

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

І. В. Пєша, І. В. Сопівник, О. В. Вакуленко, Н.М. Овдій

СОЦІАЛЬНА РОБОТА У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

Навчальний посібник

Київ 2024

УДК 364:352.07(075)

*Рекомендовано Вченою радою
Національного університету біоресурсів і природокористування України
протокол №4 від 22 жовтня 2024 р.*

Рецензенти:

Авторський колектив:

Пеша Ірина Василівна, канд. пед. наук, доцент
Сопівник Ірина Віталіївна, доктор пед. наук, доцент
Вакуленко Олена Василівна, канд. пед. наук, доцент
Овдій Наталія Миколаївна

Пеша І.В., Сопівник І.В., Вакуленко О.В., Овдій Н.М. Соціальна робота у територіальній громаді. Навчальний посібник. Київ: Видавничий центр НУБіП України, 2024. 305 с.

ISBN 978-617-8368-77-7

Навчальний посібник містить опис нормативно-правових документів, теоретичних та практичних напрацювань щодо запровадження комплексного підходу у організації соціальної роботи та надання соціальних послуг на рівні територіальної громади. У посібнику представлено основні поняття та принципи формування спроможних територіальних громад в Україні та їхніх повноважень у сфері соціального захисту населення; визначено мету та завдання соціальної роботи на рівні громади, а також ресурси, які можуть бути використані для забезпечення ефективної діяльності фахівців; детально розглянуто причини, що провокують складні життєві обставини, та суб'єкти соціальної роботи, які надають соціальну підтримку та допомогу жителям громади. Посібник містить опис нормативно-правових документів, що регулюють організацію соціальної роботи та надання соціальних послуг на місцевому рівні, види та організаційні умови їхнього впровадження. Здійснено аналіз умов впровадження комплексного підходу у соціальній роботі, представлено моделі організації соціальної роботи в громаді, зокрема базові моделі організації соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді.

Навчальний посібник стане у нагоді здобувачам вищої освіти, викладачам закладів вищої освіти у підготовці майбутніх фахівців та спеціалістів із соціальної роботи за спеціальностями «соціальна робота», «соціальна педагогіка», «управління соціальними закладами», «менеджмент та управління у соціальній роботі»; представникам органів місцевого самоврядування, які планують і координують організацію соціальної роботи на місцевому рівні; фахівцям соціальної сфери, які реалізують соціальну роботу та надають соціальні послуги жителям територіальної громади; представникам громадських організацій, що забезпечують соціальний захист і соціальну підтримку вразливим категоріям населення.

ISBN 978-617-8368-77-7

УДК 364:352.07(075)

© Пеша І.В., Сопівник І.В.,
Вакуленко О.В., Овдій Н.М., 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
1. Об'єднані територіальні громади як інноваційні соціальні інституції.....	9
1.1. Громада як соціальна спільнота.....	9
1.2. Формування спроможних територіальних громад	16
1.3. Повноваження територіальних громад у сфері соціального захисту населення.....	24
Завдання для самоперевірки до розділу 1.....	30
Література для самостійного опрацювання до розділу 1	36
2. Особливості реалізації соціальної роботи у територіальній громаді	40
2.1. Соціальна робота як професійна діяльність	40
2.2. Мета та завдання соціальної роботи у територіальній громаді.....	50
2.3. Ресурси соціальної роботи на рівні територіальної громади	59
Завдання для самоперевірки до розділу 2.....	68
Література для самостійного опрацювання до розділу 2	74
3. Об'єкти та суб'єкти соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді	77
3.1. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи.....	77
3.2. Суб'єкти соціальної роботи у територіальній громаді.....	83
3.2.1. Структурні підрозділи виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад	87
3.2.2. Надавачі соціальних послуг державного сектору	92
3.2.3. Надавачі соціальних послуг недержавного сектору	104
3.3. Фахівці з соціальної роботи	107
Завдання для самоперевірки до розділу 3.....	125
Література для самостійного опрацювання до розділу 3	130

4. Нормативно-правове та організаційне забезпечення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді.....	134
4.1. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в громаді	134
4.2. Організація надання соціальної допомоги жителям територіальної громади.....	149
4.3. Планування, надання та оцінка якості соціальних послуг в територіальній громаді	158
4.3.1. Соціальні послуги як організаційна форма реалізації соціальної роботи в громаді	158
4.3.2. Визначення потреб жителів громади у соціальних послугах.....	172
4.3.3. Планування соціальних послуг у громаді	185
4.3.4. Надання соціальних послуг жителям громади	188
4.3.5. Моніторинг надання та оцінка якості соціальних послуг.....	196
Завдання для самоперевірки до розділу 4.....	205
Література для самостійного опрацювання до розділу 4.....	209
Розділ 5. Комплексний підхід та моделі організації соціальної роботи у територіальній громаді	213
5.1. Комплексний підхід у соціальній роботі	213
5.2. Базові, міждисциплінарні та комплексні моделі організації соціальної роботи в громаді	233
5.3. Моделі соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді (за Г. Слезанською)	246
Завдання для самоперевірки до розділу 5.....	263
Література для самостійного опрацювання до розділу 5	271
Додатки.....	280

ВСТУП

У сучасних умовах реформування соціальної сфери в Україні, викликів та проблем життєзабезпечення окремих громадян та країни в цілому у результаті повномасштабної агресії, організація соціальної роботи на рівні територіальної громади є ключовим елементом формування усталеної і ефективної системи соціальної роботи, захисту та підтримки населення. Реалізація соціальної роботи на місцевому рівні спрямована на покращення якості життя мешканців громад та надання допомоги у вирішенні нагальних соціальних проблем. Робота в громаді має специфічні особливості щодо організації, планування і реалізації соціальних програм та заходів, формування соціальної інфраструктури, кадрового і ресурсного забезпечення соціальної сфери.

При плануванні організації соціальної роботи важливо приділяти увагу конкретним потребам і особливостям організації життя громади: кожна територіальна громада є унікальною, має свої культурні та соціальні традиції, які впливають на організацію життя населення, на підходи до розв'язання складних життєвих обставин. Важливим елементом успішної соціальної роботи на рівні громади є громадська участь – активне залучення жителів до прийняття рішень та розробки соціальних програм. Це сприяє врахуванню реальних потреб і проблем мешканців громади. Соціальна робота в громаді має охоплювати широкий спектр питань, від забезпечення базових соціальних послуг до розвитку громадських ініціатив та підтримки громадських організацій.

Однією із основних умов організації соціальної роботи на рівні громади є міжсекторальна та міжвідомча взаємодія – співпраця різних структур та організацій, включаючи місцеву владу, громадські організації, бізнес, фахівців та спеціалістів різних сфер діяльності. Соціальна сфера, освіта, охорона здоров'я, культура, правоохоронні органи – коло залучених фахівців і зацікавлених осіб вкрай широке. Тільки шляхом спільної взаємодії та партнерства можна досягти вагомих результатів у вирішенні соціальних проблем та забезпечення сталого розвитку громади. Отже, організація соціальної роботи на рівні громади вимагає

індивідуалізованого підходу, активної участі мешканців, врахування різноманіття їхніх потреб та співпраці з партнерами багатьох сфер діяльності.

Соціальна робота в територіальній громаді – це складний і багатогранний процес, який вимагає ретельного аналізу, інноваційних підходів і постійного вдосконалення методів роботи. Враховуючи те, що територіальні громади стають основними суб'єктами, відповідальними за організацію соціальної роботи і забезпечення соціальних послуг населенню, вони потребують всебічного методичного та інформаційного забезпечення. Зокрема це стосується активного залучення мешканців громад до процесу прийняття рішень та розв'язання власних соціальних проблем та проблем громади в цілому.

Розгляд цих питань, теоретичних підходів та практичних напрацювань щодо запровадження комплексного підходу у організації соціальної роботи на рівні територіальної громади вміщує навчальних посібник «Соціальна робота у територіальній громаді». Посібник складається з п'яти розділів, кожен з яких розкриває окремі аспекти зазначеної тематики.

У першому розділі «Об'єднані територіальні громади як інноваційні соціальні інституції» представлено основні поняття та принципи формування спроможних територіальних громад в Україні. Приділяється увага громаді як соціальній спільноті, а також аналізується процес формування територіальних громад в Україні та їхні повноваження у сфері соціального захисту населення.

У другому розділі «Особливості реалізації соціальної роботи у територіальній громаді» здійснено аналіз соціальної роботи як професійної діяльності. Визначено мету та завдання соціальної роботи на рівні громади, а також ресурси, які можуть бути використані для забезпечення ефективної діяльності фахівців.

Розділ «Об'єкти та суб'єкти соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді» визначає соціально вразливі категорії населення, які є об'єктами соціальної роботи. Також наведено причини складних життєвих обставин, які особа або сім'я не може вирішити самотійно. Детально розглянуті суб'єкти соціальної роботи, зокрема, структурні підрозділи виконавчих комітетів органів

виконавчої влади та місцевого самоврядування, державні та недержавні надавачі соціальних послуг. Окрема увага приділена розгляду професійних обов'язків та специфіки організації діяльності у територіальній громаді фахівців з соціальної роботи.

Четвертий розділ «Нормативно-правове та організаційне забезпечення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді» містить нормативно-правові документи, що регулюють організацію соціальної роботи та надання соціальних послуг на місцевому рівні. Визначено види та організаційні умови надання соціальної допомоги жителям територіальної громади. Окрему увагу приділено визначенню потреб жителів громади у соціальних послугах, плануванню, наданню та проведенню моніторингу та оцінці якості соціальних послуг.

П'ятий розділ «Комплексний підхід та моделі організації соціальної роботи у територіальній громаді» присвячений розгляду основних принципів та складових організації соціальної роботи у громаді, інтеграції різних методів і стратегій соціальної роботи, залученню і координації діяльності усіх суб'єктів соціальної роботи та активізації усіх наявних ресурсів. Представлено базові, міждисциплінарні та комплексні моделі організації соціальної роботи в громаді, що передбачають різні методи досягнення результатів. Заслужують на увагу як теоретиків соціальної роботи, так і спеціалістів-практиків базові моделі соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді, розроблені Г. Слосанською: адміністративна модель надання соціальних послуг в ОТГ; модель організаційного розвитку ОТГ; модель надання інтегрованих соціальних послуг.

Після кожного розділу з метою перевірки розміщені тестові запитання, що стосуються теоретичних та практичних аспектів, що були розглянуті. Також наведено перелік літературних джерел і посилань. Запропоновані тести та інформаційні джерела можна використовувати як для самоосвіти, для поглиблення знань та ознайомлення з додатковими матеріалами щодо

відповідної тематики, так і при розробці модулів навчальних програм з підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери.

Навчальний посібник стане у нагоді здобувачам вищої освіти, викладачам закладів вищої освіти у підготовці майбутніх фахівців та спеціалістів із соціальної роботи за спеціальностями «соціальна робота», «соціальна педагогіка», «управління соціальними закладами», «менеджмент та управління у соціальній роботі»; представникам органів місцевого самоврядування, які планують та координують організацію соціальної роботи на місцевому рівні; фахівцям соціальної сфери, які реалізують соціальну роботу та надають соціальні послуги жителям територіальної громади; представникам громадських організацій, що забезпечують соціальний захист і соціальну підтримку вразливим категоріям населення.

РОЗДІЛ 1. ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК ІННОВАЦІЙНІ СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУЦІЇ

1.1. Громада як соціальна спільнота

Поняття «громада» має різні тлумачення залежно від сфери використання. Переважно цей термін використовується при описі соціальних взаємин у межах окремих соціальних груп або певних територій.

Слово «communis» в латинській мові перекладається як «загальний», «спільний», воно використовувалося для вираження поняття спільності чи узагальнення певних ознак. Звучання терміну громада, спільнота є подібним у різних мовах: англійська – community, французька – communauté; іспанська – comunidad; італійська – comunità. Це слово вказує на групу людей, які об'єднані спільними інтересами, цілями чи характеристиками. Також, в залежності від контексту та сфери використання, воно може мати різні відтінки значень, такі як соціальна група, етнічна спільнота, чи об'єднання громадян з спільними ознаками.

Передовсім це термін «громада» визначає належність людей до якогось об'єднання, спільноти. Громадами можуть бути:

- об'єднання громадян за місцем проживання, у тому числі, у районі чи мікрорайоні;
- об'єднання громадян на основі спільних культурних цінностей;
- об'єднання груп осіб, що мають спільні інтереси чи схожий досвід у громаді тощо [13, с.14].

Громада – це групова соціальна спільнота, члени якої мають спільні географічні та соціокультурні ознаки (місце проживання, інтереси, віросповідання, цінності, національність тощо) та взаємодіють між собою з метою задоволення певних потреб чи розв'язання проблем [4, с.417].

Громада (община, спільнота) – society – населення певної географічної місцевості, яке має спільні органи самоврядування; будь-яка соціальна

група, об'єднана спільною належністю до території, релігії, культури, професії, етносу, подібних уподобань тощо [25, с.35].

Громада – група людей, що об'єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів, сім'я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини [23, с.94].

Г. Слезанська різноманітні підходи трактування поняття «громада» вітчизняними та зарубіжними науковцями і практиками структурує у дві групи визначення цього терміну: «...ті, для яких поняття «громада» – локальна соціальна спільнота, особлива форма суспільної взаємодії та ті, для яких – «громада» – об'єднання людей за інтересами, ідеями, покликом, цінностями.» [24, с.15].

О.Безпалько виокремила три базові підходи у розуміння поняття «громада», а саме: політико-правовий (громада як суб'єкт місцевого самоврядування), соціологічний (громада як спільнота чи соціальна система), соціальний (громада як фактор соціалізації, мезорівень соціального середовища) [3, с.17].

Громада як соціальна спільнота. У сучасній практиці соціальна робота як професійна діяльність спрямована на впровадження різних напрямів соціальної політики, реалізується, переважно, на рівні територіальної громади як соціальної системи мезорівня соціального середовища. При цьому соціальна система у широкому розумінні складається із різних соціальних підсистем та інститутів, що регулюють стосунки між неоднорідними соціальними суб'єктами. Соціальна система в своїй сукупності передбачає: об'єднання індивідів та соціальних груп, що займають різні соціально-рольові позицію в єдину соціальну спільноту; забезпечення та підтримку в такій спільноті певного соціального порядку; наявність різних загальних та часткових інтересів при взаємодії членів спільноти; визнання інституціональної природи такої системи.

Територіальна громада може бути розглянута як соціальна система суспільства, що має свої параметри, які визначають її функціонування та взаємодію з іншими системами. Параметрами територіальної громади як соціальної системи, можуть бути: природньо-економічні особливості території; соціокультурні традиції населення; групи людей за гендерно-віковими характеристиками; заклади соціальної інфраструктури (навчальні та позашкільні заклади, соціальні служби, соціокультурні заклади, медичні установи тощо); органи місцевого самоврядування; неурядові організації.

Таблиця 1.1.1

Формальні та неформальні характеристики громад

Характеристики громад	
Формальні	неформальні
- інформація про адміністративні межі громади - інформація про органи місцевої влади, школи, релігійні організації, засоби масової інформації, розташовані на території громади - демографічні дані: склад населення, рід занять, стан здоров'я тощо	- основні цінності, традиції - існуючі соціальні угруповання, наприклад, релігійні, політичні, культурні чи субкультурні - рівень залученості, почуття належності до громади - рівень задоволення конкретними проявами життя у громаді - уявлення про потреби різних груп громади - стосунки між членами громади, їх групами - інституції, що мають найбільше влади та впливу - статус та роль соціальних служб - рівні та канали комунікації тощо

Джерело: Посібник з розвитку громад: Практичний poradник для небайдужих / Кол.авт.: Л.О.Єльчева, І.М.Ібрагімова та ін. К., 2007. 458 с.

Громада як соціальна спільнота, об'єднання громадян, має кілька ключових ознак:

- **спільність:** громада включає людей, які мають спільні інтереси, цінності чи цілі, що об'єднують людей між собою (інтереси, віросповідання, цінності, етнічне походження);
- **взаємодія:** члени громади спілкуються між собою та взаємодіють у різних сферах життя (політична, професійна, побутова, дозвіллева);
- **місце проживання:** громада може бути пов'язана з конкретним місцем проживання (село, місто, мікрорайон);

- колективна дія (громадянська активність): люди усвідомлюють потреби та проблеми своєї громади й об'єднуються для їх задоволення та розв'язання;
- соціальна ідентичність: люди в громаді відчують свою приналежність до єдиного цілого, емоційно пов'язані з спільнотою, мають певну лояльність стосовно неї [8, 13].

Жителі громад (окремі сім'ї та люди) відчують на собі вплив громадської діяльності за такими аспектами [8]:

- культурний – цінності людини певної громади, їх переконання, ідеали, цілі, пріоритети, мораль тощо, а не лише належність до певного етносу;
- економічний – стан і способи задоволення базових потреб членів громади;
- соціальний – взаємини між людьми, їх соціальна захищеність впевненість у завтрашньому дні, участь людей у житті громади, відкритість новим ідеям, іншим громадам тощо;
- політичний – розподіл влади, система управління своїми справами та ресурсами.

Неможливо дати єдине визначення громади як соціальної системи, О.Безпалько визначає її як «своєрідну соціальну конструкцію, яка має різні форми, розміри, місцезнаходження, по-особливому структурована» [3, с.7].

Громада як інститут первинної соціалізації. Громада є одним із первинних компонентів соціальної структури, що впливає на соціалізацію особистості. Ресурсами соціалізації виступають певні соціокультурні норми і правила, що діють у громаді і впливають на формування ціннісних та соціальних норм її членів через передачу культурних, моральних, етичних та соціальних стандартів, які визначають спосіб життя і взаємодії в індивіда.

Соціалізація (лат. *socialis* – товариський, громадський) – 1) процес засвоєння індивідом суспільного життя і норм соціальних відносин у результаті спільної діяльності, спілкування з іншими людьми, навчання та виховання; 2) входження індивіда у суспільство разом із його соціальними зв'язками та інтеграцією у різні типи соціальних спільнот, унаслідок чого

відбувається становлення системи соціальних стосунків та соціального досвіду [27].

Основні складові громади як інституту первинної соціалізації особистості:

- сім'я: є основою громадського життя і базовим компонентом формування особистості: діти засвоюють соціальні норми, при взаємодії з батьками, родичами та іншими членами сім'ї;
- ровесники: група ровесників в громаді є важливим чинником становлення особистості, формує правила соціальної взаємодії, спільні цінності, забезпечує розвиток соціальних навичок;
- місцева спільнота: забезпечує розширення соціальних контактів особистості при взаємодії з різним соціальними інститутами (навчальні та спортивні заклади, релігійні установи, громадські об'єднання тощо), привчає членів громади взаємодіяти в широкому соціокультурному контексті.

Ю.Молодожен визначає громаду як первинну форму соціальної структури, «що характеризується гармонічністю визначених колективних потреб, інтересів із індивідуальними потребами, інтересами» [10].

Чинники, що впливають на формування особистості у територіальній громаді:

- сімейне оточення, стиль виховання батьків, цінності та переконання родинного оточення;
- освітні установи надають знання, навички та сприяють розвитку соціальних навичок через взаємодію з однолітками та дорослими;
- релігійні вірування та практики відіграють важливу роль у формуванні цінностей та моральних норм особистості;
- засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, інтернет, впливають на уявлення особистості про світ, її цінності та стереотипи;
- культурні, економічні та політичні засади життєдіяльності територіальної громади, такі як мова, традиції, етнічний склад, економічний розвиток і політична ситуація.

Соціальний вплив громади на соціальне становлення її членів не є одностороннім. «Існує взаємозв'язок між рівнем розвитку громади та її жителів: чим більше розвинута громада в моральному, інтелектуальному, культурному, матеріальному та інших напрямках, тим більше можливостей отримує кожний її член для особистісного розвитку. І навпаки, розвиток громади залежить від рівня розвитку осіб, які її складають» [4, с.418].

Громада як суб'єкт місцевого самоврядування. У політико-правовій сфері громада розглядається як орган місцевого (територіального) самоврядування, формується з індивідів, що мешкають по сусідству і зацікавлені в вирішенні тих чи інших місцевих проблем [4]. У нормативно-правовому полі в Україні для визначення об'єднань громадян за територіально-адміністративним принципом вживається термін «територіальна громада».

Територіальна громада – жителі, що мають спільні інтереси, обумовлені постійним проживанням у межах відповідної самоврядної адміністративно-територіальної одиниці, власні органи місцевого самоврядування, місцевий бюджет та комунальну власність [13, с.14].

Територіальна громада – жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр (Стаття 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні») [19].

Територіальна громада є адміністративно-територіальною одиницею, що об'єднує населені пункти в один адміністративний об'єкт для розв'язання місцевих питань. Територіальна громада є первинним суб'єктом місцевого самоврядування і має право здійснювати місцеве самоврядування – самостійно вирішувати питання місцевого значення відповідно до законодавства. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

О. Мороз визначає такі основні ознаки територіальної громади [11]:

- спільна територія існування (що може включати проживання, роботу,

володіння нерухомим майном);

- спільні інтереси у вирішенні питань життєдіяльності;
- соціальна взаємодія в процесі реалізації цих інтересів;
- психологічна самоідентифікація кожного члена з громадою;
- спільна комунальна власність;
- сплатування комунальних податків.

Українські науковці (В. Кравців, І. Сторонянська) розглядають територіальну громаду у трьох дефініціях:

як *соціальна спільнота* створює та підтримує суспільне життя в межах визначеної території, керуючись при цьому економічними, політичними, соціокультурними, екологічними інтересами;

як *суб'єкт місцевого самоврядування* здатна управляти в умовах взаємодії з зовнішнім середовищем та нести відповідальність за збереження цілісних орієнтирів;

як *базова ланка адміністративно-територіального устрою*, що характеризується системністю, володіє певним ресурсним потенціалом, що забезпечує їй конкурентні переваги та створює можливості для розвитку території [26].

Основні характеристики територіальних громад в Україні:

- об'єднання населених пунктів: територіальна громада формується шляхом об'єднання сільських, селищних та міських рад в одну адміністративно-територіальну одиницю;
- самоврядування: територіальна громада має повноваження вирішувати питання, що стосуються місцевого рівня: ведення місцевої економіки, організація освіти, охорони здоров'я, благоустрою тощо;
- виборча система: жителі територіальної громади обирають своїх законних представників – голову громади та місцеву раду, на виборчих засадах;
- фінансова автономія: територіальна громада має право формувати місцевий бюджет та розпоряджатися ним, що надає фінансову автономію у розвитку громади і вирішення місцевих проблем;

- співпраця з центральними органами влади для координації дій та отримання підтримки на різних рівнях управління.

1.2.Формування спроможних територіальних громад

Територіальна громада є базовою складовою системи місцевого самоврядування в Україні. Відповідно до Конституції України (1996) *територіальна громада* – жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, що мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (стаття 140 Конституції України).

Право громадян на участь в управлінні державними справами є одним із базових принципів побудови демократичної держави відповідно з Європейською хартією місцевого самоврядування (1985), ратифікованою в Україні у 1997 році [5]. Це право забезпечується безпосередньо на місцевому рівні шляхом створення органів місцевого самоврядування, які уповноважені приймати рішення в інтересах місцевого населення, мають широку автономію щодо своїх повноважень, шляхи і засоби здійснення цих повноважень, а також ресурси, необхідні для їх виконання.

З 2014 року в Україні здійснюється реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади відповідно до положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, що спрямована на децентралізацію державного управління, передачу владних повноважень місцевим органам виконавчої влади.

Реформування адміністративно-територіального устрою є невід'ємною складовою реформи територіальної організації влади в Україні на засадах децентралізації. Комплексне бачення реформ, яких потребує українське суспільство визначено Стратегією сталого розвитку «Україна – 2020», схваленою Указом Президента України [20]. Децентралізація та реформа державного управління визначені в Стратегії серед 10 пріоритетних реформ. Метою політики у сфері децентралізації є відхід від централізованої моделі

управління в державі, забезпечення спроможності місцевого самоврядування та побудова ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізація у повній мірі положень Європейської хартії місцевого самоврядування, принципів субсидіарності, повсюдності і фінансової самодостатності місцевого самоврядування.

Основними завданнями реформування системи державного управління є: забезпечення доступності та якості надання публічних послуг населенню, досягнення оптимального розподілу повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади, запровадження трирівневого адміністративно-територіального устрою: громада – район – регіон, створення дієздатних територіальних громад як базової ланки адміністративно-територіального устрою шляхом сприяння розвитку співробітництва та добровільного об'єднання територіальних громад, створення належних матеріальних, фінансових та організаційних умов для розвитку місцевого самоврядування [18].

Територіальна громада визначена первинним суб'єктом місцевого самоврядування і має право здійснювати місцеве самоврядування – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України. Органами місцевого самоврядування, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст, є районні та обласні ради.

За Європейською хартією місцевого самоврядування, яка є частиною законодавства України, місцеве самоврядування – це «право і спроможність органів місцевого самоврядування... здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою суспільних справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення»[5].

В процесі децентралізації держава запроваджує передачу більших повноважень і ресурсів на рівень територіальних громад як адміністративно-територіальних одиниць базового рівня. Розподіл повноважень органів виконавчої влади здійснюється за принципом *субсидіарності*, що є одним із головних принципів демократії [14]. Відповідно до цього принципу найбільше

повноважень мають мати ті органи влади, які є найближчими до людей і на рівні яких вирішення завдань та надання послуг є найбільш ефективними і найменш ресурсовитратними.

Субсидіарність (від лат. subsidiaries – допоміжний) – організаційний і правовий принцип, згідно з яким завдання повинні вирішуватися на нижчому, малому або віддаленому від центру рівні, де їх вирішення можливе й ефективне [12].

Принцип субсидіарності - принцип взаємодії між різними рівнями в ієрархічній системі управління, за якої вищий рівень приймає нові рішення (правила та процедури) тільки за умови їх вищої ефективності, ніж відповідні рішення нижчого рівня (стаття 1, Закон України «Про наукову та науково-технічну діяльність»).

Організація взаємодії між органами (співтовариствами) різних рівнів підпорядкування: вищого (керівного) та нижчого (підлеглого) за принципом субсидіарності передбачає дотримання керівними органами чотирьох основних правил, а саме:

- 1) делегування повноважень, компетенцій;
- 2) невтручання у внутрішні справи;
- 3) за необхідності, надання різноманітної допомоги й підтримки;
- 4) сполучна функція, координація взаємодії [9].

Відповідно до Конституції України повноваження територіальних громад здійснюються ними безпосередньо або через утворені ними органи місцевого самоврядування (стаття 143). Повноваження територіальних громад стосуються таких питань: управління майном, що є в комунальній власності; затвердження програм соціально-економічного та культурного розвитку і контроль їх виконання; затвердження бюджетів відповідних адміністративно-територіальних одиниць і контроль їх виконання; встановлення місцевих податків і зборів відповідно до закону; забезпечення проведення місцевих референдумів та реалізації їх результатів; утворення, реорганізація та ліквідація комунальних підприємств, організацій і установ, а також здійснення контролю

за їх діяльність; вирішення інших питань місцевого значення, віднесених законом до їхньої компетенції.

Діюча в Україні система місцевого самоврядування, визначена Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні», включає: територіальну громаду; сільську, селищну, міську раду; сільського, селищного, міського голову; виконавчі органи сільської, селищної, міської ради; районні та обласні ради, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ, міст; органи самоорганізації населення [19].

У містах з районним поділом за рішенням територіальної громади міста/міської ради, відповідно до Закону, можуть утворюватися районні в місті ради. Районні в містах ради утворюють свої виконавчі органи та обирають голову ради, який одночасно є і головою її виконавчого комітету. Районні та обласні ради – *органи місцевого самоврядування*, що представляють спільні інтереси територіальних громад сіл, селищ та міст. *Виконавчі органи рад* – органи, які відповідно до законодавства України створюються сільськими, селищними, міськими, районними в містах (у разі їх створення) радами для здійснення виконавчих функцій і повноважень місцевого самоврядування.

Безпосереднє виконання повноважень сільських/селищних/міських рад об'єднаних територіальних громад здійснюють *виконавчі комітети об'єднаних територіальних громад*. Рішення про структуру виконавчого комітету, конкретний перелік структурних підрозділів, штатну чисельність органів місцевого самоврядування приймається конкретною сільською, селищною, міською радою [28].

Система адміністративно-територіального устрою визначена Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні складається з трьох рівнів:

- базового (адміністративно-територіальні одиниці - громади);
- районного (адміністративно-територіальні одиниці - райони);
- регіонального (адміністративно-територіальні одиниці - Автономна Республіка Крим, області, м. Київ і Севастополь) [21].

Структурні підрозділи територіальних органів центральних органів виконавчої влади на базовому рівні мають надавати послуги з: санітарно-епідеміологічного захисту; соціального захисту населення (виплата пенсій, субсидій, компенсацій, забезпечення надання пільг); казначейського обслуговування; реєстрації актів цивільного стану.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування районного рівня є забезпечення: виховання та навчання дітей у школах-інтернатах загального профілю; надання медичних послуг вторинного рівня.

Основними повноваженнями органів місцевого самоврядування обласного рівня є забезпечення: регіонального розвитку; охорони навколишнього природного середовища; розвитку обласної інфраструктури, насамперед обласних автомобільних доріг, мережі міжрайонних та міжобласних маршрутів транспорту загального користування; професійно-технічної освіти; надання високоспеціалізованої медичної допомоги; розвитку культури, спорту, туризму.

Метою реформи місцевого самоврядування є, передусім, забезпечення його спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення. Йдеться про наділення територіальних громад більшими ресурсами та про мобілізацію їхніх внутрішніх резервів. В основу об'єднання територіальних громад має бути покладено досягнення такого рівня спроможності, коли забезпечується мінімальний перелік стандартних послуг, передбачених для рівня громади за принципом субсидіарності. Це потребує оцінки перспектив та можливостей забезпечити самодостатність та спроможність до саморозвитку кожної громади з огляду на її ресурсний потенціал. У випадку неможливості забезпечити самодостатність територіальної громади – визначити необхідний обсяг залучення зовнішніх ресурсів та механізмів такого залучення. Механізм та умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розробки і схвалення перспективного плану формування територій громад визначені Методикою формування спроможних територіальних громад [15].

Одним із головних напрямів децентралізації та реформи місцевого самоврядування, що впроваджується в Україні, є формування самодостатніх територіальних громад, що мають необхідні матеріальні, фінансові та організаційні умови для розвитку місцевого самоврядування, забезпечення належних умов життя членів громади.

Самодостатня територіальна громада – територіальна громада, що має визначену територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал, матеріальні та фінансові ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, виконання власних та делегованих повноважень місцевими органами влади [7].

Самодостатня територіальна громада має достатній рівень ресурсів, потенціалу та здатності функціонувати самостійно та незалежно від зовнішніх впливів, забезпечуючи своїм членам життєво важливі потреби та можливості. Основні показники, що визначають самодостатню територіальну громаду:

- економічна стійкість: громада має достатній рівень доходів та можливостей для забезпечення своїх базових економічних потреб, включаючи зайнятість, дохід, підприємництво та інвестиції;
- соціальна інфраструктура: наявність ефективної системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інших соціальних послуг, які задовольняють потреби громади;
- політична автономія: можливість громади приймати рішення та впроваджувати політику без значного втручання або контролю з боку центральних чи регіональних органів влади;
- екологічна стійкість: здатність громади зберігати та раціонально використовувати природні ресурси та зберігати екологічний баланс;
- культурна та ідентична стійкість: збереження та розвиток культурних та ідентичних цінностей, які є визначальними для жителів громади;

- технічна та комунікаційна інфраструктура: наявність ефективної технічної та комунікаційної інфраструктури, яка забезпечує доступ членів громади до інформації, зв'язку та інших технологічних можливостей.

З метою забезпечення самодостатності, створення умов спроможності самостійно, за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення, в процесі децентралізації проводиться добровільне об'єднання територіальних громад. В основу об'єднання покладено досягнення такого рівня спроможності громади, коли забезпечується мінімальний перелік стандартних послуг, необхідних для забезпечення функціонування громади і громадян. Механізм та умови формування спроможних територіальних громад, а також порядок розробки і схвалення перспективного плану формування територій громад в Україні визначені Методикою формування спроможних територіальних громад (2015) [15].

Спроможні територіальні громади – територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці [15].

Одним із показників спроможності, який враховується при формуванні спроможних територіальних громад, є доступність для жителів громади послуг у відповідних сферах. Враховуючи необхідність забезпечення об'єднаною територіальною громадою необхідного обсягу адміністративних та соціальних послуг, визначальними *критеріями оцінки спроможності* об'єднаної територіальної громади є:

- економічна спроможність;
- інфраструктурна спроможність;
- кадровий потенціал.

У спроможних територіальних громадах органи місцевого самоврядування мають забезпечити надання громадянам усіх необхідних публічних послуг. Для цього необхідні приміщення для розміщення відповідних служб. Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад (2015) у спроможній територіальній громаді має бути територіальний центр надання соціальних послуг (необхідна мінімальна площа 200 м²) та центр надання адміністративних послуг (мінімальна площа 100 м²). Дуже важливо, щоб громада мала достатню кількість кваліфікованих кадрів для того щоб забезпечити виконання усіх своїх функцій та надання усіх послуг.

За результатами аналізу впровадження реформи децентралізації у 2015-17 рр., проведеного громадською організацією «Лабораторія законодавчих ініціатив» за підтримки Програми USAID «РАДА: відповідальність, підзвітність, демократичне парламентське представництво», що виконується Фондом Східна Європа потенціальна, юридично визнана та реальна спроможність збігаються, як правило, тільки для об'єднаних територіальних громад, утворених навколо населених пунктів, які є районними центрами [1]. Натомість створення сільських об'єднаних територіальних громад навколо населених пунктів, які не мали статусу адміністративних центрів, викликає проблему якісного кадрового забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та надання відповідних публічних послуг.

1.3. Повноваження територіальних громад у сфері соціального захисту населення

Реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні передбачає розподіл повноважень у сфері соціального захисту населення між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади на різних рівнях адміністративно-територіального устрою за принципами субсидіарності та децентралізації [22].

Розбудова ефективної системи соціального захисту в Україні за принципом субсидіарності передбачає впровадження трьох основних умов:

1) відмова від патерналізму, тобто відмова держави від жорсткого декларування людини щодо отримання соціальних послуг і соціальних допомог, передача цих функцій місцевим органам влади;

2) «роздержавлення» соціальної сфери і вивільнення державних органів від функції безпосереднього надання соціальних послуг населенню, передача повноважень щодо реалізації заходів із соціального захисту населення місцевим органам виконавчої влади;

3) формування ринку соціальних послуг на регіональному та місцевому рівнях на засадах конкуренції надавачів послуг, забезпечення якісних соціальних послуг та зниження витрат на їхню реалізацію [6].

Відповідно з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні [21] розподіл та узгодження повноважень між органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади здійснюється на трьох рівнях: базовому (територіальна громада), районному (район), регіональному (АР Крим, області, м. Київ та Севастополь).

Повноваження органу виконавчої влади – це закріплені за органом виконавчої влади права і обов’язки (в тому числі обов’язки нести відповідальність за наслідки виконання повноважень – так звані «юрисдикційні» обов’язки)

Закон «Про місцеве самоврядування в Україні» окремо закріплює повноваження органів місцевого самоврядування, їх виконавчих органів,

посадових осіб місцевого самоврядування, розрізняючи власні й делеговані повноваження [19].

Власні повноваження – ті права і обов’язки, які визнає за суб’єктами місцевого самоврядування держава і які забезпечують самостійне вирішення населенням питань місцевого значення.

Делеговані повноваження – повноваження органів виконавчої влади, надані органам місцевого самоврядування законом з одночасною передачею необхідних матеріальних і фінансових ресурсів, реалізація яких підконтрольна органам державної виконавчої влади (стаття 1, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»).

Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (стаття 34) основні повноваження органів виконавчої влади базового рівня (рівень територіальної громади) у сфері соціального захисту населення і, відповідно, організації соціальної роботи.

Власні повноваження органів місцевого самоврядування:

- забезпечення надання соціальних послуг відповідно до законодавства;
- встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових гарантій щодо соціального захисту населення;
- організація для малозабезпечених громадян похилого віку, осіб з інвалідністю будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування;

делеговані повноваження органів місцевого смоврядування

- забезпечення відповідно до законодавства соціальними послугами осіб та сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги;
- забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- проведення заходів соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також осіб, до яких застосовано пробацію;

- організація надання соціальних послуг бездомним особам;
- проведення заходів, спрямованих на запобігання бездомності осіб [16].

Основні функції та інфраструктура реалізації соціальної політики на різних рівнях адміністративно-територіального устрою України змодельовані Ю. Романовською, А. Курієнко та І. Коротчук за матеріалами Міністерства соціальної політики України (див. рис. 1.1) [22].

Відповідно до нормативно-правових документів, що регулюють реалізацію соціальної політики на базовому рівні, основні завдання щодо формування системи соціального захисту населення та організації соціальної роботи у територіальній громаді стосуються вирішення таких питань:

- управління установами/зкладами системи соціального захисту комунальної власності, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

- виявлення потреб жителів громади у соціальних послугах, організація та надання базового набору соціальних послуг відповідно до потреб жителів громади;

- організація та проведення соціальної роботи;
- організація роботи щодо соціального захисту дітей, захисту прав та інтересів дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

- надання адміністративних послуг соціального характеру жителям громади [17, 22].

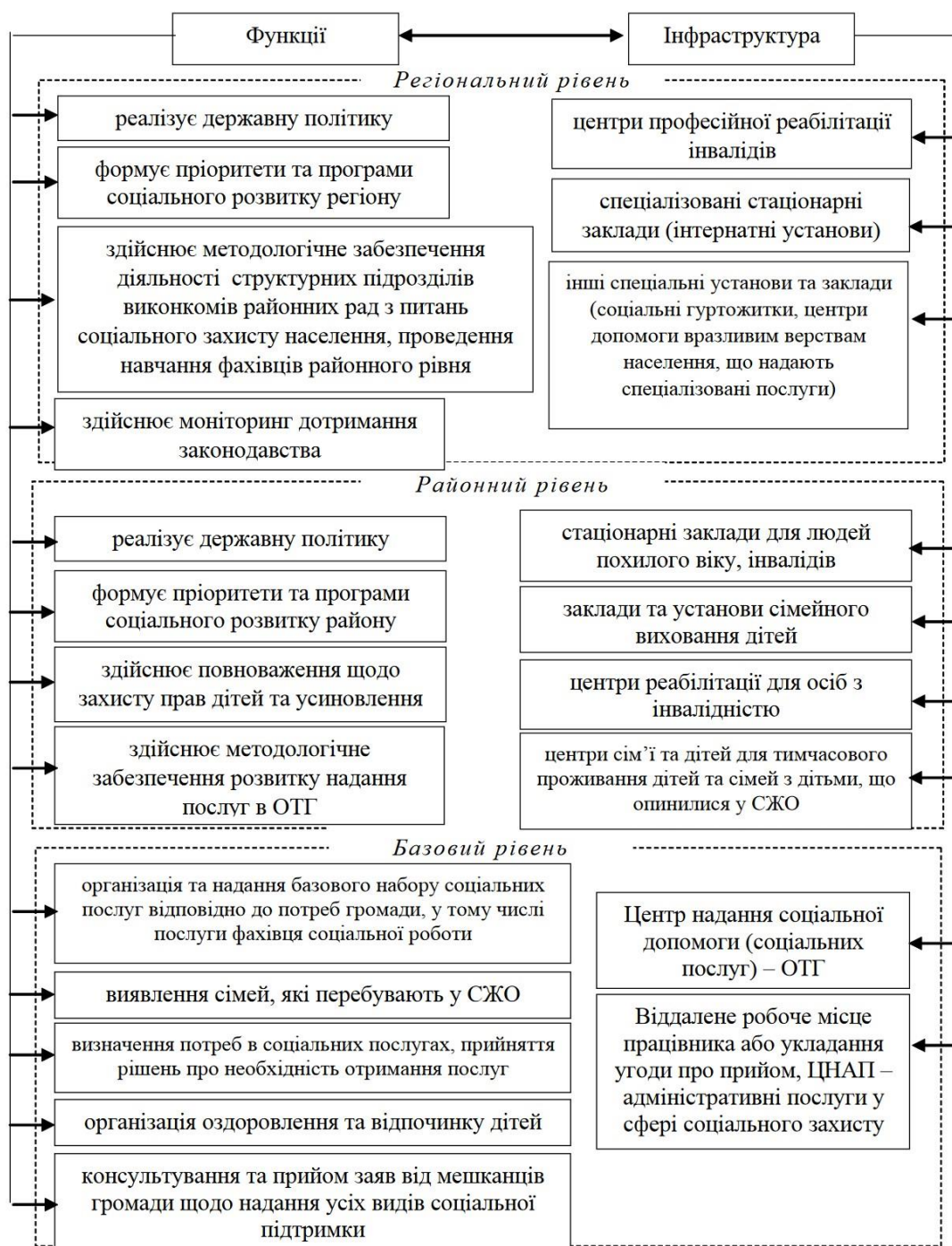

Рис. 1.1. Функції та інфраструктура соціальної політики в розрізі рівнів адміністративно-територіального устрою

Джерело: Романовська Ю. А., Курієнко А. В., Коротчук І. В. Аналіз соціальної політики територіальних громад. Агросвіт, №8, 2020. С. 100-108. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.100

Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні одним із завдань децентралізації визначено надання населенню на відповідних територіях високоякісних та доступних

адміністративних, соціальних і інших видів послуг (публічних послуг). На місцевому рівні публічні послуги мають надаватися відповідно до державних стандартів та передбачають забезпечення:

- територіальної доступності, що передбачає надання послуг на території громади, де проживає особа;
- належної матеріально-технічної бази для надання основних форм публічних послуг (відповідні приміщення та інфраструктуру);
- відкритості інформації про послуги, порядок та умови їх надання;
- професійності надання публічних послуг [21].

Адміністрування і координацію діяльності щодо забезпечення соціального захисту жителів громади, організації соціальної роботи, зокрема надання соціальних послуг, здійснюють управління/відділи соціального захисту населення органів виконавчої влади об'єднаної територіальної громади. Основними і безпосередніми надавачами соціальних послуг у територіальних громадах є територіальні центри соціального обслуговування, центри соціальних послуг, неурядові (громадські) організації, які у своїй роботі орієнтуються на задоволення індивідуальних потреб соціально вразливих жителів громади [1].

З метою ефективного виконання повноважень у сфері соціального захисту населення об'єднаних територіальних громад, органи місцевого самоврядування мають самостійно розв'язувати питання з організації соціальної роботи, надання соціальних послуг шляхом впровадження *інтегрованої системи соціального захисту*. Відповідно з Методичними рекомендаціями щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту (2019), «інтегрована модель системи соціального захисту населення може бути сформована шляхом об'єднання кадрових, матеріальних, фінансових, технологічних ресурсів громади для забезпечення доступності вразливих категорій населення до соціальної підтримки, у тому числі соціальних послуг, покращення її якості» [17].

Вирішальну роль у формуванні політики територіальної громади у сфері соціального захисту населення має голова об'єднаної територіальної громади. Координацію взаємодії між представницькими органами і підрозділами

виконавчого комітету територіальної громади здійснює заступник голови ОТГ з питань соціального розвитку громади.

В запропоновані моделі інтегрованої системи соціального захисту староста, як посадова особа місцевого самоврядування, забезпечує комунікацію між місцевою владою та мешканцями громади, які проживають у відповідному старостинському окрузі, представляє інтереси жителів громади при розробці місцевих соціальних програм.

Управлінські рішення щодо соціального захисту населення громади забезпечують структурні підрозділи виконавчого комітету об'єднаної територіальної громади: служба у справах дітей та відділ з питань соціального захисту населення.

Надання адміністративних послуг, в тому числі і соціального характеру, забезпечується центром надання адміністративних послуг (ЦНАП). Безпосереднє надання соціальних послуг в територіальній громаді здійснюють фахівці із соціальної роботи/ соціальні менеджери/ соціальні працівники, центри надання соціальних послуг, інші заклади/установи, які надають спеціалізовані соціальні послуги особам та сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах (малі групові будинки, центри соціальної підтримки сімей і дітей, реабілітаційні центри, центри стаціонарного/паліативного догляду тощо). Спеціалізовані соціальні послуги можуть надаватися жителям громади надавачами соціальних послуг недержавного сектору, а саме: громадськими, благодійними, релігійними організаціями, особами-підприємцями, що відповідають критеріям діяльності суб'єктів, які надають соціальні послуги [17].

Запровадження інтегрованої моделі системи соціального захисту на рівні територіальної громади дає змогу об'єднати роботу розрізнених суб'єктів соціальної сфери, що діють у громаді, у цілісну, ефективну систему соціальної підтримки жителів громади.

Завдання для самоперевірки до РОЗДІЛУ 1

1. Оберіть правильні визначення терміну «громада»:

- А) Громада – це групова соціальна спільнота, члени якої мають спільні географічні та соціокультурні ознаки (місце проживання, інтереси, віросповідання, цінності, національність тощо) та взаємодіють між собою з метою задоволення певних потреб чи розв’язання проблем
- Б) Громада (община, спільнота) – society – населення певної географічної місцевості, яке має спільні органи самоврядування; будь-яка соціальна група, об’єднана спільною належністю до території, релігії, культури, професії, етносу, подібних уподобань тощо.
- В) Громада – група людей, що об’єднана спільним походженням, расою, соціальним станом, релігійними переконаннями та місцем проживання – районом, населеним пунктом тощо, де розташована низка соціальних інститутів, сім’я, школа, церква, організації сфери дозвілля та медицини.

2. Які основні характеристики громади?

- А) Спільні ознаки (територія, інтереси, віросповідання, цінності, етнічне походження).
- Б) Мережа взаємовідносин (члени громади взаємодіють між собою на різних рівнях: політичному, професійному, побутовому, дозвіллевому).
- В) Спільність дій (люди усвідомлюють потреби та проблеми своєї громади й об’єднуються для їх задоволення та розв’язання).

3. Оберіть визначення терміну «територіальна громада» згідно із Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997 р.):

- А) Територіальна громада – жителі, котрі об’єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об’єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр.

Б) Територіальна громада – соціальне та суспільне середовище, яке оточує громадян України.

4. Які формальні характеристики громад?

А) Інформація про адміністративні межі громади; інформація про органи місцевої влади, школи, релігійні організації, засоби масової інформації, розташовані на території громади; демографічні дані: склад населення, рід занять, стан здоров'я тощо.

Б) Основні цінності, традиції; існуючі соціальні угруповання, наприклад, релігійні, політичні, культурні чи субкультурні; рівень залученості, почуття належності до громади; рівень задоволення конкретними проявами життя у громаді; уявлення про потреби різних груп громади; стосунки між членами громади, їх групами; інституції, що мають найбільше влади та впливу; статус та роль соціальних служб; рівні та канали комунікації тощо.

5. Оберіть основні складові громади як інституту первинної соціалізації особистості:

А) Сім'я: є основою громадського життя і базовим компонентом формування особистості: діти засвоюють соціальні норми, при взаємодії з батьками, родичами та іншими членами сім'ї.

Б) Сімейне оточення, стиль виховання батьків, цінності та переконання родинного оточення.

В) Ровесники: група ровесників в громаді є важливим чинником становлення особистості, формує правила соціальної взаємодії, спільні цінності, забезпечує розвиток соціальних навичок.

Г) Освітні установи надають знання, навички та сприяють розвитку соціальних навичок через взаємодію з однолітками та дорослими.

Д) Релігійні вірування та практики відіграють важливу роль у формуванні цінностей та моральних норм особистості.

Є) Засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, інтернет, впливають на уявлення особистості про світ, її цінності та стереотипи.

Ж) Культурні, економічні та політичні засади життєдіяльності територіальної громади, такі як мова, традиції, етнічний склад, економічний розвиток і політична ситуація.

З) Місцева спільнота: забезпечує розширення соціальних контактів особистості при взаємодії з різним соціальними інститутами (навчальні та спортивні заклади, релігійні установи, громадські об'єднання тощо), привчає членів громади взаємодіяти в широкому соціокультурному контексті.

6. Які чинники впливають на формування особистості у територіальній громаді?

А) Сім'я: є основою громадського життя і базовим компонентом формування особистості: діти засвоюють соціальні норми, при взаємодії з батьками, родичами та іншими членами сім'ї.

Б) Сімейне оточення, стиль виховання батьків, цінності та переконання родинного оточення.

В) Рівесники: група ровесників в громаді є важливим чинником становлення особистості, формує правила соціальної взаємодії, спільні цінності, забезпечує розвиток соціальних навичок.

Г) Освітні установи надають знання, навички та сприяють розвитку соціальних навичок через взаємодію з однолітками та дорослими.

Д) Релігійні вірування та практики відіграють важливу роль у формуванні цінностей та моральних норм особистості.

Є) Засоби масової інформації, такі як телебачення, радіо, інтернет, впливають на уявлення особистості про світ, її цінності та стереотипи.

Ж) Культурні, економічні та політичні засади життєдіяльності територіальної громади, такі як мова, традиції, етнічний склад, економічний розвиток і політична ситуація.

3) Місцева спільнота: забезпечує розширення соціальних контактів особистості при взаємодії з різним соціальними інститутами (навчальні та спортивні заклади, релігійні установи, громадські об'єднання тощо), привчає членів громади взаємодіяти в широкому соціокультурному контексті.

7. На Вашу думку, Громада є:

- А) Суб'єктом соціальної роботи.
- Б) Об'єктом соціальної роботи.
- С) Об'єктом та Суб'єктом соціальної роботи.

8. З якого року в Україні здійснюється реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади спрямована на децентралізацію державного управління, передачу владних повноважень місцевим органам виконавчої влади?

- А) 2013 р.
- Б) 2014 р.
- В) 2015 р.
- Г) 2021 р.

9. Оберіть визначення терміну «Самодостатня територіальна громада»:

- А) Жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, що мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (стаття 140 Конституції України).
- Б) Адміністративно-територіальна одиниця, що об'єднує населені пункти в один адміністративний об'єкт для розв'язання місцевих питань.
- В) Територіальна громада, що має визначену територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал, матеріальні та фінансові

ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, виконання власних та делегованих повноважень місцевими органами влади.

Г) Первинний суб'єкт місцевого самоврядування і має право здійснювати місцеве самоврядування, самостійно вирішувати питання місцевого значення відповідно до законодавства.

Д) Територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

10. Оберіть визначення терміну «Спроможна територіальна громада»:

А) Жителі села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста, що мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України (стаття 140 Конституції України).

Б) Адміністративно-територіальна одиниця, що об'єднує населені пункти в один адміністративний об'єкт для розв'язання місцевих питань.

В) Територіальна громада, що має визначену територію, розвинену соціальну інфраструктуру, необхідний кадровий потенціал, матеріальні та фінансові ресурси, достатні для вирішення питань місцевого значення в інтересах жителів громади, виконання власних та делегованих повноважень місцевими органами влади.

Г) Первинний суб'єкт місцевого самоврядування і має право здійснювати місцеве самоврядування, самостійно вирішувати питання місцевого значення відповідно до законодавства.

Д) Територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

ПРИМІТКА. Відповіді Тесту наведені у Додатку 3.

Література для самостійного опрацювання до розділу 1

1. Алексєєнко Т. Освітньо-профілактична робота соціального працівника у територіальній громаді: досвід та перспективи. *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 4., pp. 8-18. DOI: 10.25128/2520-6230.18.4.1
2. Аналітична доповідь від громадськості у форматі Shadow Report. Створення об'єднаних територіальних громад в Україні 2015-2017. URL: <http://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Detsentralizatsiya-v-Ukraini-2014-2017-rr.pdf8>
3. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
4. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
5. Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text
6. Єлагін В.П. Соціальна держава та принцип субсидіарності в системі владних відносин провідних держав світу. Актуальні проблеми державного управління. 2009. 1 (35). URL: file:///C:/Users/Peshn/Downloads/apdy_2009_1_47.pdf
7. Люта О.В., Пігуль Н.Г. Самодостатність територіальної громади: її сутність, склад та напрями забезпечення. *Ефективна економіка*, №11, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4571>
8. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів СССДМ. Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко, А.Г. Зінченко та ін. Київ: ДСССДМ, 2005. 176 с.
9. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих

обставинах. Вакуленко О.В., Комарова Н.М., Романова Н.Ф., Семигіна Т.В. Київ: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2008. 203 с.

10. Молодожен Ю.Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету. 2006. № 2. С. 347–352. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1100.pdf>.
11. Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. Демократичне врядування. 2008. Вип. 2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf.
12. Наливайко Л.Р., Ковбаса Ю.В. Принцип субсидіарності як один із головних принципів діяльності органів місцевого самоврядування. Науковий вісник Херсонського державного університету. Випуск 6. Том 1. 2015. С. 28-31.
13. Посібник з розвитку громад: Практичний poradnik для небайдужих. Кол. авт.: Л.О. Єльчева, І.М. Ібрагімова та ін. Київ, 2007. 458 с.
14. Практичний посібник з питань формування спроможних громад. Асоціація міст України. URL: https://podgorodnoe.in.ua/wp-content/uploads/2016/09/posibnik_gromadi_1.pdf
15. Про затвердження методики формування спроможних територіальних громад: постанова Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. URL: zakon.rada.gov.ua/go/214-2015-p
16. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики від 31.07.2023 № 263-Н. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8>
17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту: наказ Міністерства соціальної

- політики України від 25.02.2019 № 282. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/metodichni-materiali.html?PrintVersion>
18. Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 червня 2014 р. № 591-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80>
 19. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
 20. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: указ Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
 21. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
 22. Романовська Ю.А., Курієнко А.В., Коротчук І.В. Аналіз соціальної політики територіальних громад. Агросвіт, №8, 2020. С. 100-108. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.100
 23. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васянович, В.В. Грицанюкта та ін. За ред. Г.В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с
 24. Слезанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
 25. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.

26. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. За ред. В.С. Кравціва, І.З. Сторонянської. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України, 2020. 531 с.
27. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.
28. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія. С.М. Серьогін, Ю.П. Шаров, Є.І. Бородін, Н.Т. Гончарук та ін. За заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.

РОЗДІЛ 2.ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

2.1.Соціальна робота як професійна діяльність

Соціальна робота як професійна діяльність у країнах Західної Європи сформувалася більше ніж сто років тому. За цей час практиками та теоретиками сформовано теоретичну та методологічну основи соціальної роботи як практичної діяльності і сфери наукових пошуків.

Тлумачний словник із соціальної педагогіки та соціальної роботи (2017) містить визначення соціальної роботи як галузі наукових знань та професійної діяльності.

Соціальна робота (social work) – галузь наукових знань і цілеспрямована професійна діяльність у суспільстві через уповноважені органи, метою якої є надання тимчасової або постійної кваліфікованої допомоги окремим людям чи групам людей у веденні належного способу життя або підвищенні соціального, культурного та матеріального рівня [20].

Міжнародне визначення терміну «соціальна робота» затверджено у 2014 році Міжнародною федерацією соціальних працівників (IFSW) та Міжнародною Асоціацією шкіл соціальної роботи (IASSW).

Соціальна робота є професією, заснованою на практиці, та академічною дисципліною, яка сприяє соціальним змінам і розвитку, соціальній єдності, та активізації і звільненню людей. Принципи соціальної справедливості, прав людини, колективної відповідальності та поваги до різноманітності є центральними для соціальної роботи. На підґрунті теорій соціальної роботи, соціальних наук, гуманітарних наук та місцевих знань соціальна робота залучає людей і структури для вирішення життєвих викликів та покращення добробуту [24].

У міжнародних та вітчизняних розробках соціальна робота розглядається у таких аспектах:

- як складне соціальне явище, модель, за допомогою якої суспільство виконує функції збереження та відтворення людини;
- як практична професійна діяльність із подання допомоги та підтримки людям, що опинилися у скрутній ситуації;
- як навчальна дисципліна з професійної підготовки фахівців із соціальної допомоги та підтримки населення;
- як галузь наукових знань, що ґрунтується на сукупності концепцій і теорій, має свій категоріальний апарат, досліджує принципи і закономірності, моделі та методи соціальної роботи [2, 9, 11, 17].

Таблиця 2.1.1

Визначення соціальної роботи як професійної діяльності

А. Капська	вплив професіоналів, громадськості та соціальних інститутів на суспільство шляхом формування і реалізації соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов життєдіяльності кожної людини і сім'ї [7, с.13]
О. Карпенко	вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її сім'ї, громади [8]
М. Лукашевич, І. Мигович	професійна діяльність соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів із надання допомоги у здійсненні успішної соціалізації особам чи групам людей у випадках, коли за відсутності належних умов у суспільстві або особистих вад їх соціалізація утруднюється, призупиняється або відбувається у зворотному напрямі (десоціалізація) [11, с.11]
І. Мигович, В. Жмир	підтримання і надання кваліфікованої допомоги будь-якій людині, групі людей, громаді, що розширює або відновлює їхню здатність до соціального функціонування, сприяє реалізації громадянських прав, запобігає соціальному виключенню [11, с.11]
Л. Тюптя, І. Іванова	специфічний вид професійної діяльності уповноважених органів з надання державного і недержавного сприяння людині з метою забезпечення матеріального, соціального, культурного рівня її життя, надання індивідуальної допомоги людині, родині чи групі осіб [21]
В. Халамендик	вид професійної діяльності соціальних інституцій, державних і недержавних організацій, груп і окремих індивідів, спрямований на задоволення соціально гарантованих і особистісних інтересів та потреб різних груп населення (особливо соціально незахищених) через створення умов, що сприяють успішній соціалізації людини та відновленню чи поліпшенню її здатності до соціального функціонування [22]

Джерело: Кучер Г. М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с.

В Україні соціальну роботу як професію визнано на початку 90-тих років і наразі ще не розроблено єдиної термінології щодо понятійного визначення цього виду професійної діяльності. Визначення соціальної роботи як професійної діяльності, сформульовані українськими науковцями, наведено у таблиці 2.1.1

Термінологічні словники соціальної сфери дають визначення соціальної роботи як професійної діяльності.

Соціальна робота – особливий інтегрований, міждисциплінарний вид професійної діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих, перш за все соціально-уразливих, осіб і суспільних груп та задоволення потреб громадян; на створення умов, що сприяють відновленню або підвищенню їх здатності до соціального функціонування [15].

Соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її сім'ї, громади [6].

Відповідно із Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» соціальна робота здійснюється шляхом надання соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки з метою «запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу» [14].

Основними завданнями соціальної роботи як професії є сприяння соціальним змінам, соціальному розвитку, соціальній єдності, розширенню прав та можливостей і звільненню людей. Соціальне втручання відбувається у випадку, коли виникає потреба змін життєвих обставин на рівні особи, сім'ї, соціальної групи, спільноти або суспільства, і спрямоване на зміну умов, що провокують маргіналізацію, соціальну виключеність та пригнічення.

Основні завдання соціальної роботи:

- надання підтримки і допомоги: фахівці з соціальної роботи допомагають людям вирішувати особисті, сімейні та соціальні проблеми, надаючи психосоціальну підтримку, консультації та ресурси;
- захист прав та інтересів: фахівці з соціальної роботи виступають захисниками прав та інтересів своїх клієнтів, допомагаючи їм отримувати доступ до послуг та ресурсів, а також захищаючи їх від дискримінації та зловживань;
- планування та координація: фахівці з соціальної роботи допомагають клієнтам знаходити і використовувати соціальні та адміністративні послуги, координують їх отримання та сприяють інтеграції відповідних послуг;
- профілактика соціальних проблем: фахівці з соціальної роботи сприяють профілактиці соціальних проблем шляхом розвитку ресурсів, підтримки громад та проведення освітньо-профілактичної роботи;
- сприяння самостійності та самовизначенню: фахівці з соціальної роботи працюють над підвищенням самостійності та самодостатності своїх клієнтів, шляхом сприяння їхньому самовизначенню та реалізації потенціалу.

Реалізація цих завдань варіюється в залежності від конкретної ситуації та індивідуальних потреб клієнта, але вони відображають загальний спектр дій та заходів, що характеризують соціальну роботу.

За різними трактуваннями, зміст та завдання соціальної роботи визначають різні дефініції: «соціальний захист», «соціальна допомога», «соціальна підтримка», «профілактика», «захист прав та інтересів» тощо. Ці поняття пов'язані між собою, проте не мають чіткого розмежування, що ускладнює їх систематизацію і узгодженість трактувань.

Соціальна робота є інструментом реалізації державної соціальної політики і складовою державної системи *соціального захисту населення*. Конституція України гарантує громадянам право на соціальний захист: «право на забезпечення у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках» (стаття 46).

Термін «соціальний захист» визначає систему політик і заходів, спрямованих на захист та підтримку груп населення, які перебувають у вразливому становищі або зазнають соціальних ризиків. Він охоплює широкий спектр заходів, включаючи надання фінансової допомоги, соціальних гарантій, пенсій, допомогу малозабезпеченим сім'ям, медичне обслуговування тощо.

Соціальний захист – це система державних заходів щодо забезпечення достойного матеріального й соціального становища громадян. **Соціальні гарантії** – це система обов'язків держави перед своїми громадянами стосовно задоволення їхніх соціальних потреб [6].

У практичній діяльності соціальний захист є діяльністю усіх гілок влади щодо реалізації прав і свобод громадян щодо ліквідації або мінімізації впливу соціально несприятливих обставин на життя громадян, що забезпечується шляхом реалізації соціальної роботи. Втім соціальний захист, порівняно з соціальною роботою, охоплює ширше коло питань, оскільки передбачає заходи і дії спрямовані на запобігання соціально несприятливих обставин, тобто має превентивний характер [1].

Соціальна робота з громадянами похилого віку і непрацездатними особами, особами з інвалідністю, є складовою системи *соціального забезпечення* населення. Соціальне забезпечення це системна допомога, яка надається певним категоріям громадян у вигляді соціальних виплат, пенсій, страхування та інших пільгових програм, соціальних послуг з метою «вирівнювання» соціального стану.

Система соціального забезпечення передбачає матеріальне забезпечення, надання соціальних послуг за рахунок спеціально створених фінансових фондів особам, які зазнали соціального ризику і передбачає виплати пенсій, допомоги працюючим (за тимчасової непрацездатності, при пологах), допомоги соціально вразливим категоріям населення: самотнім матерям, багатодітним і малозабезпеченим сім'ям тощо.

Соціальне забезпечення – організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання

медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел осіб, які зазнали соціального ризику, унаслідок чого втратили здоров'я та (або) засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців [6].

Соціальне забезпечення надається вразливим категоріям населення у формі грошових виплат (пенсії, допомоги, компенсації, субсидії, позики), а також у вигляді соціального обслуговування (соціальні послуги і натуральна допомога продуктами харчування, притулку, надання психологічної, медичної допомоги громадянам тощо) [1].

Отже, терміни «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» – це більше системні аспекти соціальної підтримки вразливих категорій населення, тоді як соціальна робота – це професійна діяльність, спрямована на надання конкретної підтримки та послуг людям. За визначенням А. Тюпті і І. Іванової соціальна робота як вид професійної діяльності «сформувалася на базі системи соціального захисту населення, освіти, охорони здоров'я, соціальних служб для молоді, спеціалізованих закладів і установ» [21, с.30].

Основні *принципи соціальної роботи* як професійної діяльності ґрунтуються на базових теоріях соціальної роботи та відображають її прикладне значення: створення рівних можливостей; поєднання допомоги із самодопомогою; принцип гуманності; принцип диференціації та індивідуалізації; принцип адаптації; принцип інтеграції; узгодженість короткотривалих і довготривалих перспектив; комплексний підхід; принцип етичності; партнерство і взаємна довіра; повага до особистості; безкоштовність обслуговування чи надання послуг (див. таблицю 2.1.2) [21, с.32-33].

Принципи соціальної роботи

Принцип	Зміст
Створення рівних можливостей	Надання соціальних послуг особистості незалежно від її віку, національності, походження, соціального статусу, сфери зайнятості, місця проживання, релігійної приналежності; створення таких соціальних умов життєдіяльності особистості, які відповідають її потребам і співвідносяться з умовами функціонування суспільства
Поєднання допомоги із самодопомогою	Опора на позитивний потенціал особистості та її прагнення сприйняти соціальний вплив
Принцип гуманності	Пріоритет загальнолюдських цінностей, що передбачають погляд на людину в її взаємозв'язках з природою, суспільством, глобальними проблемами, що продиктовані особливостями та реаліями сучасності, загальнолюдською культурою, загальнолюдськими цінностями; поєднання інтересів суспільства і потреб особистості в отриманні соціальних послуг
Принцип диференціації та індивідуалізації	Врахування рівнів фізичного, психічного, соціального, духовного, інтелектуального розвитку особистості, стимулювання її активності, розкриття творчої індивідуальності кожного
Принцип адаптації	Визначає особливості залучення різних категорій і цільових груп населення до соціально значущої діяльності з метою пристосування до соціального середовища і задоволення соціально значимих потреб, а також адаптація суспільства до особливих потреб окремих категорій громадян
Принцип інтеграції	Створення умов для включення особистості в діяльність різних сфер життя суспільства, її позитивної соціалізації, індивідуалізації, ідентифікації
Узгодженість короткотривалих і довготривалих перспектив	Узгодженість короткотривалих і довготривалих перспектив соціалізації особистості, взаємодія заходів державної, недержавної та особистісної програми освітнього, культурного, психічного, фізичного розвитку
Комплексний підхід	Використання широкого спектра прийомів і засобів розв'язання соціально-психологічних проблем, їх варіативності державними, громадськими, приватними установами та організаціями
Принцип етичності	Відображає характер діяльності, спрямований на коректну обробку інформації та збереження конфіденційності
Партнерство і взаємна довіра	Основа продуктивної взаємодії в соціальному становленні дітей і молоді, різних вікових груп населення із державними і недержавними соціальними службами
Повага до особистості	Дотримання права на особистісну думку, створення умов для волевиявлення власної думки клієнта у процесі надання соціальних послуг
Безкоштовність обслуговування чи надання послуг	Здійснюється відповідно до чинного законодавства

Джерело: Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. 2-ге вид., переоб.і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.

Завдання та напрями соціальної роботи визначаються державною соціальною політикою та регулюються відповідними нормативно-правовими документами.

Залежно від рівня впровадження, соціальна робота реалізується на державному, регіональному, місцевому та індивідуальному рівнях [17].

Таблиця 2.1.3

Зміст соціальної роботи на різних рівнях реалізації

Рівень реалізації	Зміст соціальної роботи
Державний рівень	обумовлюється законодавчою базою та соціальною політикою держави, розробкою системи соціального захисту населення в межах країни
Регіональний рівень	реалізація законодавчих і нормативних актів у соціальній сфері з урахуванням різноманітних особливостей певного регіону: економічних, природничих, етнонаціональних тощо
Місцевий рівень	визначається особливостями соціальних проблем, властивих для певного соціуму, та наявністю організацій і спеціалістів, які можуть брати участь в їх розв'язанні
Індивідуальний рівень	безпосередня робота з конкретно людиною чи групою осіб, які звернулися за допомогою до певних соціальних служб

Джерело: Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. І. Д. Зверева, О. В. Безпалько, С. Я. Харченко та ін.; За заг. ред.: І. Д. Зверевої, Г. М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с.

Реалізація соціальної роботи на *державному рівні* пов'язана з масштабністю, різноманітністю проблем та потреб населення, взаємодією різних структур та програм і спрямована на забезпечення соціальної справедливості та підтримки всіх верств населення. Ключові особливості реалізації соціальної роботи на державному рівні:

- права та обов'язки держави у соціальній сфері регламентуються законодавством, що забезпечує основу для організації та фінансування соціальних програм;

- державний рівень забезпечує бюджетні ресурси, що використовуються для фінансування соціальних закладів, підтримки соціальних програм і проєктів для вразливих груп населення, надання матеріальної допомоги тощо;

- гарантує широкий спектр послуг, що охоплюють різні аспекти соціального захисту: соціальна допомога, підтримка при безробітті, реабілітація, допомога сім'ям у складних життєвих ситуаціях, профілактика шкідливих звичок тощо;
- комплексне реагування на соціальні проблеми передбачає взаємодію та координацію діяльності з іншими секторами державного управління: охорона здоров'я, освіта, працевлаштування, житлово-комунальне господарство тощо;
- проведення системного моніторингу та оцінки ефективності соціальних програм та послуг, що допомагає забезпечити якість та розширення послуг і програм, які найбільш ефективно вирішують соціальні потреби населення;
- часто піддається політичному впливу та змінам в управлінні, що впливає на фінансування, змінює пріоритети в розвитку програм та послуг, а також загальної стратегії соціального захисту.

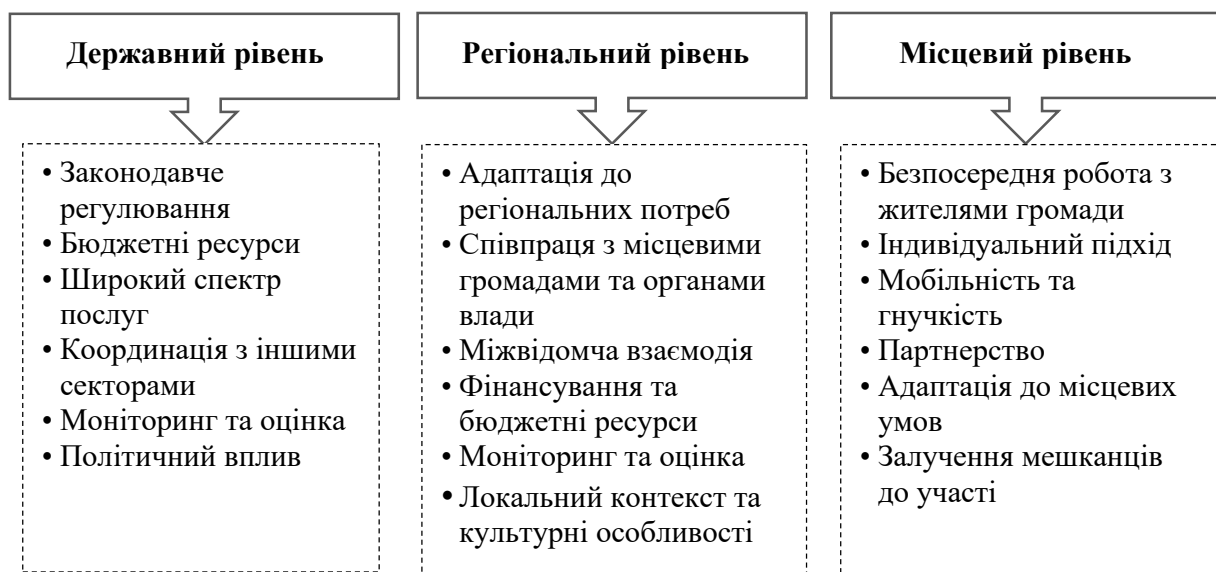

Рис. 2.1.1. Особливості реалізації соціальної роботи на державному, регіональному та місцевому рівнях

Джерело: авторська розробка.

На регіональному та місцевому рівнях соціальна робота виступає інструментом реалізації державної соціальної політики, складовою системи

соціального захисту населення що впроваджується шляхом надання соціальних послуг та допомог.

Реалізація соціальної роботи на *регіональному рівні* передбачає більш конкретний та локальний рівень управління, що дає змогу реалізувати ефективні та адаптовані соціальні програми та послуг, враховуючи специфіку та потреби конкретного регіону. Особливості реалізації соціальної роботи на регіональному рівні:

- регіональні програми соціальної роботи розробляються з урахуванням конкретних потреб та особливостей місцевого населення;
- передбачає активну співпрацю з місцевими громадами, місцевими органами влади, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами, що забезпечує ефективну координацію та спільне вирішення соціальних проблем на місцевому рівні;
- комплексний підхід до розв’язання соціальних проблем та забезпечення інтегрованих послуг завдяки міжвідомчій взаємодії;
- регіональні органи влади мають свої бюджети, які використовуються для фінансування соціальних програм та послуг на рівні регіону;
- впровадження системного моніторингу та оцінки реалізації соціальних програм та послуг допомагає виявляти проблеми, аналізувати ефективність заходів та вносити необхідні корективи для поліпшення результатів;
- соціальна робота на регіональному рівні враховує місцеві традиції, культурні особливості та відмінності, що дозволяє забезпечити адаптовані підходи до вирішення регіональних соціальних проблем.

Реалізація соціальної роботи на *місцевому рівні*, у територіальній громаді, має ряд специфічних особливостей, які враховують конкретні потреби та характеристики даної громади:

- фахівці з соціальної роботи безпосередньо працюють з жителями територіальної громади, що дає змогу розуміти нагальні потреби/ проблеми та реагувати на них швидко та ефективно;

- інформація про мешканців громади дає змогу забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта, розробляти індивідуальні плани допомоги, враховуючи особливості та потреби кожної особи чи сім'ї;

- потреба мобільного та оперативного реагування на ситуації та виклики, які виникають у громаді, стимулює використання інноваційних методів соціальної роботи;

- ключовою складовою соціальної роботи на місцевому рівні є співпраця з місцевими громадськими організаціями, школами, церквами, бізнесом та іншими місцевими структурами, що дозволяє комплексно підходити до розв'язання соціальних проблем та використовувати наявні ресурси громади;

- соціальна робота на місцевому рівні враховує специфіку та особливості конкретної громади: культурні та етнічні особливості, доступність послуг та ресурсів;

- передбачає активне залучення мешканців громади до участі у процесі планування, розробки та впровадження соціальних програм та послуг.

Ці особливості дозволяють соціальним службам та фахівцям ефективно реагувати на потреби та проблеми жителів територіальної громади, забезпечуючи якісну та доступну соціальну підтримку та допомогу.

2.2. Мета та завдання соціальної роботи у територіальній громаді

Організація і реалізація соціальної роботи на місцевому рівні має враховувати специфічні потреби і проблеми місцевих жителів, наявні матеріальні, кадрові, інституційні ресурси. Переважно така діяльність реалізується на рівні територіальної громади і визначається терміном «соціальна робота в громаді».

Від інших методів соціальної роботи робота в громаді відрізняється тим, що клієнтом є не одна людина чи мала соціальна група, а мешканці

територіальної громади чи члени громади з специфічними інтересами і потребами [18].

В Україні розробка методології впровадження соціальної роботи на рівні територіальної громади є важливою складовою реформування системи соціального захисту населення, яка відбувається у рамках децентралізації органів влади. Проте різні форми соціальної підтримки і допомоги населенню на місцевому рівні беруть свій початок ще з часів Київської Русі.

Таблиця 2.2.1

Етапи становлення та розвитку соціальної роботи в громаді в Україні

Період	Форми та напрями соціальної роботи
Період Київської Русі (кінець IX – середина XIII століття)	існування первинних, землеробських громад – люди об'єднувалися з власної волі, переслідуючи власні інтереси
XVI-XVII століття	церкви та монастирі надавали соціальну допомогу нужденним, н діяльність братств – міщани об'єднувалися задля вирішення власних проблем, здійснення просвітницької та філантропічної діяльності
XV-XIX століття	існування селянських громад – селяни гуртувалися задля взаємодопомоги, соціальної підтримки бідних та знедолених; громада опікувалася школою, церквою, медициною, убогими та сиротами
друга половина XIX – початок XX століття	створення громадських організацій, гуртків, які називалися «громадами» - прогресивна інтелігенція об'єднувала зусилля задля здійснення просвітницької, видавничої діяльності, сприяння моральному і матеріальному розвитку людей, соціальній підтримці соціально незахищених верств населення в межах територіальної громади
60-80-ті роки XX століття	організація соціально-виховної роботи з дітьми і молоддю за місцем їхнього проживання, діяльність клубів за інтересами, гуртків
90-ті роки XX століття	період становлення соціальної роботи як професії, розвиток соціальних служб, установ та організацій, які надають різного роду послуги дітям, молоді і сім'ям на місцевому рівні
Початок XXI століття	розвиток соціальної роботи в ОТГ шляхом створення та діяльність різноманітних соціальних служб, установ чи організацій державної та недержавної форм власності, що надають різного роду соціальні послуги цільовим категоріям населення

Джерело: Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005; Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.-дра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018.

Етапи становлення та розвитку соціальної роботи в громаді на території України визначені українськими дослідниками (О. Безпалько, Г. Слезанська) за результатами аналізу праць вітчизняних науковців наведено у таблиці 2.2.1.

На сучасному етапі реформа системи соціального захисту, впроваджена в Україні у процесі децентралізації органів виконавчої влади, передбачає розвиток соціальної роботи у територіальних громадах, забезпечення комплексу соціальних послуг та допомог населенню за місцем проживання. Реалізація значної частини питань соціального захисту населення, які раніше вирішувалися на регіональному рівні, покладається на об'єднані територіальні громади, що передбачає формування відповідної нормативно-правової та методологічної бази.

Обґрунтування теоретичних та методологічних основ соціальної роботи в громаді стало предметом досліджень ряду українських науковців: Т. Алексєєнко, О. Безпалько, О. Вакуленко, І. Звереві, А. Капської, Г. Кучер, Л. Оліфіренко, Т. Семигіної, Г. Слезанської та інших.

О.Безпалько визначила соціальну роботу в громаді як «процес певного втручання з метою вирішення соціальних проблем, поліпшення якості послуг, які надаються членам громади [4, с.47].

На думку Г.Слезанської «соціальна робота в громаді є рівнем соціальної роботи на якому здійснюється інтервенційна діяльність соціального працівника з метою вирішення соціальних проблем, задоволення потреб, розвитку самої громади та її членів.» [16,с. 23].

Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи містить таке визначення:

Соціальна робота в громаді – процес розвитку колективного й індивідуального досвіду, які набуваються у територіальних громадах і групах людей у громаді за інтересами [15, с.77].

Результати аналізу теоретичних основ соціальної роботи в громаді, проведений українськими науковцями О. Безпалько [4], Г.Слезанською [16],

демонструють що міжнародні науковці та фахівці соціальної сфери дають різні визначення мети, завдань та умов її впровадження (див. таблиця 2.2.2).

Таблиця 2.2.2

Мета та завдання соціальної роботи у громаді за визначенням міжнародних науковців та фахівців соціальної сфери

Мета та завдання	Мері Пейн (Mary Richmond)	управління та організація жителів громади для досягнення спільних цілей і для розв'язання проблем, що виникають; спрямована на підвищення соціального благополуччя та поліпшення якості життя усіх громадян шляхом сприяння їхньому взаємодії з установами, які можуть надати їм підтримку, і шляхом розвитку ресурсів спільноти, необхідних для досягнення цих цілей
	М. Бопп і Дж. Бопп (M. Bopp and J. Bopp)	спрямована на надання соціальних послуг, передбачає активну участь громади у процесі вирішення соціальних проблем її жителів
	М. Ромм	робота соціальних служб та соціальних працівників на місцевому рівні спрямована на вирішення соціальних проблем та задоволення потреб представників різних соціальних груп, реалізацію соціальних програм та проектів, громадських ініціатив з метою покращення умов життя жителів громади
	Е. Берн (E. Berne)	завдання діяльності практичного соціального працівника в громаді спрямовані на покращення психосоціального благополуччя клієнтів
Участь членів громади	А. Твелветріз (A. Twelvetrees)	передбачає активне залучення людей до розв'язання їхніх проблем та проблем самої громади; зосереджується на побудові ефективних взаємостосунків між індивідами, групами й організаціями в громаді
	Г. Чейнен	безоплатна, самомотивована діяльності жителів громади, щодо організації громадського життя та забезпечення умов життєдіяльності населення. Також включає діяльність органів влади та інших соціальних агенцій, спрямовану на мобілізацію або організацію жителів громади.
Рівні організації	М. Майо (Michael Mayo)	організована на двох рівнях: робота за місцем проживання (з окремими людьми, сім'ями та групами, а також самостійна діяльність окремих мешканців); робота місцевих агенцій або між агенціями (діяльність організована органами влади та/або іншими структурами)
	А. Гідденс (A. Giddens)	реалізується на трьох рівнях: макрорівень (робота з громадою як з об'єктом), мезорівень (робота і групами та сім'ями), мікро-рівень (робота з індивідами з метою вирішення їхніх проблем)

Джерело: [4, 16].

З міжнародного досвіду існують два підходи у організації соціальної роботи на рівні громади, які були визначені Мішель і Джуді Боп за результатами аналізу практики соціальної роботи різних країн:

1) надання послуг – експерти або фахівці вивчають досліджують проблеми та потреби членів громади, на підставі отриманих результатів приймають рішення щодо надання певних послуг, враховуючи організаційні можливості та ресурси; підхід переважно використовується державними та неурядовими організаціями;

2) активізація громади у вирішенні існуючих проблем – жителі громади визначають власні потреби, виробляють рішення щодо їхнього вирішення і працюють, щоб досягти запланованих завдань; члени громади можуть отримувати допомогу від фахівців соціальної сфери, але саме вони контролюють вирішення певної проблеми [4, с.46].

Порівняльний аналіз підходів у організації соціальної роботи на рівні громади, здійснений О. Безпалько, наведено у таблиці 2.2.3.

Таблиця 2.2.3

Підходи до розв’язання соціальних проблем у громаді

	На основі надання послуг	На основі розвитку громади
Суб’єкти, які визначають проблему	Уряд, державні та громадські організації, спеціалісти	Члени громади
Спосіб вирішення проблеми	Дії організацій та спеціалістів - членам громади	Дії членів громади – членам громади
Основні механізми здійснення змін	Освіта, вдосконалення і впровадження нових послуг, різні види допомоги, створення нових служб	Створення ініціативних груп, економічні і політичні зміни у житті громади
Роль професійних працівників	Основна у процесі прийняття рішень щодо способів вирішення проблеми	Допоміжна (залучаються у якості консультантів)
Особи, відповідальні за прийняття рішень і їх реалізацію	Представники уряду, працівники організацій, спеціалісти на місцях	Місцеві лідери
Контроль за ресурсами з боку громадян	Низький	Високий
Активність членів громади	Низька	Висока

Джерело: Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с.

З огляду на порівняння підходів у організації соціальної роботи, на даний час в Україні соціальна робота в громаді у переважній більшості орієнтована на надання різноманітних соціальних послуг та допомог спрямованих на надання підтримки вразливим категорія населення у розв'язанні соціальних проблем, мінімізації негативних наслідків складних життєвих обставин. Проте, ефективна соціальна робота має поєднувати два підходи: окрім послуг і підтримки, вмотивовувати та активізувати жителів громади на вирішення власних соціальних потреб і розв'язання проблем.

Основні функціональні напрями соціальної роботи в громаді що поєднують надання соціальних послуг і допомог та активізацію жителів громади у вирішенні існуючих проблем і ґрунтуються на принципі соціального партнерства, наведено на рисунку 2.2.1.

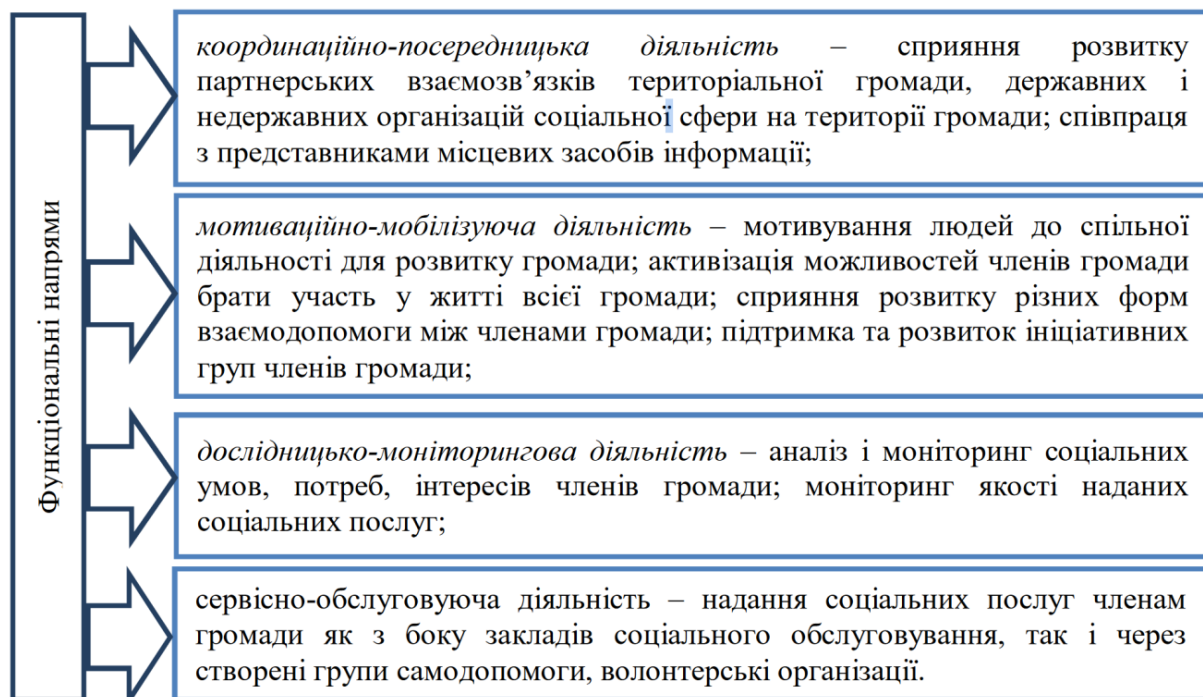

Рис. 2.2.1. Функціональні напрями соціальної роботи в громаді

Джерело: Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

Особливістю реалізації соціальної роботи в громаді є комплексний характер організації соціальної допомоги та соціальних послуг. О. Вакуленко

виокремлює такі комплексні напрями соціальної роботи в громаді: соціальна підтримка сімей та осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах (соціальна допомога сім'ям, дітям, молоді); соціальна профілактика (активізація молоді, змістовне дозвілля); активізація громади (організація, партнерство, взаємодія, координація, оцінювання).

Комплексне впровадження соціальної роботи передбачає реалізацію послідовних етапів: визначення потреб та проблем клієнтів-членів громади; розробка плану впровадження змін або соціальних проектів/ програм; пошук ресурсів та партнерів; впровадження плану змін (соціальних проектів/ програм), надання соціальних послуг; моніторинг діяльності та оцінка результатів [5].

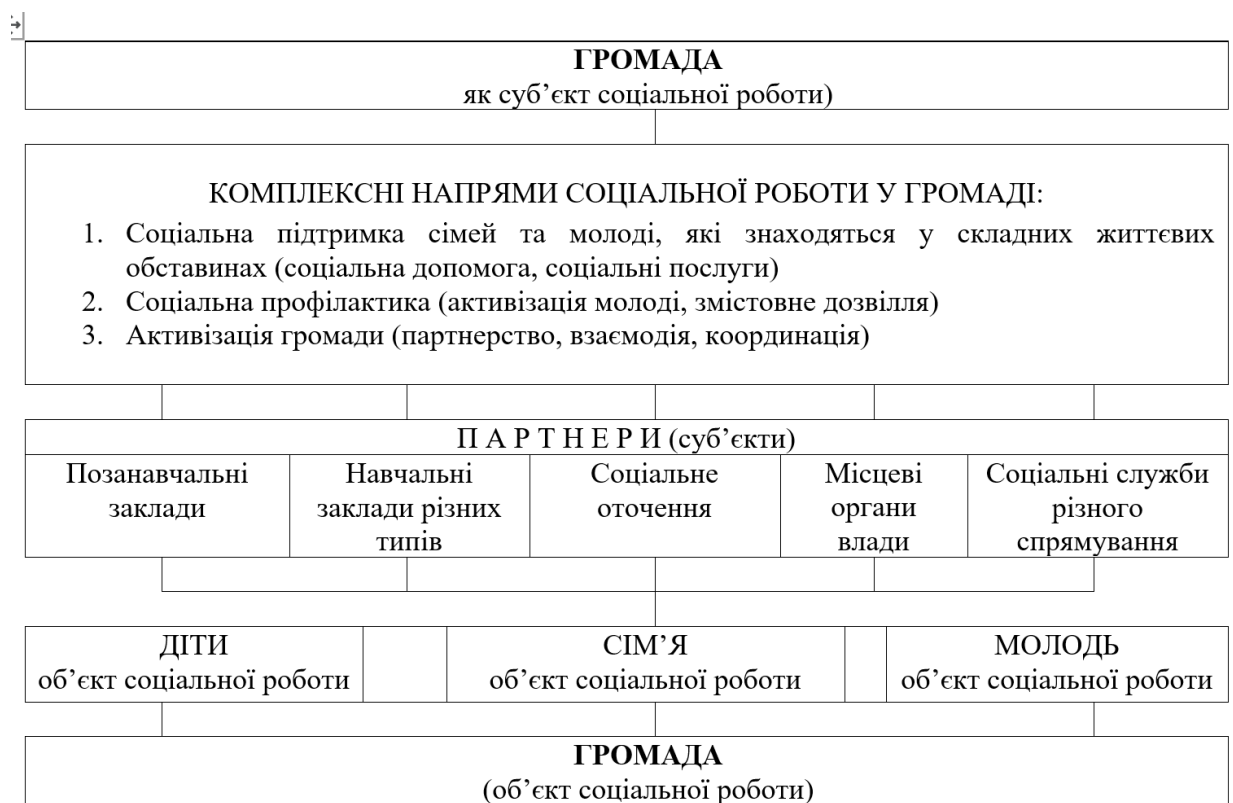

Рис. 2.2.2. Організаційна модель соціальної роботи в громаді

Джерело: Вакуленко О. Громада як об'єкт та суб'єкт соціальної роботи. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року) / за заг. ред. проф. О. О. Осетрової. Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 167-170.

Зміст основних напрямів соціальної роботи в громаді стосується комплексного вирішення проблемних питань.

1) *Соціальна допомога та підтримка різних категорій сімей та осіб, які знаходяться у складних життєвих обставинах.* Законом України «Про соціальні послуги» (2019) основними цілями надання соціальних послуг в громаді визначено: попередження вразливості особи/ сім'ї, а також безпеки громади; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин; забезпечення мінімального рівня соціальних послуг в громаді. Громада зобов'язана забезпечити на своєму рівні надання громадянам базових соціальних послуг. Усі ці послуги мають надаватися у громаді максимально наближено до проживання людини, що їх потребує. Основні форми роботи щодо соціальної підтримки різних категорій дітей, сімей та молоді: робота консультативних пунктів при сільських радах для кризових сімей, для дітей та підлітків тощо; організація клубів сімейного дозвілля; соціальний супровід сімей в СЖО тощо.

Соціальна робота з сім'ями в СЖО передбачає комплекс заходів по підготовці сімейного життя, вивченню труднощів життєдіяльності сімей з метою надання їм соціально-психологічної, юридичної, педагогічної, медико-соціальної допомоги, створенню умов для стабілізації сім'ї, повноцінного виховання дітей, профілактики у молодіжному середовищі явищ, які негативно позначаються на системі подружніх стосунків. Основними формами реалізації цього напряму роботи є проведення профілактичних масових заходів, індивідуальна та групова робота, організація діяльності клубних об'єднань [12].

2) *Соціальна профілактика* (активізація дітей та молоді, організація змістовного дозвілля). Однією із умов ефективності профілактичної соціальної роботи є залучення дітей та молоді до вирішення як власних проблем, так і проблем життя громад. Цей підхід базується на сучасній науковій концепції управління соціалізацією молоді відповідно до якої молоді люди виступають у ролі не пасивних спостерігачів суспільних процесів, а активних дійових осіб.

Соціальна робота з дітьми та молоддю в громаді спрямована на лише на надання допомог у розв'язанні проблем молодої людини, а й передбачає розвиток у молоді навичок подолання труднощів та самопомоги; побудову

системи партнерської взаємодії між дорослими і молоддю; організацію спільної роботи, спрямовану активне залучення молодих людей до життєдіяльності громади. Осередком молодіжної соціальної роботи у територіальних громадах стають молодіжні центри або молодіжні простори.

3) *Активізація громади* (партнерство, взаємодія, координація). Територіальна громада у сучасних умовах є як об'єктом, так і суб'єктом соціальної роботи: з одного боку громада є суб'єктом, що реалізує соціальну роботу, з іншого – об'єктом, який потрібно активізувати для розвитку внутрішніх ресурсів та спроможностей у вирішенні проблем жителів громад і життєзабезпечення громади як соціальної інституції. Активізація громади – вмотивована активна участь окремих громадян та організацій, установ у вирішенні місцевих проблем.

Активізація громади передбачає поєднанням багатьох процесів: залучення жителів громади до розуміння та сприйняття факту існування проблем у громаді, визначення бажаних та можливих шляхів вирішення означених проблем; окреслення кола осіб та мережі установ/ закладів, які можна долучити до вирішення проблеми; залучення жителів громади до взаємодії з органами влади, з представникам бізнесу, громадських та благодійних організацій, зацікавленими особами для досягнення конкретних цілей; розбудова громадських організацій (формальних чи неформальних), як партнерів соціальної роботи тощо.

Загалом, в основу об'єднання територіальних громад покладено досягнення такого рівня розвитку, коли забезпечується мінімальний перелік стандартних послуг, передбачених для рівня громади за принципом субсидіарності [13]. Це потребує оцінки перспектив та можливостей забезпечити самодостатність та спроможність до саморозвитку кожної громади з огляду на її ресурсний потенціал. Соціальна робота в громаді є важливим напрямом сприяння формування спроможних територіальних громад, як громад, що в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання соціальної допомог та послуг, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового

забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці, сприяти покращенню якості життя населення в громаді.

2.3. Ресурси соціальної роботи в громаді

Однією з необхідних умов здійснення соціальної роботи в громаді є її ресурсне забезпечення. Інтернет платформа Community Toolbox (безкоштовний онлайн-ресурс що містить інструменти впровадженням соціальних змін та розвитку громад) визначає ресурсами (активами) громади окремих осіб, організації та установи, будівлі, ландшафти, обладнання – все, що можна використати для покращення якості життя жителів [23].

Ресурси – **resources** (лат. *ressurgere* – відновлюватися, відроджуватися) – джерело й арсенал засобів та можливостей, до яких можна звертатися у разі необхідності для виконання якогось завдання або удосконалення дій, особливо коли вони мають надзвичайний характер або здійснюються у критичній ситуації; можуть бути внутрішніми і зовнішніми [20].

Зокрема ресурсами територіальної громади є:

- люди, які проживають у громаді і можуть реалізовувати та використовувати свої здібності та професійні навички для розвитку громади;
- інфраструктура – будівлі, розміщені на території громади (школа, лікарня, церква, бібліотека, клуб тощо), або громадський простір, який належить громаді (парк, спортивний майданчик тощо);
- публічні служби/установи, які забезпечують життєдіяльність громади та окремих її жителів (громадський транспорт, заклад дошкільної освіти, культурні заклади, соціальні служби);
- приватний бізнес, який забезпечує робочі місця і підтримує місцеву економіку [19].

О. Безпалько дає більш широкий перелік ресурсного забезпечення соціальної роботи в громаді, а саме: природні, фінансові, матеріальні, людські, інституційні, технологічні, інформаційні (див. таблицю 2.3.1).

Ресурсне забезпечення соціальної роботи в громаді

Види ресурсів	Приклади
Природні	місце розташування; лісопаркова зона; водойми; географічні особливості місцевості; корисні копалини
Фінансові	доходна частина місцевого бюджету; трансфери з державного бюджету України; кошти загальнообов'язкового державного соціального страхування, які виплачуються жителям відповідної адміністративно-територіальної одиниці; кошти підприємств, установ і організацій, які спрямовуються на реалізацію соціальних програм; кошти благодійних і релігійних організацій; приватні кошти громадян; гранти
Матеріальні	приміщення; одяг; ліки; транспорт; обладнання; продукти харчування
Людські	спеціалісти; члени ініціативних груп; волонтери
Інституційні	соціальні служби; заклади освіти, медицини, культури; громадські організації та об'єднання; релігійні організації
Технологічні	технології соціально-правового захисту, соціального обслуговування соціальної профілактики, соціальної реабілітації, соціального опікунства, патронажу, супроводу; рекламно-інформаційні технології
Інформаційні	документи органів місцевого самоврядування (звіти, накази, постанови); спеціальна література; інформація ЗМІ про проблеми в громаді, діяльність органів місцевого самоврядування та неурядових організацій; інформаційна мережа Інтернет (інформаційно-пошукові сервери, сайти урядових, громадських організацій, організацій донорів); усна інформація спеціалістів, волонтерів, громадян

Джерело: Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

Організація соціальної роботи, що ґрунтується на принципі розвитку громади, передбачає ефективне залучення та використання наявних ресурсів, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Внутрішні ресурси громади – це всі потенціальні можливості, здатності та активи, які існують у межах самої громади і можуть бути використані для її розвитку, підтримки та забезпечення благополуччя мешканців. Внутрішні ресурси можуть бути матеріальними, фінансовими, людськими, соціальними або культурними.

Внутрішніми ресурсами територіальної громади можуть виступати:

1) людські ресурси: здатності, навички, знання та досвід жителів громади, що можуть бути використані для розвитку громадських ініціатив, волонтерської

діяльності, освітніх та культурних заходів, а також для вирішення соціальних проблем;

2) соціальні ресурси: структури та мережі, які діють у громаді, такі як організації громадянського суспільства, релігійні установи, громадські органи самоврядування тощо; вони можуть бути використані для організації соціальних програм, підтримки вразливих груп та впровадження спільних проєктів;

3) матеріальні ресурси: матеріальні активи, такі як будівлі, територія, обладнання, транспортні засоби тощо, які є у власності громади або можуть бути використані для її розвитку та організації діяльності;

4) фінансові ресурси: грошові кошти, які можуть бути виділені на розвиток та підтримку громадських ініціатив, соціальних програм та проєктів, інфраструктури тощо;

5) культурні ресурси: культурне надбання та традиції громади, її історична спадщина, мистецтво, культурні події та традиції, які відображають особливості та ідентичність громади.

А. Ткачук та М. Дацишин М.Б. до внутрішніх ресурсів громади відносять: соціальний капітал, фінансові ресурси та ресурси довкілля [19].

Ключовим внутрішнім ресурсом громади є *соціальний капітал* – спроможність членів громади (гуртом та індивідуально) за рахунок своїх знань, навичок та взаємодії щодня робити якісний і кількісний внесок у сталий розвиток громади [19].

Концепцію соціального капіталу розробив американський соціолог і економіст Джеймс Коулман (James S. Coleman), він висвітлив важливість соціальних мереж, норм і цінностей, що сприяють кооперації та співпраці в суспільстві. Френсіс Фукуяма (Fukuyama) визначає соціальний капітал як набір факторів соціального середовища, що включає норми, цінності та соціальні структури, які сприяють кооперації між людьми та поліпшують їхні можливості взаємодії.

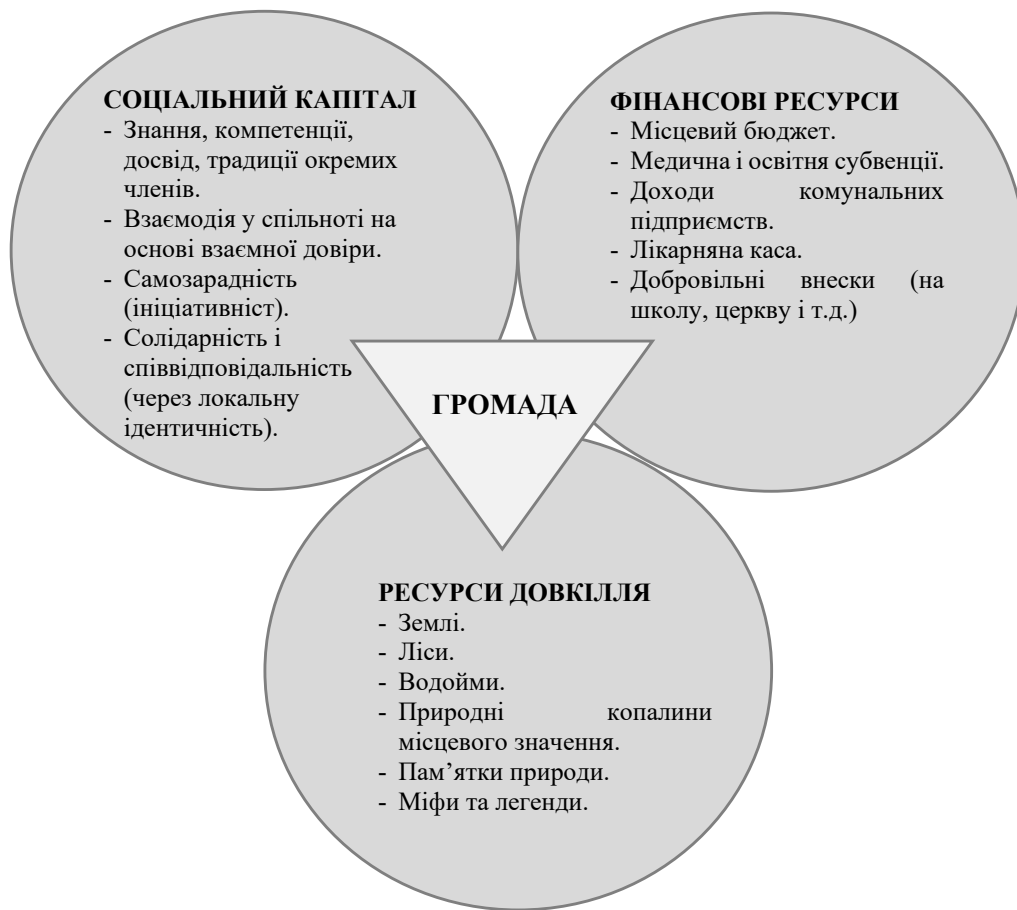

Рис. 2.3.1. Внутрішні ресурси громади

Джерело: Ткачук А.Ф., Дацишин М.Б. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.

Соціальний капітал – сукупність недержавних, некомерційних суб'єктів соціального життя, їх взаємозв'язки, цінності і норми, а також діяльність, здійснювана ними з власної ініціативи у межах сформованої мережі зв'язків із дотриманням усталеної системи цінностей і норм [15, с.94].

Ю.Лопатинський детермінантами соціального капіталу визначає: 1) соціальну довіру; 2) колективну солідарність; 3) соціальне партнерство; 4) особисту та групову відповідальність; 5) толерантність. Чинники, що впливають на становлення та розвиток соціального капіталу: а) соціальний простір; б) соціальні норми; в) соціальні зв'язки [10].

Використання соціального капіталу громади може бути важливим чинником ефективності соціальної роботи на місцевому рівні. Зокрема, соціальних капітал громади може сприяти організації ефективної соціальної роботи в громаді шляхом забезпечення таких умов:

- мобілізація ресурсів: мобілізації внутрішніх ресурсів громади та підтримки соціальних програм та ініціатив, що може включати волонтерську роботу, пожертви, спільні зусилля для вирішення конкретних проблем або забезпечення підтримки вразливих груп;

- розвиток громадських організацій та ініціатив: розвитку громадських організацій, громадських ініціатив та локального самоврядування; створення умов для ефективного співробітництва та партнерства між жителями громади, працівниками державних та приватних закладів та установ;

- створення мереж співпраці: організація співпраці між різними групами та організаціями, які працюють у сфері соціального захисту, що полегшує обмін ресурсами, ідеями та досвідом, а також сприяє створенню інноваційних рішень та програм;

- соціальна інтеграція та підтримка: соціальна інтеграція вразливих груп населення, підтримка осіб та сімей у складних життєвих ситуаціях, забезпечення доступу жителів громади до соціальних послуг та ресурсів.

Основними внутрішніми ресурсами громади є людські ресурси: фахівці, які працюють у громаді, та жителі громади. Зацікавленість і громадянська активність жителів є запорукою розвитку та благополуччя громади.

Однією із форм громадянської участі, що є складовою соціального капіталу громади, виступають ініціативні групи представників територіальної громади, діяльність яких спрямована на розв'язання певних проблем, що стосуються життєзабезпечення усієї громади. Місцеві ініціативи є формою безпосередньої участі членів територіальної громади у місцевому самоврядуванні, їх впровадження регулюється Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні»

Ініціативна група – група представників територіальної громади, сформована для підготовки, оформлення й представлення в місцевій раді проекту рішення, підготовленого в порядку місцевої ініціативи (проект Закону України «Про місцеві ініціативи»).

На думку О. Безпалько ініціативні групи є не виключно формальними громадськими комісіями, а об'єднанням небайдужих активістів та професіоналів, що проживають у громаді, діяльність яких спрямована на вирішення нагальних громадських проблем. Ініціативні групи є «ініціаторами та учасниками активних змін у громаді» [4, с. 60].

Також активним соціальним капіталом громади є об'єднання добровольців-волонтерів, що надають соціальну підтримку і соціальну допомогу вразливим категоріям населення.

Волонтер (франц. *volontaire* – доброволець) – фізична особа, яка добровільно здійснює благодійну, неприбуткову і вмотивовану діяльність, що має суспільно корисний характер [20].

Волонтерська діяльність – добровільна, соціально спрямована, неприбуткова діяльність, що здійснюється волонтерами шляхом надання волонтерської допомоги. **Волонтерська допомога** – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами (стаття 1, Закон України «Про волонтерську діяльність»).

Волонтерська діяльність в Україні регулюється Законами України «Про волонтерську діяльність» та «Про благодійну діяльність та благодійні організації». Більшість волонтерів в Україні мають досвід волонтерської діяльності ще з 2014 року. Наразі, в умовах повномасштабної військової агресії РФ, волонтерський рух є однією із складових національного опору: багато волонтерських груп та волонтерських організацій надають допомогу вразливим категоріям населення та Збройним Силам України.

Соціальну роботу в громаді здійснюють різні соціальні інститути, що надають послуги, забезпечують соціальну допомогу та підтримку населення і виступають інституціональним ресурсом організації соціальної роботи у територіальній громаді.

Соціальні інститути (лат. *institutum* – установа) – специфічні соціальні утворення, що забезпечують відносну сталість зв'язків і відносин у межах

соціальної організації суспільства, певні історично зумовлені форми організації суспільного життя [4, с. 60].

Відносно рівня формалізації діяльності соціальні інститути можна класифікувати як:

- формальні соціальні інститути, які мають чітко визначені правила, процедури та структури, які регулюють їхню діяльність. Їхня діяльність регулюється законодавчо і вони мають офіційний статус у суспільстві та працюють в рамках офіційних програм та положень. Наприклад: заклади/установи соціальної сфери, медичні заклади, освітні заклади тощо;

- неформальні соціальні інститути, що мають менші обмеження одо правил та структури діяльності і переважно базуються на нормах, цінностях та звичаях відповідного соціального середовища. Вони можуть бути створені спонтанно групами людей для вирішення конкретних проблем або потреб, наприклад, громадські об'єднання, добровільні групи та інші неформальні організації;

- полуформальні соціальні інститути можуть мати частково визначені правила та процедури, але при цьому залишатися менш структурованими, ніж формальні інституції. Такі інституції часто виникають у ситуаціях, коли існуючі формальні механізми не можуть повністю вирішити соціальні потреби або проблеми, наприклад, громадські ради або громадські комітети.

Соціальні інститути є різноманітними та відображають широкий спектр соціальних потреб та функцій у суспільстві. Найбільш поширені види формальних соціальних інститутів, які становлять інституційний ресурс громади:

- заклади соціальної сфери: установи та організації, які надають різноманітні соціальні послуги, такі як захист прав та інтересів дітей, соціальна допомога сім'ям, працевлаштування та профорієнтація, реабілітація та інші;

- освітні інституції: школи, коледжі, університети та інші навчальні заклади, які забезпечують розвиток та освіту дітей та дорослих;

- медичні заклади: лікарні, клініки, поліклініки та інші медичні установи, які надають медичну допомогу та заходи із збереження населення;
- судові та правоохоронні органи: суди, прокуратури, правоохоронні органи та інші установи, які здійснюють правосуддя та забезпечують правову безпеку громадян, здійснюють профілактику протиправної діяльності;
- культурні та розважальні установи: музеї, бібліотеки, театри, кінотеатри, парки та інші місця, які забезпечують доступ жителів громади до культурних та розважальних заходів та ресурсів;
- соціально-економічні організації: кооперативи, спілки, об'єднання роботодавців та профспілки, які забезпечують підтримку соціальних та економічних потреб своїх членів;
- неурядові організації: громадські організації, благодійні фонди, спілки/асоціації, професійні спілки, що є добровільними об'єднанням громадян за інтересами, які спрямовують енергію громадян на реалізацію соціально важливих ініціатив або творчу діяльність;
- релігійні установи: церкви, храми, мечеті та інші релігійні об'єкти, які надають духовну підтримку, релігійні обряди та ритуали, а також займаються благодійною та гуманітарною діяльністю.

Враховуючи обмеження ресурсів інститутів соціальної сфери на місцевому рівні, однією із умов організації ефективної соціальної роботи на рівні територіальної громади є забезпечення міжвідомчої та міжсекторальної взаємодії між усіма суб'єктами соціальної роботи та соціальними інститутами. Залучення до соціальної роботи усіх наявних соціальних інститутів, що діють у громаді, є запорукою ефективного використання ресурсів, покращення якості соціальних послуг та соціальної роботи, сприяє створенню умов для впровадження новаторських підходів та ініціатив у соціальній сфері.

Поряд із внутрішніми ресурсами, підтримку і стимулювання організації соціальної роботи на місцевому рівні забезпечують зовнішні ресурси громади.

Зовнішні ресурси територіальної громади – це різноманітні можливості, активи та підтримка, які доступні громаді ззовні, тобто зовні від меж її території

або структурних компонентів. Ці ресурси можуть надходити через різні джерела, такі як державні або міжнародні програми, благодійні організації, фонди, технічну допомогу та інші зовнішні джерела.

До зовнішніх ресурсів громади можна віднести:

1) фінансові ресурси: грошові надходження, які громада отримує ззовні через державні субвенції, гранти, благодійні внески, міжнародні допомоги тощо, які бути використані для розвитку інфраструктури, освітніх та культурних програм, соціальних послуг та інших потреб громади;

2) технічна допомога та експертна підтримка: залучені консультанти, експерти та спеціалісти, які надають технічну допомогу та консультації у різних галузях, таких як управління ресурсами, розвиток громадських ініціатив, планування і реалізація проєктів тощо;

3) матеріальні ресурси: матеріальна допомога, обладнання, технології, будівельні матеріали тощо, які громада отримує ззовні для реалізації внутрішніх проєктів та ініціатив;

4) досвід та знання: представники громади можуть отримувати досвід та знання, що можуть бути корисними для впровадження нових практик та інновацій у соціальній сфері, через партнерство з іншими громадами, міжнародними організаціями, науковими установами тощо;

5) мережі та контакти: доступ до різних інформаційних мереж та контактів забезпечує партнерство з іншими організаціями та установами, розширює можливості співпраці та обміну досвідом.

Використання зовнішніх ресурсів може є важливим для розвитку та підтримки територіальних громад, особливо для тих, які мають обмежені внутрішні ресурси. Ці ресурси можуть включати фінансову допомогу, технічну експертизу, матеріальну допомогу, навчання та розвиток, доступ до мереж та контактів, а також інші види підтримки, які сприяють розвитку і підвищенню ефективності діяльності громади.

Завдання для самоперевірки до РОЗДІЛУ 2

1. Яке з тлумачень терміну «Соціальна робота» є вірним?

- А) Соціальна робота – особливий інтегрований, міждисциплінарний вид професійної діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих, перш за все соціально-уразливих, осіб і суспільних груп та задоволення потреб громадян; на створення умов, що сприяють відновленню або підвищенню їх здатності до соціального функціонування.
- Б) Соціальна робота – це вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її сім'ї, громади.
- В) Соціальна робота – робота, яка здійснюється шляхом надання соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки з метою «запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу».

2. Оберіть визначення терміну «Соціальне забезпечення»:

- А) Система державних заходів щодо забезпечення достойного матеріального й соціального становища громадян.
- Б) Система обов'язків держави перед своїми громадянами стосовно задоволення їхніх соціальних потреб.
- В) Організаційно-правова діяльність держави щодо матеріального забезпечення, соціального обслуговування, надання медичної допомоги за рахунок спеціально створених фінансових джерел осіб, які зазнали соціального ризику, унаслідок чого втратили здоров'я та (або) засоби до існування і не можуть матеріально забезпечити себе та своїх утриманців.

3. Оберіть варіанти відповідності рівня реалізації соціальної роботи та змісту соціальної роботи:

Рівень	Зміст
А) Державний рівень	А) визначається особливостями соціальних проблем, властивих для певного соціуму, та наявністю організацій і спеціалістів, які можуть брати участь в їх розв'язанні
Б) Регіональний рівень	Б) безпосередня робота з конкретною людиною чи групою осіб, які звернулися за допомогою до певних соціальних служб
В) Місцевий рівень	В) обумовлюється законодавчою базою та соціальною політикою держави, розробкою системи соціального захисту населення в межах країни
Г) Індивідуальний рівень	Г) реалізація законодавчих і нормативних актів у соціальній сфері з урахуванням різноманітних особливостей певного регіону: економічних, природничих, етнонаціональних тощо

4. Яким є визначення терміну «Соціальна робота в громаді»:

А) Особливий інтегрований, міждисциплінарний вид професійної діяльності, спрямований на вирішення соціальних проблем окремих, перш за все соціально-уразливих, осіб і суспільних груп та задоволення потреб громадян; на створення умов, що сприяють відновленню або підвищенню їх здатності до соціального функціонування.

Б) Вплив громадськості, професіоналів, індивідів на соціальне облаштування суспільства завдяки формуванню й реалізації державної соціальної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для життєдіяльності кожної людини, її сім'ї, громади.

В)Процес розвитку колективного й індивідуального досвіду, які набуваються у територіальних громадах і групах людей у громаді за інтересами.

Г)Робота, яка здійснюється шляхом надання соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки з метою «запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу».

5. У практиці соціальної роботи за кордоном існують два підходи до розв'язання соціальних питань у громаді. Оберіть характеристику підходу на основі *розвитку громади*:

А) Пересічні члени громади визначають свої власні потреби, виробляють рішення і працюють разом, щоб виконати його. До того ж, саме пересічні громадяни вчать, як працювати разом ефективно та як здійснювати як оцінку потреб, планування, впровадження та оцінку результатів. Звісно, що вони можуть отримати допомогу та підтримку від фахівців із спеціальними знаннями, але саме ці люди, а не фахівці, контролюють процес.

Б)Професіонали визначають потреби громади і пропонують певні послуги, щоб задовольнити виявлені потреби. Фахівці можуть вивчати думку громади шляхом обстежень, опитувань або форумів, але, зрештою, саме вони вирішують, що означає отримана інформація, і яким буде найкраще рішення. До того ж, послуги громаді надаються персоналом різноманітних служб, який отримує за це заробітну. Послуги надаються в таких сферах, як охорона здоров'я, освіта, дозвілля тощо дітям, молоді, проблемним сім'ям, інвалідам, особам похилого віку та іншим вразливим групам людей. Важливо, що оцінка потреб та ресурсів громади має обов'язково відбуватися за участі самої громади.

6. У практиці соціальної роботи за кордоном існують два підходи до розв'язання соціальних питань у громаді. Оберіть характеристику підходу на основі надання соціальних послуг:

- А) Пересічні члени громади визначають свої власні потреби, виробляють рішення і працюють разом, щоб виконати його. Саме пересічні громадяни вчаться, як працювати разом ефективно та як здійснювати як оцінку потреб, планування, впровадження та оцінку результатів. Вони можуть отримати допомогу та підтримку від фахівців, але саме люди, а не фахівці, контролюють процес.
- Б) Професіонали визначають потреби громади і пропонують певні послуги, щоб задовольнити виявлені потреби. Фахівці можуть вивчати думку громади шляхом обстежень, опитувань або форумів, саме вони вирішують, що означає отримана інформація, і яким буде найкраще рішення. Послуги громаді надають фахівці різних служб, які отримують за це заробітну. Важливо, що оцінка потреб та ресурсів громади має обов'язково відбуватися за участі самої громади.

7. Оберіть напрями комплексного підходу у організації соціальної роботи в громаді:

- А) Соціальна підтримка сімей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах (соціальна допомога сім'ям, молоді).
- Б) Соціальна профілактика (активізація молоді, змістовне дозвілля).
- В) Активізація громади (організація, партнерство, взаємодія, координація, оцінювання).

8. Діяльність яких фахівців соціальної роботи в громаді обґрунтовано у Законі України «Про соціальні послуги» (2019)?

- А) Соціальний педагог.
- Б) Соціальний фахівець.

- В) Соціальний менеджер.
- Г) Фахівець із соціальної роботи.
- Д) Соціальний працівник.

9. Реалізація соціальної роботи *на місцевому рівні*, у територіальній громаді має ряд специфічних особливостей, які враховують конкретні потреби та характеристики даної громади. Позначте всі ці особливості:

- А) Фахівці з соціальної роботи безпосередньо працюють з жителями територіальної громади, що дає змогу розуміти нагальні потреби/ проблеми та реагувати на них швидко та ефективно.
- Б) Інформація про мешканців громади дає змогу забезпечити індивідуальний підхід до кожного клієнта, розробляти індивідуальні плани допомоги, враховуючи особливості та потреби кожної особи чи сім'ї.
- В) Потреба мобільного та оперативного реагування на ситуації та виклики, які виникають у громаді, стимулює використання інноваційних методів соціальної роботи.
- Г) Співпраця з місцевими громадськими організаціями, школами, церквами, бізнесом та іншими місцевими структурами, що дозволяє комплексно підходити до розв'язання соціальних проблем та використовувати наявні ресурси громади.
- Д) Враховує специфіку та особливості конкретної громади: культурні та етнічні особливості, доступність послуг та ресурсів.
- Є) Передбачає активне залучення мешканців громади до участі у процесі планування, розробки та впровадження соціальних програм та послуг.

10. Якими є внутрішні ресурси громади?

- А) Різноманітні можливості, активи та підтримка, які доступні громаді ззовні, тобто зовні від меж її території або структурних компонентів. Можуть

надходити через різні джерела, такі як державні або міжнародні програми, благодійні організації, фонди, технічну допомогу та інші зовнішні джерела.

Б) Всі потенціальні можливості, здатності та активи, які існують у межах самої громади і можуть бути використані для її розвитку, підтримки та забезпечення благополуччя мешканців. Можуть бути матеріальними, фінансовими, людськими, соціальними або культурними.

ПРИМІТКА. Відповіді Тесту наведені у Додатку 3.

Література для самостійного опрацювання до розділу 2

1. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18927/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%90%D0%A5%D0%A4_%D0%86%D0%9E%D0%92_%D0%9B%D0%9E%D0%A1.pdf
2. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. О.М. Денисюк та ін. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с.
3. Алексєєнко Т.Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. № 2. С. 19–24.
4. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
5. Вакуленко О. Громада як об'єкт та суб'єкт соціальної роботи. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року). Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 167-170.
6. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
7. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навчально- методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.
8. Карпенко О.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 2008. 44 с.
9. Кучер Г.М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с.
10. Лопатинський Ю. Взаємодія економічних компонентів і соціального капіталу як фактор їхнього розвитку. *Релігія та Соціум*. 2018. № 3-4 (31-32). С.58-64.

11. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч.посібник. 2-ге видання доп. і випр. Київ: МАУП, 2003. 168 с.
12. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах. Вакуленко О.В., Комарова Н.М., Романова Н.Ф., Семигіна Т.В. К.: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2008. 203 с.
13. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/496/>
14. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
15. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васянович та ін. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с
16. Слосанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
17. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с
18. Соціальна робота. Ч.2: Теорія і методи соціальної роботи. Ред. Т. Семигіна, І. Грига. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. 224 с.
19. Ткачук А.Ф., Дацишин М.Б. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
20. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.

21. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. 2-ге вид., переоб.і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.
22. Халамендик В.Б. Інфраструктура соціальної роботи: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Запоріжжя, 2006. 262 с.
23. Community Toolbox. URL: <https://ctb.ku.edu>
24. Global Definition of Social Work. International Federation of Social Workers. URL: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>

РОЗДІЛ 3. ОБ'ЄКТИ ТА СУБ'ЄКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

3.1. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи

Соціальна робота як професійна діяльність в першу чергу спрямована на надання допомоги окремим індивідам або соціальним групам (об'єктам соціальної роботи), які за певних життєвих обставин не можуть вирішити певні проблеми і потребують професійної допомоги.

Об'єкти соціальної/соціально-педагогічної роботи – окремі особи (дитина, підліток, молода людина, доросла людина) чи соціальні групи (сім'я, дитяча та молодіжна група чи колектив, неформальне об'єднання), які потребують допомоги та підтримки в процесі їхнього соціального становлення і розвитку, інтеграції в суспільство та яким адресовано цілеспрямовані чи стихійні соціально-педагогічні впливи [7].

Особи та сім'ї, які потребують професійної допомоги у вирішенні складних життєвих обставин, не завжди отримують соціальну допомогу. Для визначення представників вразливих категорій населення з якими працюють фахівці соціальної сфери і які отримують соціальні послуги та допомогу використовується термін «клієнти соціальної роботи».

Клієнт соціальної роботи (social work client) – індивід, група людей, сім'я, громада, які не можуть самостійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самостійно, а тому потребують допомоги фахових соціальних працівників, тому і є адресатами соціальної роботи [25, 30].

У вітчизняній науковій та методичній літературі немає єдиного підходу до класифікації клієнтів соціальної роботи. Перелік категорій клієнтів соціальної роботи в Україні, визначених нормативно-правовими документами (за Г.Слозанською), наведено у таблиці 3.1.1.

Категорії клієнтів соціальної роботи в Україні згідно чинного законодавства

Категорія клієнтів	Нормативно-правові документи
уособи із числа внутрішньо переміщених	Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015)
особи без визначеного місця проживання, бездоглядні діти та молодь безробітні	Закон України «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей» (2015) Закон України «Про зайнятість населення» (2012)
особи з обмеженими фізичними можливостями	Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006) Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991)
учасники антитерористичної операції	Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо соціального захисту учасників антитерористичної операції» (2015)
військовослужбовці	Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (2012)
особи, які перебували в місцях позбавлення волі	Закон України «Про соціальну адаптацію осіб, які відбувають чи відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк» (2017)
особи із психічними відхиленнями	Закон України «Про психіатричну допомогу» (2014)
особи, які постраждали від насильства	Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» (2014)
особи, які постраждали від торгівлі людьми	Закон України «Про протидію торгівлі людьми» (2012)
діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, випускники інтернатних закладів, молодь із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2015)
діти і молодь «груп ризику»	Закон України «Про охорону дитинства» (2001) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2014)
багатодітні, неповні сім'ї, прийомні сім'ї, опікунські сім'ї, будинки сімейного типу	Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2014)
вагітні жінки, жінки, які щойно народили дитину, жінки, які перебувають у відпустці для догляду за дитиною	Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (2014)
ВІЛ-інфіковані та члени їх сімей	Закон України «Про протидію поширенню хвороб, зумовлених вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), та правовий і соціальний захист людей, які живуть з ВІЛ» (2017)

Джерело: Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

Терміни «клієнт» і «об'єкт» соціальної роботи не є тотожними. Відмінність між ними полягає в тому, що соціальна робота з клієнтом не може здійснюватися без його згоди, а вразливі категорії населення (об'єкти соціальної роботи) не завжди ініціюють і дають згоду на взаємодію із фахівцями чи соціальними службами. На думку Г.Сльозанської «клієнтом у соціальній роботі прийнято називати особу, яка самостійно та особисто звернулася за допомогою, а об'єктом – особу, яка також потребує допомоги соціального працівника, проте займає пасивну позицію в процесі взаємодії із фахівцем, не виявляє бажання звернутися за допомогою, або не дає згоди на спеціальну роботу фахівця» [26, с.79].

Поняття «об'єкт» соціальної роботи є ширшим за поняття «клієнт», оскільки стосується усіх індивідів та соціальних груп, які потенційно потребують сторонньої допомоги фахових спеціалістів. Об'єкти соціальної роботи є потенційними клієнтами фахівців соціальної сфери [7].

Термін «об'єкти соціальної роботи» вживається більше у теоретичних розробках, тоді як у практиці соціальної роботи і нормативно-правових документах широко застосовується термін «вразливі категорії населення»: люди (окремі індивіди або групи), які переживають складні життєві обставини, наслідки яких не можуть подолати самостійно і потребують професійної допомоги у розв'язанні проблемних питань.

Вразливі групи населення - особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників (стаття 1 Закон України «Про соціальні послуги»).

Відмінною рисою соціально вразливих категорій населення є наявність важкої життєвої ситуації: інвалідність; нездатність до самообслуговування у зв'язку з похилим віком, хворобою; сирітство; малозабезпеченість; безробіття; відсутність визначеного місця проживання; конфлікти і жорстоке поводження у сім'ї; самотність [9].

Соціально вразливі категорії населення О. Караман і Я. Юрків об'єднують у три групи відповідно до рівня їхньої соціальної дезадаптованості [8]:

1) особи, які мають обмежені ресурси для забезпечення повноцінної життєдіяльності та конкурентоздатності, проте не перебувають у стані соціальної дезадаптації (неповні та багатодітні сім'ї, безробітні, молодь, люди похилого віку, особи з інвалідністю III групи, вимушено переміщені особи);

2) особи які унаслідок складних життєвих обставин перебувають у стані дезадаптації проте за певних умов можуть відновити самостійну життєдіяльність (особи з інвалідністю II групи, особи які перенесли важкі захворювання або травми, постраждали від злочинів природних, техногенних катастроф, бездомні особи, безпритульні діти);

3) особи у стані соціальної дезадаптації через тимчасову або незворотну втрату можливості самостійно забезпечувати власну життєдіяльність та потребують сторонньої допомоги у задоволенні потреб (особи з інвалідністю I групи, особи з тяжкими захворюваннями, особи похилого віку, які потребують сторонньої допомоги).

Відповідно до рівня соціальної дезадаптованості клієнтів визначаються форми соціальної допомоги та підтримки, відповідні соціальні послуги.

Законом України «Про соціальні послуги» введено ще один термін, що визначає осіб/сім'ї, які є клієнтами соціальної роботи, зокрема отримують соціальні послуги.

Отримувачі соціальних послуг - особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, яким надаються соціальні послуги (стаття 1, Закон України «Про соціальні послуги»).

Законодавчо визначені права та зобов'язання отримувачів соціальних послуг (стаття 13). Зокрема передбачено право особи/сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах на індивідуальний підхід при плануванні і організації соціальних послуг; вільний вибір надавача соціальної послуги;

відмову від соціальних послуг, крім випадків коли отримання соціальних послуг законодавчо визначено обов'язковим.

Термін «отримувачі соціальних послуг» характеризує частину клієнтів соціальної роботи, які безпосередньо отримують соціальні послуги і не потребують інших форм соціальної підтримки.

Соціальна робота спрямована на підтримку, захист прав і покращення якості життя людей, які переживають різні соціальні проблеми та складні обставини. Для визначення життєвих обставини клієнтів, які негативно впливають на їхню життєдіяльність і вирішити які вони не можуть самотійно, використовують терміни «соціальні проблеми» та «складні життєві обставини».

Проблема соціальна (грец. *problema* – перепона, задача, завдання)

а) складне теоретичне або практичне питання, яке вимагає вивчення та вирішення; б) ситуація, яка характеризується нестачею засобів для досягнення певної мети; в) усвідомлення суб'єктом неможливості вирішити труднощі та протиріччя, які виникли в певній ситуації, засобами наявних знань і досвіду [7].

Проблема соціальна (social problem) – соціальне протиріччя, яке усвідомлюється суб'єктом діяльності (тобто індивідом або соціальною групою) як значуща для нього невідповідність між метою діяльності та її результатом [30].

Соціальні проблеми можуть стосуватися різних сфер життєдіяльності особистості, соціальної групи та суспільства в цілому: розвитку, здоров'я, освіти, працевлаштування, матеріального забезпечення тощо. Переважно особи або соціальні групи вирішують соціальні проблеми самотійно завдяки внутрішнім та зовнішнім ресурсам. Соціальна робота здійснюється фахівцями і службами соціальної сфери лише у випадку, коли особа/сім'я самотійно не може вирішити наявні соціальні проблеми, потребує фахової допомоги та підтримки.

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» *складні життєві обставини* це обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та

розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно (стаття 1) [23].

Складні життєві обставини (complicated life situation) – ситуація чи обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самотійно (інвалідність, самотність, сирітство, безпритульність, зневажливе ставлення і негативні стосунки у сім'ї, малозабезпеченість, стихійне лихо тощо) [30].

Отже, на противагу соціальним проблемам, які можуть виникати у житті кожного індивіда або сім'ї, проблеми, пов'язані із «складними життєвими обставинами» особа/сім'я не можуть вирішити самотійно і потребують допомоги фахових спеціалістів.

Таблиця 3.1.2

Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини особи або сім'ї

Життєві обставини	Чинники, що провокують СЖО
стан здоров'я	- похилий вік; - часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; - невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; - психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; - інвалідність;
соціальне становище	- бездомність; - безробіття; - малозабезпеченість особи; - втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; - шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;
поведінка	- поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; - ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; - жорстоке поводження з дитиною; - насильство за ознакою статі; - домашнє насильство; - потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;

Джерело: Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.

Основні чинники, які можуть спровокувати складні життєві обставини особи або сім'ї, визначені Законом України «Про соціальні послуги» і пов'язані із станом здоров'я, соціальним становищем і поведінкою [12].

Соціальна робота стосується різних сфер життєдіяльності клієнтів, залежно від індивідуальних потреб і життєвих обставин: громадської, економічної, освітньої, виховної, культурної, оздоровчої тощо. Одним із основних принципів соціальної роботи є індивідуальний підхід, що передбачає урахуванням фізичного та психічного стану клієнта, віку, статі та особливостей розвитку або здоров'я, повагу до расових, національних, культурних, релігійних і індивідуальних особливостей особистості при плануванні і реалізації соціальної роботи.

3.2. Суб'єкти соціальної роботи у територіальній громаді

Окремі фахівці та установи/організації різних рівнів підпорядкованості, що реалізують соціальну роботу у громаді, виступають суб'єктами соціальної роботи.

Суб'єкти соціальної роботи – (англ. social work subjects, лат. subjectum – підкладене) – це державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають соціальну допомогу різним категоріям населення [30].

Відповідно із Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (стаття 3) *суб'єктами соціальної роботи є:*

- уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей);
- фахівці із соціальної роботи;
- об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;
- юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги;

- волонтери у сфері соціальної роботи [24].

Відповідно до законодавства основними завданнями діяльності суб'єктів соціальної роботи є:

- виконання заходів у рамках загальнодержавних, регіональних та місцевих соціальних програм;
- надання соціальних послуг, соціальної допомоги, соціальної підтримки вразливим категоріям населення, реалізації системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання, попередження потрапляння осіб та сімей у складні життєві обставини;
- соціально-профілактична робота серед дітей та молоді, впровадження заходів щодо попередження негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищах та подолання їх наслідків;
- впровадження державних стандартів соціальних послуг, нових форм, методів проведення соціальної роботи;
- здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи.

За інформацією Національної соціальної сервісної служби України на початок 2022 року в Україні діяла розгалужена мережа суб'єктів соціальної роботи, що безпосередньо надавали соціальні послуги вразливим категоріям населення (див. таблицю 3.2.1).

Таблиця 3.2.1

Мережа суб'єктів соціальної роботи, що надають соціальні послуги вразливим категоріям населення в Україні (станом на 01.01.2022 р.)

Назва закладу/відділення	Кількість
територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	643
територіальні центри надання соціальних послуг	205
відділення при територіальних центрах, з них:	
- відділення соціальної допомоги вдома, якими надається соціальна послуга догляду вдома	975
- відділення денного перебування, у яких надаються соціальні послуги соціальної адаптації, денного догляду, консультування, представництва інтересів, соціальної профілактики, посередництва (медіації) тощо	435
- відділення стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання	324
- відділення організації надання адресної натуральної та грошової допомоги	535
центри соціальних служб	559

Джерело: Інформація щодо моніторингу діючої мережі суб'єктів, що надають соціальні послуги (у тому числі створених місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування). Національна соціальна сервісна служба України.

Законом України «Про соціальні послуги» введено новий термін, що визначає суб'єктів соціальної роботи, що безпосередньо надають соціальні послуги клієнтам і відповідають відповідним критеріям та вимогам.

Надавачі соціальних послуг – юридична особа незалежно від організаційно-правової форми господарювання, фізична особа - підприємець, фізична особа, яка надає соціальні послуги (стаття 1, Закон України «Про соціальні послуги») [23].

Надавачами соціальних послуг можуть бути юридичні та фізичні особи будь-якої форми власності, які відповідають нормативно визначеним критеріям і включені до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг. Критерії діяльності надавачів соціальних послуг визначають єдині вимоги організації роботи і кадрового забезпечення надавачів послуг, незалежно від сектору їхньої діяльності [17].

Критерії діяльності надавачів соціальних послуг поділяються на загальні та спеціальні. Загальні критерії:

- 1) наявність установчих та інших документів, якими визначено перелік соціальних послуг та категорії осіб, яким надаються такі послуги;
- 2) надання соціальних послуг відповідно до державних стандартів соціальних послуг;
- 3) відповідний фаховий рівень працівників, які надають соціальні послуги;
- 4) відсутність фінансової заборгованості;
- 5) наявність у працівників особистих медичних книжок та своєчасність проходження обов'язкових профілактичних медичних оглядів\$
- 6) наявність приміщення;
- 7) інформування населення про наявні соціальні послуги та електронні сервіси у формі, доступній для сприйняття особами з порушеннями здоров'я;
- 8) наявність публічного звіту про діяльність з надання соціальних послуг.

Спеціальні критерії стосуються організації надання соціальних послуг, що передбачають цілодобове перебування/проживання, нічне або денне перебування; соціальних послуг, що надаються екстрено (кризово); допоміжних соціальних послуг.

Інформація про надавачів соціальних послуг, що відповідають нормативно визначеним критеріям міститься у Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг, що формується і заповнюється регіональними органами соціального захисту населення.

Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг - автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації, накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг [22].

Інформація, що міститься у Реєстрі надавачів та отримувачів соціальних послуг, що дає змогу контролювати і аналізувати діяльність надавачів соціальних послуг у регіонах та відповідність запропонованих послуг потребам населення.

Відповідно до пропонованої структури управління об'єднаної територіальної громади у сфері соціального захисту населення соціальну роботу

в громаді реалізують: відділи з питань соціального захисту населення, служби у справах дітей, центри надання адміністративних послуг, центри надання соціальних послуг, служба фахівців із соціальної роботи, інші надавачі соціальних послуг (див. параграф 1.3).

3.2.1. Структурні підрозділи виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад

Відділ соціального захисту населення. Реалізацію політики у сфері соціального захисту населення, організації надання соціальної допомоги і соціальних послуг на місцевому рівні забезпечують структурні підрозділи з питань соціального захисту населення (управління/відділи) виконавчих органів сільської/селищної/міської ради об'єднаних територіальних громад (місцевий структурний підрозділ соціального захисту населення).

Структурний підрозділ з питань соціального захисту населення (відділ/сектор) входить до складу місцевої державної адміністрації і, відповідно до покладених на нього завдань, здійснює:

- консультування жителі громади щодо умов отримання адміністративних послуг соціального характеру: надання субсидій, призначення державних допомог, пільг, грошових компенсацій, встановлення різного роду соціальних статусів тощо;
- призначення та виплата соціальної допомоги, адресної грошової допомоги, компенсацій та інших соціальних виплат, установлених законодавством;
- організацію надання соціальних послуг, проведення соціальної роботи шляхом розвитку комунальних закладів, установ і служб та залучення недержавних організацій, які надають соціальні послуги; співпраця з територіальними громадами щодо розвитку соціальних послуг у громаді
- сприяння у забезпеченні соціального захисту вразливим категоріям населення;

- оцінку потреб громади у соціальних послугах, забезпечення надання відповідних послуг жителям громади, моніторинг та оцінка якості надання послуг;

- реєстрацію повідомлень про порушення прав дитини та інформування відповідних органів;

- проведення інформаційно-просвітницької роботи серед населення, спрямованої на підвищення обізнаності з питань прав та гарантій у сфері соціального захисту.

У складі структурного підрозділу соціального захисту населення відповідно з Методичними рекомендаціями з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій (2023) рекомендовано створювати підрозділи (відділ/сектор) відповідно до визначених повноважень:

- з питань призначення та виплати державної соціальної допомоги;
- соціальної підтримки пільгових категорій громадян та осіб з інвалідністю;
- обслуговування громадян і діловодства;
- контролю за наданням соціальної підтримки та нагляду за правильністю призначення (перерахунку) і виплати пенсій;
- підтримки сім'ї та координації надання соціальних послуг;
- програмного забезпечення [18].

Оцінювання потреб жителів щодо соціальної роботи і соціальних послуг та створення умов до їхньої ефективної реалізації здійснюється соціальними менеджерами, які є штатними фахівцями відділу захисту населення та захисту прав дітей. Діяльність соціального менеджера в громаді спрямована на.

Повноваження соціального менеджера відділу соціального захисту населення стосуються вирішення таких питань:

- планування, організація, координація, моніторинг здійснення соціальної роботи, надання соціальних послуг у територіальній громаді;

- залучення ресурсів територіальної громади для здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;

- звітування місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді;
- підготовка та подання до місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозицій щодо удосконалення місцевих програм, що передбачають здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг;
- оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді;
- виконання інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг [18].

Рекомендації соціального менеджера щодо організації соціальної роботи у територіальній громаді розглядаються місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та є обов'язковими для виконання фахівцями із соціальної роботи, соціальними працівниками.

Відділи соціального захисту населення взаємодіють із органами соціального захисту населення районних державних адміністрацій, територіальними органами Національної соціальної служби, управліннями Пенсійного фонду України, територіальними органами Фонду соціального страхування, центрами зайнятості [11].

Служба у справах дітей. Служби у справах дітей є підрозділами виконавчих комітетів сільських/селищних/міських рад об'єднаних територіальних громад і, відповідно Закону України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (1995), «здійснюють координацію діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у вирішенні питань соціального захисту дітей та організації роботи із запобігання дитячій бездоглядності» [21]. Під соціальним захистом дітей мається на увазі комплекс соціально-економічних та правових заходів спрямованих на забезпечення прав

дітей на життя, розвиток, виховання, освіту, медичне обслуговування, надання матеріальної підтримки.

Служби у справах дітей органів виконавчої влади об'єднаних територіальних громад здійснюють такі види діяльності стосовно соціально вразливих категорій дітей у тому числі, які перебувають у складних життєвих обставинах, і потребують соціального захисту:

- надання інформації та консультування жителів громади з питань що стосуються соціального захисту дітей;
- виявлення та ведення обліку дітей, які залишилися без батьківського піклування, перебувають у складних життєвих обставинах;
- реєстрація народження дитини підкинутої, знайденої, покинутої у закладах охорони здоров'я, дитини, мати якої померла чи місце проживання матері якої встановити неможливо;
- вжиття заходів про тимчасове або постійне влаштування дитини, яка залишилася без батьківського піклування;
- вжиття заходів щодо усиновлення дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- здійснення нагляду та контролю за умовами проживання та виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у сім'ях та у спеціальних установах і закладах соціального захисту дітей;
- захист житлових і майнових прав дітей;
- соціальний захист дітей-іноземців, дітей, розлучених із сім'єю, дітей-біженців, внутрішньо-переміщених дітей, інших категорій дітей, які потребують додаткового захисту [11].

Сільські, селищні ради об'єднаних територіальних громад мають право утворювати у своїй структурі служби у справах, а також самостійно провадити діяльність, пов'язану із захистом прав дитини, проте вони обмежені у повноваженнях щодо сприяння усиновленню дітей, створення прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу [13].

Кадрове забезпечення служб у справах дітей об'єднаних територіальних громад визначено Законом України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» [21]:

– штатна чисельність служб у справах дітей сільських, селищних рад об'єднаних територіальних громад із з розрахунку один працівник служби не більше ніж на одну тисячу дітей, але не менше одного працівника на об'єднану територіальну громаду;

– штатної чисельності районних, міських, районних у містах служб у справах дітей з розрахунку один працівник служби не більше ніж на одну тисячу дітей, які проживають у районі, та не більше ніж на дві тисячі дітей, які проживають у місті, районі у місті.

Служби у справах дітей об'єднаних територіальних громад взаємодіють із службами у справах дітей обласної та районної державних адміністрацій, іншими суб'єктами соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, соціальними закладами усіх форм власності, громадськими організаціями.

Центр надання адміністративних послуг (ЦНАП). Соціальну роботу з організації надання адміністративних послуг населенню виконавчими органами об'єднаних територіальних громад забезпечують центри надання адміністративних послуг (ЦНАП).

Центр надання адміністративних послуг – це постійно діючий робочий орган або виконавчий орган (структурний підрозділ) органу місцевого самоврядування або місцевої державної адміністрації, у якому надаються адміністративні послуги згідно з законодавчо визначеним переліком [15].

Основні завдання діяльності центру:

- 1) організація надання адміністративних послуг у найкоротший строк та за мінімальної кількості відвідувань клієнтів;
- 2) спрощення процедури отримання адміністративних послуг;
- 3) забезпечення інформування клієнтів про вимоги та порядок надання адміністративних послуг у центрі;
- 4) проведення моніторингу якості надання адміністративних послуг;

5) забезпечення процесу автоматизації прийому документів та надання адміністративних послуг шляхом використання інформаційних систем та систем електронного документообігу [20].

Одним із завдань діяльності ЦНАП є забезпечення населення громади *адміністративними послугами соціального характеру* – оформлення житлових субсидій, призначення державних допомог, пільг, грошових компенсацій, встановлення різного роду соціальних статусів тощо.

Оскільки призначення державної допомоги і пільг населенню здійснюється районними управліннями/відділами соціального захисту населення, щоб забезпечити доступність адміністративних послуг соціального характеру жителями громади безпосередньо за місцем проживання, з 2021 року оформлення адміністративних послуг соціального характеру здійснюється у електронному вигляді. З цією метою Міністерством соціальної політики України розроблено Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада».

3.2.2. Надавачі соціальних послуг державного сектору

Проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг в громаді здійснюють надавачі соціальних послуг. *Надавачами соціальних послуг державного/комунального сектору* є установи/заклади, утворені Міністерством соціальної політики України, місцевими державними адміністраціями, виконавчими органами рад об'єднаних територіальних громад. Фінансування державних/комунальних закладів/установ здійснюється за рахунок відповідного бюджету.

Соціальні послуги можуть надаватися також у установах/закладах, які мають інший профіль діяльності, наприклад, у центрах зайнятості, закладах охорони здоров'я, освітніх закладах тощо.

Надавачами соціальних послуг в територіальній громаді, що створюються відповідно до потреб її жителів, є комунальні заклади соціальної сфери такі як центри надання соціальних послуг, центри соціальних служб, територіальні

центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг). Також, залежно від потреб жителів громади, до реалізації соціальної роботи залучаються надавачі соціальних послуг недержавного сектору.

Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади (2023) у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей визначають умови організації роботи комунальних закладів/надавачів соціальних послуг у територіальній громаді відповідно до чисельності жителів громади (див. таблицю 3.2.2).

Таблиця 3.2.2

Рекомендації створення комунальних надавачів соціальних послуг у територіальній громаді відповідно до чисельності мешканців громади

Чисельність мешканців ОТГ	Рекомендовані комунальні надавачі соціальних послуг
до 20 тис. мешканців	центр надання соціальних послуг
від 20 тис. до 50 тис. мешканців	центр соціальних служб територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг);
від 50 тис. до 100 тис. мешканців	один центр соціальних служб територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 20–50 тис. мешканців
від 100 до 500 тис. мешканців	один центр соціальних служб один територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 50–100 тис. мешканців
понад 500 тис. мешканців	один центр соціальних служб один територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) на 250 тис. мешканців

Джерело: Методичні рекомендації з організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей, затверджені наказом Міністерства соціальної політики від 31.07.2023 № 263-Н.

Центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Соціальну роботу з надання соціальних послуг жителям територіальної громади здійснюють територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг).

Територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) є бюджетною установою, що утворюється місцевими органами виконавчої влади/органами місцевого самоврядування для надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і

потребують сторонньої допомоги, за місцем проживання, в умовах стаціонарного, тимчасового або денного перебування [3].

На соціальне обслуговування (отримання соціальних послуг) у територіальному центрі мають право такі категорії громадян:

- особи похилого віку, особи з інвалідністю, хворі (з числа осіб працездатного віку на період до встановлення їм групи інвалідності, але не більш як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги;

- особи, які перебувають у складній життєвій ситуації у зв'язку з безробіттям, стихійним лихом, катастрофою (і мають на своєму утриманні неповнолітніх дітей, дітей з інвалідністю, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю), якщо середньомісячний сукупний дохід їх сімей нижчий ніж прожитковий мінімум для сім'ї.

Головними напрямками діяльності територіальних центрів є:

- 1) виявлення та облік самотніх непрацездатних малозабезпечених громадян, які мають право на соціальне обслуговування;

- 2) організація соціального обслуговування громадян, надання їм соціально-побутових, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, послуг з працевлаштування, послуг з професійної реабілітації осіб з обмеженими фізичними можливостями, інформаційних, інших соціальних послуг [28].

У територіальному центрі соціального обслуговування, залежно від потреб, працюють такі структурні підрозділи/відділення: соціальної допомоги вдома; денного перебування; стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання; організації надання адресної натуральної та грошової допомоги. Можуть бути створені і інші підрозділи надання соціальних послуг, залежно від потреб жителів громади, зокрема: фізіотерапії, фізичної реабілітації; надання соціальних та реабілітаційних послуг для дітей з інвалідністю; паліативного/хоспісного догляду тощо [3].

Територіальні центри забезпечують безоплатне соціальне обслуговування громадян, які не мають рідних працездатного віку, що повинні забезпечити їм догляд і допомогу. Громадяни, які мають рідних, можуть отримувати соціальні послуги на платній основі, умови та розмір платних послуг визначено законодавством.

Умови організації діяльності і форми соціальної роботи окремих підрозділів/відділень територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг) наведено у таблиці 3.2.3.

Таблиця 3.2.3

**Підрозділи (відділення) територіального центру соціального обслуговування
(надання соціальних послуг)**

Підрозділ/ відділення	Організація роботи	Форми соціальної роботи
соціальної допомоги вдома	надання соціальних послуг за місцем проживання/перебування не менш як 80 самотніми громадянам, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з частковою втратою рухової активності (мають III, IV, V групи рухової активності) та потребують сторонньої допомоги, надання соціальних послуг в домашніх умовах згідно з медичним висновком	<i>соціальні послуги:</i> - догляд вдома; - паліативний/хоспісний догляд
денного перебування	надання соціальних послуг не менш як 30 громадян похилого віку, осіб з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), що частково втратили здатність до самообслуговування, на день	<i>соціальні послуги:</i> - соціальна адаптація; - денний догляд <i>можуть надаватися:</i> - консультування; - представництво інтересів; - соціальна профілактика; - посередництво (медіація)
стаціонарного догляду для постійного або тимчасового проживання	постійне або тимчасове проживання, повне державне утримання самотніх громадян похилого віку, осіб з інвалідністю (які досягли 18-річного віку), хворих осіб, які за станом здоров'я не здатні до самообслуговування, потребують постійного стороннього догляду та допомоги, стаціонарного догляду, соціально-побутових, соціально-медичних та інших соціальних послуг	<i>забезпечення:</i> - житло, одяг, взуття, постільна білизна, інвентар, столовий посуд; - раціональне чотириразове харчування; - цілодобове медичне обслуговування; - слухові апарати, окуляри, протезно-ортопедичні вироби, засоби пересування, медикаменти; - комунально-побутове обслуговування

Підрозділ/ відділення	Організація роботи	Форми соціальної роботи
організації надання адресної натуральної та грошової допомоги	обслуговування не менш як 500 громадян, які відповідно до акта обстеження матеріально-побутових умов потребують натуральної чи грошової допомоги	<i>забезпечення:</i> - грошова допомога; - одяг, взуття, інші предмети першої потреби; - ліки, предмети медичного призначення; - предмети побутової гігієни; - продовольчі та промислові товари; - гарячі обіди тощо

Джерело: авторська розробка відповідно з Переліком соціальних послуг, умов та порядку їх надання структурними підрозділами територіального центру соціального обслуговування (надання соціальних послуг), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417.

Центр надання соціальних послуг. Соціальну роботу у територіальних громадах відповідно до проблем і потреб жителів здійснюють центри надання соціальних послуг.

Центр надання соціальних послуг (ЦСП) – комплексний заклад соціального захисту населення, структурні або відокремлені (територіальні) підрозділи якого провадять соціальну роботу та надають соціальні послуги особам/сім'ям, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах [3].

Центри надання соціальних послуг утворюються органами місцевого самоврядування з урахуванням потреб територіальної громади у соціальних послугах.

Відповідно до Типового положення про бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг» (2020) основні завдання роботи центру:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення;
- надання особам/сім'ям комплексу соціальних послуг, яких вони потребують, з метою мінімізації або подолання таких обставин[29].

Відповідно до завдань діяльності центр соціальних служб здійснює таку соціальну роботу у громаді:

- виявляє осіб/сім'ї і веде їх облік;
- проводить оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах;
- надає соціальні послуги відповідно до державних стандартів соціальних послуг;
- забезпечує соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу;
- здійснює соціальну підтримку та реабілітацію осіб, які мають проблеми із законом, постраждали від торгівлі людьми;
- вносить відомості до реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;
- проводить моніторинг та оцінювання якості наданих ним соціальних послуг;
- взаємодіє з іншими суб'єктами системи надання соціальних послуг, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами-підприємцями, які здійснюють соціальну роботу та надають соціальні послуги;
- інформує жителів громади про перелік, обсяг і зміст соціальних послуг, які він надає, умови та порядок їх отримання.

Залежно від потреб жителів територіальної громади, у центрі надання соціальних послуг створюються структурні підрозділи (відділення), діяльність яких спрямована на забезпечення відповідних видів соціальної допомоги та соціальних послуг (див. таблицю 3.2.4).

Таблиця 3.2.4

Структурні підрозділи (відділення) центрів надання соціальних послуг

Структурний підрозділ	Соціальні послуги, які надаються
відділення соціальної роботи	проведення соціальної роботи з особами/сім'ями, зокрема інформаційно-просвітницька, соціально-профілактична робота, оцінювання потреб осіб/сімей у соціальних послугах, організація надання їм соціальних послуг шляхом ведення випадку, моніторинг надання соціальних послуг центром, соціальне супроводження прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу, соціальний патронаж осіб, які відбули покарання у виді обмеження або позбавлення волі на певний строк, а також звільнених від подальшого відбування таких покарань

Структурний підрозділ	Соціальні послуги, які надаються
мобільна бригада соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі	надання особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, послуг кризового та екстреного втручання, інформування, консультування, представництва інтересів; формування нетерпимого ставлення громадян до проявів домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, проведення заходів у сфері запобігання та протидії насильству). У центрі також можуть утворюватися мобільні бригади екстреного реагування для надання послуг кризового та екстреного втручання іншим вразливим групам населення
відділення натуральної та грошової допомоги	надання натуральної та грошової допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття, інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах
відділення соціальних послуг за місцем проживання	надання соціальних послуг догляду вдома, соціального супроводу особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, за місцем їх проживання/перебування). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги за місцем проживання громадян (відділення соціальної допомоги вдома, відділення соціального супроводу сімей/осіб тощо)
відділення надання соціальних послуг в умовах денного перебування	надання протягом дня дітям/особам з інвалідністю, громадянам похилого віку, у яких немає медичних протипоказань для перебування в колективі, соціальних послуг денного догляду, соціальної адаптації, соціальної реабілітації та інших соціальних послуг з метою усунення обмежень життєдіяльності). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги в умовах денного перебування (відділення денного догляду, відділення соціальної адаптації тощо)
спеціалізована служба (відділення) підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі	надання особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, соціальних послуг консультування, інформування, представництва інтересів, денного перебування, притулку тощо. Така служба (відділення) розміщується в окремому приміщенні (окремій будівлі, споруді або частині будівлі) з дотриманням принципу конфіденційності
стаціонарна/денна служба (стаціонарне/денне відділення) соціально-психологічної реабілітації дітей	надання послуги соціально-психологічної реабілітації дітям, які перебувають у складних життєвих обставинах) Така служба (відділення) розміщується окремо від інших служб (відділень) (в окремому приміщенні, окремій будівлі, споруді або частині будівлі), де створюються умови, максимально наближені до сімейних
відділення надання соціальних послуг в умовах цілодобового перебування/проживання	надання соціальних послуг стаціонарного догляду, підтриманого проживання, паліативного догляду, притулку громадянам похилого віку, особам з інвалідністю, особам, які потребують паліативної допомоги, бездомним та іншим вразливим групам населення). У центрі може бути утворено кілька відділень, які надають послуги в умовах цілодобового перебування/проживання (відділення стаціонарного догляду, підтриманого проживання, паліативного догляду, притулок тощо)

Джерело: Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.

З метою оптимізації надання соціальних послуг та комплексного підходу до розв'язання проблем жителів територіальної громади центр надання соціальних послуг може утворюватися шляхом реорганізації центрів соціальних служб, територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) та інших закладів, що надають соціальні послуги у об'єднаній територіальній громаді [4].

Центр соціальних служб. Соціальні послуги жителям територіальної громади надають центри соціальних служб, що утворюються органами місцевого самоврядування об'єднаної територіальної громади відповідно до потреб жителів.

Центр соціальних служб – заклад, що проводить соціальну роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуги [5].

Основні завдання діяльності міського, селищного, сільського центру соціальних служб є:

- проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей з дітьми;
- надання особам і сім'ям з дітьми комплексу соціальних послуг відповідно до їх потреб з метою подолання складних життєвих обставин та мінімізації негативних наслідків таких обставин.

З метою організації соціальної роботи і надання соціальних послуг жителям громади відповідно до їхніх потреб, у центрах соціальних служб створюються структурні підрозділи: стаціонарні та денні служби/відділення. Служби/відділення, які можуть бути створені у структурі центру соціальних служб, наведено у таблиці 3.2.5.

Таблиця 3.2.5

**Служби/відділення, які утворюються центрами соціальних служб
відповідно до потреб громади у соціальних послугах**

Організація діяльності	Напрями роботи
Денні	- соціальна робота у громаді; - соціально-психологічна підтримка внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції, осіб, які брали участь у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ у Донецькій та Луганській областях і членів їх сімей; - соціальний супровід сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах; - соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів, піклувальників та усиновлювачів; - соціальний патронаж дітей і молодих людей, які перебувають у конфлікті із законом; - денний догляд за дітьми з інвалідністю, а також дітьми із тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами
Стаціонарні	- робота із запобігання відмовах від новонароджених дітей; - соціально-психологічна реабілітація дітей та соціальна адаптація осіб із числа дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування; - тимчасовий притулок сім'ям з дітьми; - притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі
Спеціалізовані	- підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та насильства за ознакою статі, зокрема денний центр соціально-психологічної допомоги, службу первинного соціально-психологічного консультування
Мобільна бригада екстреного реагування	- соціально-психологічної допомоги особам, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі

Джерело: Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020р. № 479.

Відповідно із Типовим положенням про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб (2020) центр соціальних служб, відповідно до завдань реалізує такі напрями соціальної роботи:

1) здійснює заходи щодо:

- запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей, упровадження новітніх соціальних технологій, спрямованих на недопущення, мінімізацію чи подолання складних життєвих обставин;
- виявлення отримувачів соціальних послуг та ведення їх обліку;

- соціальної та психологічної адаптації дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа з метою підготовки до самостійного життя, організації наставництва;

- надання особам, які постраждали від домашнього насильства, та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі, вичерпної інформації про їх права та можливість отримання допомоги;

2) проводить оцінювання потреб осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, у соціальних послугах, визначає методи соціальної роботи, забезпечує психологічну підтримку;

3) надає соціальні послуги жителям громади відповідно до державних стандартів соціальних послуг;

4) вносить відомості до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

5) проводить моніторинг та оцінювання якості наданих соціальних послуг; бере участь у визначенні потреб населення територіальної громади у соціальних послугах, розробленні та виконанні програм надання соціальних послуг;

6) інформує жителів громади про перелік соціальних послуг, які надає центр, обсяг і зміст послуг, умови та порядок їх отримання.

У своїй діяльності центри соціальних служб взаємодіють з іншими суб'єктами соціальної сфери, а також з органами, установами, закладами, фізичними особами-підприємцями, які здійснюють соціальну роботу та надають соціальні послуги у відповідній територіальній громаді.

Також у територіальних громадах можуть створюватися і функціонувати комунальні заклади, що надають соціальні послуги вразливим категоріям осіб та сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують фахової допомоги. Зокрема,

заклади соціальної підтримки сімей/дітей/молоді:

- центр соціально-психологічної допомоги;

- соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- соціальний центр матері та дитини;
- центр соціально-психологічної реабілітації;
- центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді;

заклади соціального захисту:

- центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю;
- будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю;
- центр реінтеграції бездомних осіб;
- будинок нічного перебування;
- центр соціальної адаптації звільнених осіб;
- центр обліку бездомних осіб;
- соціальний готель;
- притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі.

Мету діяльності закладів соціальної підтримки сімей/дітей/молоді та соціального захисту вразливих категорій населення наведено у таблиці 3.2.6.

Таблиця 3.2.6

Заклади соціальної підтримки сімей/дітей/молоді та соціального захисту вразливих категорій населення

Назва закладу	Мета діяльності
Заклади соціальної підтримки сімей/дітей/молоді	
Центр соціально-психологічної допомоги	Заклад, що надає соціальні послуги особам, які внаслідок стихійного лиха, збройних конфліктів, домашнього насильства та насильства за ознакою статі або реальної загрози їх вчинення тощо перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати
Соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Заклад для тимчасового проживання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 15 до 18 років та осіб з числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, віком від 18 до 23 років
Соціальний центр матері та дитини	Заклад для тимчасового проживання жінок на сьомому - дев'ятому місяцях вагітності та матерів із дітьми віком від народження до 18 місяців, які перебувають у складних життєвих обставинах, що перешкоджають виконанню материнського обов'язку
Центр соціально-психологічної реабілітації	Спеціалізований заклад соціального захисту, в якому на добровільних засадах тимчасово перебувають особи, які

Назва закладу	Мета діяльності
	пройшли курс лікування залежності від наркотичних засобів чи психотропних речовин у закладах охорони здоров'я та потребують отримання соціальних послуг з урахуванням їх потреб і принципу забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок
Центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді	Спеціалізований заклад, що проводить роботу із соціальної адаптації ВІЛ-інфікованих дітей та молоді
Заклади соціального захисту	
Центр комплексної реабілітації для осіб з інвалідністю	Реабілітаційна установа, цільовим призначенням якої є здійснення комплексу реабілітаційних заходів, спрямованих на створення умов для всебічного розвитку осіб з інвалідністю, які досягли повноліття, та/або дітей з інвалідністю, та/або дітей віком до трьох років (включно), які належать до групи ризику щодо отримання інвалідності, засвоєння ними знань, умінь, навичок, досягнення і збереження їхньої максимальної незалежності, фізичних, розумових, соціальних, професійних здібностей з метою максимальної реалізації особистого потенціалу
Будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю	Стаціонарний інтернатний заклад соціального захисту, що утворюється для цілодобового проживання (перебування) та догляду за громадянами похилого віку та особами, які за станом здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового, медичного обслуговування, соціальних послуг і комплексу реабілітаційних заходів
Центр реінтеграції бездомних осіб	акладом соціального захисту, діяльність якого спрямована на поступове повернення бездомної особи (далі - клієнти) до самостійного повноцінного життя шляхом проведення соціальної роботи, у тому числі надання їй комплексу соціальних послуг з урахуванням індивідуальних потреб.
Будинок нічного перебування	Заклад соціального захисту для ночівлі (розміщення на ніч) бездомних осіб
Центр соціальної адаптації звільнених осіб	Спеціальна соціальна установа, діяльність якої спрямована на поступове повернення осіб, які відбули покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також звільнені від подальшого відбування зазначених видів покарань на підставах, передбачених законом (далі - клієнти), до самостійного загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві шляхом надання їм соціальних послуг та сприяння в отриманні іншої допомоги з урахуванням індивідуальних потреб
Центр обліку бездомних осіб	Заклад соціального захисту, утвореним для виявлення та ведення обліку бездомних осіб, проведення соціальної роботи, в тому числі надання соціальних послуг
Соціальний готель	Заклад соціального захисту для проживання бездомних осіб, який має у своєму складі окремі номери (кімнати)
Притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі	Спеціалізована служба підтримки осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі, насильства, зокрема сексуального, пов'язаного із збройним конфліктом

Джерело: авторська розробка.

3.2.3.Надавачі соціальних послуг недержавного сектору

Надавачами соціальних послуг недержавного сектору є підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги без здійснення підприємницької діяльності (стаття 13, Закон України «Про соціальні послуги»).

Відділи соціального захисту населення об'єднаних територіальних громад можуть залучати для надання спеціалізованих соціальних послуг надавачів соціальних послуг недержавного сектору, таких як: волонтери у соціальній сфері; юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги; представники громадських, благодійних, релігійних організацій, які надають соціальну підтримку вразливим категоріям населення відповідно до законодавства.

Надавачі соціальних послуг недержавного сектору мають відповідати відповідним критеріям, що визначають єдині вимоги до надавачів соціальних послуг, незалежно від форми власності та господарювання [17]. Надавачі соціальних послуг, діяльність яких відповідає критеріям, вносяться до Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг відповідно до порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України (2021) [22].

Надавати соціальні послуги жителям територіальної громади можуть громадські організації, фонди та благодійні організації, релігійні організації, приватні організації та підприємства, навчальні та наукові установи, професійні асоціації та об'єднання (див. таблицю 3.2.7).

Таблиця 3.2.7

Організації, які можна віднести до надавачів соціальних послуг недержавного сектору

Громадські організації	Неприбуткові організації, які діють на благодійних чи волонтерських засадах і мають за мету надання різних соціальних послуг, включаючи психологічну підтримку, правову допомогу, реабілітацію тощо
Фонди та благодійні організації	Організації, які збирають пожертви та фінансову допомогу для надання соціальних послуг та підтримки вразливих груп населення, таких як діти, літні люди, інваліди тощо
Релігійні організації	Церковні та релігійні організації які надають соціальні послуги своїм прихожанам та іншим групам населення, включаючи допомогу у важких життєвих ситуаціях, харчування, тимчасове проживання тощо
Приватні організації та підприємства	Приватні компанії та бізнеси які мають програми соціальної відповідальності, в рамках яких надають соціальні послуги або підтримують соціальні програми та проекти
Навчальні та наукові установи	Університети, коледжі та наукові центри, які проводять дослідження та розробляють програми та методики соціальної підтримки та розвитку громади
Професійні асоціації та об'єднання	Організації, які об'єднують фахівців та спеціалістів з різних галузей, що надають професійну підтримку та послуги своїм членам та громаді в цілому

Відділи соціального захисту населення об'єднаних територіальних громад можуть застосовувати різні механізми залучення суб'єктів недержавного сектору до надання соціальних послуг та соціальної допомоги вразливим категоріям населення:

- публічні закупівлі робіт і послуг;
- соціальне замовлення соціальних послуг;
- конкурс із визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання яких надається фінансова підтримка;
- державно-приватне підприємство [19].

Механізми залучення надавачів соціальних послуг та нормативно-правові документи, що регулюють організацію їхньої взаємодії з місцевими органами виконавчої влади наведено у таблиці 3.2.8.

Таблиця 3.2.8

Механізми залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору до надання соціальних послуг у територіальній громаді

Механізм	Зміст	Нормативно-правове врегулювання
Публічні закупівлі товарів, робіт і послуг	Придбання замовником товарів, робіт і послуг у шляхом застосування однієї з процедур: - відкриті торги; - конкурентний діалог; - торги з обмеженою участю; - переговорна процедура закупівлі	Закон України «Про публічні закупівлі»
Соціальне замовлення соціальних послуг	Засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах	Закон України «Про соціальні послуги»; постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення» від 1 червня 2020 р. № 450
Конкурс із визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства	Організації та проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка за рахунок коштів державного і місцевих бюджетів, та проведення моніторингу стану виконання (реалізації) програм (проектів, заходів), визнаних переможцями конкурсу	Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку проведення конкурсу з визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання (реалізації) яких надається фінансова підтримка» від 12.10.2011 № 1049
Державно-приватне партнерство	Система відносин між державним та приватним партнерами, при реалізації яких ресурси обох партнерів об'єднуються з відповідним розподілом ризиків, відповідальності та винагород/відшкодувань між ними, для взаємовигідної співпраці на довгостроковій основі у створенні/відновленні нових та/або модернізації/реконструкції існуючих об'єктів, які потребують залучення інвестицій, та у користуванні (експлуатації) такими об'єктами	Закон України «Про державно-приватне партнерство»

Джерело: авторська розробка.

Враховуючи обмеженість ресурсів територіальних громад, організація соціальної роботи на місцевому рівні потребує координації і взаємодії різних суб'єктів соціальної роботи, як державного, так і недержавного сектору.

3.3. Фахівці із соціальної роботи

Безпосередню соціальну роботу з підтримки вразливих категорій населення, надання соціальних послуг у громаді здійснюють фахівці із соціальної роботи [24].

Фахівець із соціальної роботи – особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення (стаття 1, Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю).

Фахівці із соціальної роботи у своїй діяльності мають вирішувати багатосторонні соціальні проблеми жителів громади, здійснювати міжвідомчу і міжсекторальну координацію діяльності суб'єктів соціальної роботи. Організація соціальної роботи у громаді передбачає налагодження і підтримку спеціалістами горизонтальних та вертикальних зв'язків як всередині територіальної громади, так і поза нею. Під горизонтальними зв'язками мається на увазі взаємодія із спеціалістами, хто надає послуги та реалізує соціальну роботу в громаді, або просто з впливовими, авторитетними людьми громади (керівник адміністрації, священник, вчитель тощо). Вертикальні зв'язки передбачають взаємодію із зовнішнім оточенням громади: представники районних, обласних органів влади, державних та недержавних установ/організацій [10].

Фахівці із соціальної роботи на рівні громади виконують широкий спектр завдань, спрямованих на покращення якості життя жителів громади, сприяння їхньому соціальному добробуту та розвитку громади в цілому. По-перше, фахівці безпосередньо контактують з мешканцями громади, проводять

індивідуальні та групові консультації, опитування з метою визначення їхніх потреб та проблем. Другим важливим завданням є розвиток та підтримка соціальних програм та послуг на рівні громади, що включає забезпечення соціальної підтримки та допомоги вразливим категоріям населення, надання соціальних послуг, забезпечення захисту їхніх прав та інтересів. Фахівці із соціальної роботи активно співпрацюють з іншими структурами та організаціями, такими як місцева влада, громадські організації, школи та медичні заклади, установи та заклади соціальної сфери. Співпраця з різними інституціями допомагає забезпечити комплексний підхід до вирішення соціальних проблем громади і окремих її жителів. Важливим завданням є моніторинг та оцінка ефективності соціальних програм та послуг, які реалізуються в громаді. Зворотний зв'язок та оцінка клієнтами ефективності соціальної роботи є дієвим інструментом її постійного вдосконалення.

Ще одним із завдань роботи фахівців соціальної сфери, яке не завжди враховується при організації соціальної роботи на місцевому рівні, є сприяння розвитку громадської активності та участі мешканців у прийнятті рішень щодо соціального розвитку громади. Це може включати проведення громадських зборів, обговорення важливих питань громадського життя, підтримку громадських ініціатив та волонтерських організацій.

На підставі аналізу основних завдань, які виконує фахівець соціальної роботи у громаді, специфіки організації діяльності та категорій клієнтів, Г.Слозанська визначила дві групи функцій фахівців із соціальної роботи на рівні громади: базисні та спеціальні [26]. До базисних функцій віднесено: діагностичну, прогностично-проектувальну, організаційно-координаторську, інформаційно-комунікативну; спеціальні функції: адміністративна, посередницька, превентивна, соціально-терапевтична, реабілітаційна, адвокативна, освітня, соціально-економічна, аналітико-оцінювальна, рекламно-пропагандистська, активізаційна, дослідницька.

Зміст базисних та спеціальних професійних функцій фахівців із соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді наведено у таблиці 3.3.1.

**Функції фахівців із соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді
(за Г.Слозанською)**

Функція	Зміст
Базисні функції	
діагностична	- виявлення та диференціацію клієнтів (особи /сім'ї, яка перебуває або може потрапити в СЖО), їх особливостей; - визначення та оцінку соціальних проблем, які потрібно вирішити, причин їх виникнення; - вивчення потреб, інтересів конкретних клієнтів з метою подальшої роботи фахівця та планування соціального замовлення соціальних послуг; - у випадку, коли об'єктом діяльності фахівця є уся громада – діагностика потреб, інтересів, наявних та прихованих ресурсів громади, оцінка рівня задоволення умовами життя для планування успішної діяльності соціального працівника в ОТГ з метою розвитку громади;
прогностично-проектувальна	- участь фахівця із соціальної роботи в прогнозуванні, проектуванні, плануванні й передбаченні результатів своєї діяльності, спрямованої на покращення умов життєдіяльності, вирішення проблем кожного конкретного клієнта, групи так громади в цілому; - прогнозування, планування та замовлення соціальних послуг, що будуть надаватися на рівні ОТГ в залежності від виявлених потреб та інтересів громади; - на основі визначення цілей і завдань роботи з конкретним клієнтом, групою або громадою розробку інтервенції з метою надання кваліфікованої допомоги шляхом імплементації алгоритмічно вибудованого плану дій, що включає застосування індивідуально підібраних форм, методів і засобів роботи з клієнтом, групою, громадою для досягнення запланованого результату; - створення сприятливих умов для вирішення конкретних проблем, задоволення потреб та інтересів окремих клієнтів, груп із жителів ОТГ та всієї ОТГ; - розробка соціальних програм та проектів, спрямованих на вирішення проблем окремих категорій клієнтів та покращення умов життєдіяльності жителів ОТГ;
організаційно-координаторська	- організація соціальної роботи як сфери професійної діяльності на рівні ОТГ, створення сприятливих умов для її розвитку; - структурування, планування та розподіл різних видів діяльності у процесі координації роботи соціальної служби із надання соціальних послуг на рівні ОТГ; - організація, налагодження та координацію спільної діяльності соціального працівника, органів місцевої влади та жителів ОТГ, спрямованої на покращення умов життєдіяльності в ОТГ, задоволення потреб та інтересів жителів, організації їх дозвілля та активності; - налагодження контактів усередині ОТГ, із членами громади, міжособистісних стосунків; - організація та координація груп допомоги та самодопомоги, ініціативних груп та продуктування соціальних змін в ОТГ, спрямованих на розвиток громади;

Функція	Зміст
організаційно-координаторська (продовження)	- координація і вирішення проблем особи/сім'ї, яка перебуває в СЖО, яка потребує сторонньої допомоги; - координація діяльності, що передбачає ініціювання, впровадження соціальних змін в громаді через кооперацію членів самої ОТГ, спрямованих на покращення соціального становища окремих членів громади, попередження, подолання дискримінації, соціальної нерівності, стигматизації;
інформаційно-комунікативна	- налагодження взаємодії із усіма жителями ОТГ, клієнтами, представниками органів місцевого самоврядування, представниками різноманітних соціальних агенцій, що надають соціальні послуги, а також із волонтерами, спонсорами, партнерами з метою інформування населення про специфіку соціальних послуг та можливості їх отримання; - повідомлення про специфіку роботи різних соціальних служб, установ та організацій по відношенню до кожного конкретного або потенційного клієнта та перелік соціальних послуг, що ними надаються; - обговорення та планування соціального замовлення соціальних послуг;
Спеціальні функції	
адміністративна	- управління діяльністю соціальних служб, установ та організацій в ОТГ; - забезпечення та створення умов для надання інтегрованих соціальних послуг за принципом «єдиного вікна»; - адміністрування, планування соціальних послуг в ОТГ і видатків на їх надання; - здійснення соціального замовлення соціальних послуг; - розробка та реалізація спільних із працівниками соціальних служб, установ та організацій та членами ОТГ операційного та стратегічного планів розвитку ОТГ відповідно до вироблених цілей розвитку громади та механізмів їх досягнення; - налагодження зв'язків із органами місцевого самоврядування, соціальними агентствами та міждисциплінарними командами шляхом заключення договорів про співпрацю та фінансування послуг, що ними надаються; - правильний розподіл наявних та пошук, залучення додаткових ресурсів з метою розвитку ОТГ та її членів; - ведення відповідної документації та створення бази даних надавачів та отримувачів соціальних послуг; - проведення нарад, засідань та семінарів; - забезпечення обліку осіб, що потребують допомоги; - здійснення керівництва справами клієнта, виконання ролі кейс-менеджера; - подання відповідної звітності;
посередницька	- налагодження партнерських стосунків між соціальною службою, установою чи організацією, працівником якої є соціальний працівник та іншими соціальними агенціями, які надають різного роду соціальні послуги; - налагодження зв'язків між клієнтами (особами, групами, громадою) та різними соціальними службами, установами та організаціями, органами місцевого самоврядування з метою отримання передбачених законодавством соціальних послуг; - виконання ролі посередника між клієнтом (особою, групою чи громадою) та фахівцями міждисциплінарної команди (медиками, психологами, юристами, поліцією), яка надає вузькоспеціалізовані послуги; - погодження діяльності недержавних організацій (громадських організацій та благодійних фондів) у сфері надання соціальних послуг на рівні ОТГ; - забезпечення індивідів, сімей, громади доступом до ресурсів та соціальних послуг;

Функція	Зміст
посередницька (продовження)	- перенаправлення осіб, сімей, груп, які перебувають в СЖО і потребують допомоги у відповідні соціальні служби для отримання більш якісних, спеціалізованих послуг; - попередження та вирішення конфліктів в громаді;
превентивна	- попередження появи або подолання негативних явищ чи процесів в ОТГ, девіантної поведінки її членів; - проведення профілактики правопорушень, злочинності, конфліктних ситуацій, хвороб, що передаються статевим шляхом, вживання психоактивних речовин тощо; - раннє виявлення проблем та профілактику можливих причин потрапляння особи/сім'ї в СЖО; - профілактика дитячої бездоглядності та безпритульності шляхом організації та проведення профілактичних заходів
соціально-терапевтична	- вчасне виявлення та подолання проблем клієнта; - надання соціально-терапевтичної допомоги особам / сім'ям, які перебувають в СЖО і потребують сторонньої допомоги; - застосування арттерапевтичних технологій з метою діагностики та «лікування» клієнта, групи або громади в цілому як об'єкта діяльності фахівця; - створення умов для саморозвитку, саморозуміння власних проблем та вироблення механізмів з метою їх вирішення; - надання рекомендацій, порад клієнтам щодо дій, спрямованих на вихід із СЖО; - надання кваліфікованої допомоги особам із числа незадоволених умовами проживання в ОТГ шляхом вербалізації самих проблем та вироблення рішень щодо їх подолання; - робота із формальними лідерами окремих груп в ОТГ з метою виокремлення основних ідей, диференціації проблем, їх причин, які стратифікують громаду та ділять її на окремі мікрогрупи, що заважає у виробленні спільного механізму їх вирішення;
реабілітаційна	- планування та здійснення інтервенції з метою зміни й удосконалення умов життєдіяльності особистості, її особистісних якостей, відновлення втрачених можливостей; - реалізація соціальної, професійної та педагогічної реабілітації по відношенню до осіб, які перебувають в СЖО; - здійснення соціального супроводу осіб, які перебувають під соціально-медичною та соціально-психологічною реабілітацією; - створення умов для розвитку осіб з особливими потребами, активне залучення їх до участі у житті громади; - соціальна адаптація дисадаптованих осіб (осіб, які вийшли із місць позбавлення волі, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, молоді з метою підготовки до самостійного життя тощо); - реабілітація та реінтеграція новонароджених-покинутих дітей, дітей-сиріт, дітей позбавлених батьківського піклування в сімейні форми опіки і піклування;
адвокативна	- відстоювання та захист прав та інтересів клієнта, групи клієнтів – жителів ОТГ, які не здатні самостійно функціонувати й отримати та гарантовану їм законодавством допомогу; - отримання або залучення необхідних ресурсів для надання допомоги та задоволення потреб й інтересів клієнтів, їх груп, громади у законний спосіб через налагодження взаємодії із соціальними інституціями; - налагодження співпраці із поліцією для посилення особистого захисту особи, яка цього потребує; - захист прав дитини у випадку їх порушення, житлових і майнових прав дітей;

Функція	Зміст
освітня	- представництво інтересів осіб із функціональними обмеженнями в органах соціального захисту; - забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків і жінок; - забезпечення доступу членів ОТГ до отримання необхідних знань щодо розвитку громади, пошуку та залучення необхідних ресурсів задля покращення умов життєдіяльності громади, бюджетування через організацію, проведення різноманітних тренінгів, майстер-класів, семінарів тощо; - надання консультацій, організацію і проведення інформаційних кампаній щодо покращення батьківського потенціалу, особливостей догляду за дітьми; - організація навчання з метою налагодження міжособистісної взаємодії й ефективної комунікації, подолання конфліктних ситуацій, розвитку лідерського потенціалу, ухвалення правильних рішень; - навчання індивіда з метою формування навичок пристосування до мінливих соціальних умов, подолання кризових, стресових ситуацій; - отримання знань щодо шкідливості вживання психоактивних речовин, введення здорового способу життя, відповідальної сексуальної поведінки; - навчання людей із особливими потребами з метою формування у них умінь до самообслуговування; - підвищення кваліфікації самого фахівця із соціальної роботи, що працює на рівні ОТГ та мотивації інших фахівців до підвищення кваліфікації; - створення сприятливих умов для навчання, отримання необхідної інформації і знань;
соціально-економічна	- надання консультацій та допомоги з оформлення документів щодо отримання передбачених законодавством соціальних пільг, призначення пенсій, страхових виплат, допомоги, субсидій, пільг, компенсацій, оздоровлення та відпочинку, санаторно-курортного лікування тощо; - здійснення виплат державної соціальної допомоги, компенсацій, грошових виплат тощо; - прийом документів та видачу довідок; трудових книжок та пенсійних посвідчень; - здійснення соціально-побутового патронажу - покращення матеріального становища особи, сім'ї, яка перебуває в СЖО шляхом надання допомоги, консультацій із пошуку роботи, оформлення допомоги;
аналітико-оцінювальна	- здійснення моніторингу, оцінки та контролю якості соціальних послуг, що надаються на рівні ОТГ; - аналіз, оцінка результатів власної професійної діяльності, виявлення позитивного та негативного досвіду інтервенційної діяльності, факторів та умов, що впливають на результативність поставленої мети, досягнень; - здійснення контролю за умовами проживання та утримання дітей у спеціальних установах із соціального захисту прав дітей, у навчальних закладах, сімейних формах виховання та державних інституціях для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківських прав; - здійснення супервізії процесу надання соціальних послуг в ОТГ та діяльності фахівців із соціальної роботи;
рекламно-пропагандистська	- проведення інформаційно-просвітницьких заходів з метою профілактики негативних явищ у соціумі, пропагування сімейних форм виховання і соціального захисту жителів ОТГ; - пропаганда та поширення ідей, підвищення обізнаності а жителів ОТГ у сфері прав та гарантій соціального захисту;

Функція	Зміст
рекламно-пропагандистська (продовження)	- популяризація діяльності фахівця із соціальної роботи на рівні ОТГ, форм і методів його роботи; - організація маркетингових кампаній із реклами соціальних послуг; - пропаганда здорового способу життя, організації і планування сім'ї
активізаційна	- залучення членів громади до вирішення її проблем, активізації ресурсів задля задоволення потреб та інтересів членів ОТГ; - робота із лідерами громади, формальними лідерами соціальних груп в межах ОТГ з метою активізації їхнього потенціалу задля розвитку ОТГ та покращення умов життєдіяльності населення; - залучення різноманітних установ та організацій з метою організації дозвілля, задоволення навчальних, освітніх, спортивних потреб членів ОТГ; - активізація потенціалу окремих осіб/сімей із числа клієнтів соціального працівника з метою пошуку виходу із СЖО, стимулювання їх на самоодопомогу, саморозвиток та самовдосконалення;
дослідницька	- вивчення, диференціація та оцінка проблем та потреб жителів ОТГ; - збір даних про зміни, що відбуваються в громаді з метою подальшого використання в процесі вироблення ефективної інтервенції та здійсненні впливу; - дослідження ситуації, що склалася із клієнтом, з метою захисту його прав та інтересів; - дослідження посилення негативних або позитивних факторів соціальної ситуації, що мають вплив на розвиток особистості, групи або громади; - спостереження, вивчення та збір даних про ситуацію, що має місце в ОТГ для звітності перед органами місцевої влади, різними соціальними агенціями, що надають соціальні послуги на рівні конкретної ОТГ; вироблення ефективних механізмів подолання глобальних проблем; - діагностика та аналіз структури, сильних і слабких сторін, потенціалу, проблем ОТГ; - оцінка потенціалу існуючої ОТГ; - проведення різного роду наукових досліджень, збір та аналіз даних, робота із літературними джерелами, оформлення результатів дослідження та їх публікація; - вивчення зарубіжного досвіду організації соціальної роботи та системи надання соціальних послуг на рівні ОТГ та виокремлення перспективних ідей та шляхів їх впровадження у вітчизняну практику

Джерело: Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018.

Враховуючи особливості впровадження соціальної роботи на рівні територіальної громади, фахівець із соціальної роботи у свої діяльності має дотримуватися ряду принципів, що допомагають ефективно взаємодіяти з громадою та досягати позитивних змін у житті її членів. Основні принципи роботи фахівців соціальної сфери у громаді:

- адвокатська діяльність: фахівець виступає адвокатом громади, захищаючи її інтереси та права, впливає на процеси прийняття рішень;
- партнерство та співпраця: фахівець співпрацює з громадськими організаціями, місцевою владою та іншими зацікавленими сторонами для досягнення спільних цілей.
- емпауермент громади: соціальна робота спрямована на зміцнення потенціалу громади та її членів, надаючи їм знання, навички та ресурси для самостійного вирішення проблем;
- актуальність громадських потреб: робота фахівця зорієнтована на вирішення актуальних потреб та проблем громади, з урахуванням її особливостей та контексту;
- системний підхід: фахівець впроваджує системний підхід до аналізу та розв’язання проблем, враховуючи взаємозв’язки та вплив різних факторів на життя громади;
- доказова діяльність: робота фахівця ґрунтується на наукових дослідженнях та доказах, що сприяє ефективному вирішенню проблем громади;
- самооцінка та розвиток: фахівець постійно оцінює свою роботу, розвиває свої навички та компетенції, з метою покращення результатів своєї діяльності;
- сприйняття культурної різноманітності: фахівець розуміє та поважає культурні особливості жителів громади, що допомагає зберігати та врахувати їхні цінності та традиції.

Фахівці із соціальної роботи, які працюють у територіальних громадах, виконують багатопланові завдання які стосуються організації соціальної роботи на рівні громади, так і надання безпосередньої соціальної підтримки та допомоги

окремим її жителям. Виконання різнопланових завдань вимагає від фахівців у межах професійної діяльності реалізацію різних соціальних ролей. Г. Слезанська за результатами узагальнення та систематизації основних ролей фахівців із соціальної роботи, запропонованих у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі, виокремлює вісім основних первинних ролей фахівця, що працює в громаді: гід, активатор/наставник/каталізатор, терапевт, вчитель соціальних вмінь/ тренер, кейс-менеджер/ фахівець управління справами клієнта, захисник прав та інтересів клієнта/ адвокат, посередник у вирішенні конфліктів, експерт [27].

Соціальні ролі фахівця із соціальної роботи, які він виконує у громаді, враховуючи як індивідуальну роботу з клієнтами, так і впровадження різнопланових заходів, спрямованих на підтримку та розвиток громадського життя. Типові соціальні ролі, який виконує фахівець з соціальної роботи у територіальній громаді: помічник, посередник, планувальник, консультант, адвокат, організатор (див. таблицю 3.3.2).

Таблиця 3.3.2

Типові соціальні ролі фахівця з соціальної роботи, який працює у територіальній громаді

Соціальна роль	Завдання
Помічник	ФСР може виступати в ролі помічника, який надає практичну допомогу та підтримку особам, які потребують соціальної допомоги, такі як допомога у вирішенні побутових проблем, оформлення документів, пошук роботи тощо
Посередник	ФСР може виступати в ролі посередника між громадянами та різними установами чи органами влади, допомагаючи здійснювати комунікацію та контакти для отримання необхідних послуг
Планувальник	ФСР може виконувати роль планувальника, який спільно з клієнтами розробляє індивідуальні плани допомоги та розвитку, враховуючи індивідуальні потреби та можливості
Консультант	ФСР у ролі консультанта надає інформацію, поради та підтримку громадянам у вирішенні їхніх проблем, також у розвитку особистості та соціальних навичок, переадресовує до відповідних установ/організацій
Адвокат	ФСР може виступати в ролі адвоката, що захищає права та інтереси своїх клієнтів по відношенню до установ, органів влади, роботодавців та інших сторін
Організатор	ФСР може виступати як організатор різних заходів та програм на території громади, спрямованих на підтримку та розвиток громадського життя та соціальної активності

Джерело: авторська розробка.

Фахівці з соціальної роботи, які працюють у об'єднаних територіальних громадах, мають різні рівні професійної кваліфікації відповідно до їхньої освіти, досвіду та спеціалізації. Відповідно до професійних стандартів наразі в Україні працівники соціальної сфери мають такі кваліфікаційні рівні: соціальний менеджер, фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник та соціальний робітник [23, 24]. Напрями професійної діяльності та відповідні компетентності фахівців та спеціалістів, які працюють у територіальних громадах, визначені у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 «Соціальні послуги» [16].

Професійні стандарти фахівців та спеціалістів, що здійснюють соціальну роботу в громаді, наведено у таблиці 3.3.3.

Відповідно до професійного стандарту основною метою діяльності фахівця кваліфікації **соціальний менеджер** є планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді [14].

Завданням роботи соціального менеджера є «проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню в складні життєві обставини осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення, надання особам/сім'ям комплексу соціальних послуг, яких вони потребують, з метою мінімізації або подолання таких обставин шляхом інтегрованого підходу до надання соціальних послуг, з використанням технології ведення випадку (кейс-менеджменту)» [14].

В межах своїх повноважень соціальний менеджер надає такі соціальні послуги: соціальна адаптація; соціальна інтеграція та реінтеграція; екстрене (кризове) втручання; консультування; соціальний супровід; представництво інтересів; посередництво (медіація); соціальна профілактика; натуральна допомога; інформування; інші базові соціальні послуги.

Професійні стандарти фахівців та спеціалістів, що здійснюють соціальну роботу в громаді

	Професійний стандарт «Соціальний менеджер»	Професійний стандарт «Фахівець соціальної роботи»	Професійний стандарт «Соціальний працівник»	Професійний стандарт «Соціальний робітник»
Ким затверджено	Наказ Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України від 10.02.2021 р. №261.	Наказ Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України від 20.06.2020 р. №1179.	1) Наказ Міністерства соціальної політики України від 04.07.2019 р. №1049 2) Наказ Міністерства економіки, торгівлі та сільського господарства України від 18.06.2020 р. №1149.	Наказ Міністерства соціальної політики України від 15.08.2019 № 1243
Назва/ код професії (Класифікатор професій)	1483 Соціальний менеджер	2446.2 Фахівець соціальної роботи	2446.2 Фахівець соціальної роботи	5133 Соціальний робітник
Назви типових посад	Соціальний менеджер	Фахівець соціальної роботи, Фахівець соціальної роботи II категорії, Фахівець соціальної роботи I категорії, Провідний фахівець соціальної роботи.	1) Соціальний працівник, Соціальний працівник II категорії, Соціальний працівник I категорії, Провідний соціальний працівник. 2) Соціальний працівник I категорії (допоміжний персонал), Соціальний працівник II категорії (допоміжний персонал), Соціальний працівник (допоміжний персонал).	Соціальний робітник
Підпорядкування	Працює під керівництвом голови територіальної громади/керівника структурного підрозділу, керівника надавача соціальних послуг. Управляє діяльністю ФСР, соціальних працівників, соціальних робітників.	Працює під керівництвом керівника надавача соціальних послуг.	1) Працює під керівництвом керівника суб'єкта, що надає соціальні послуги, та фахівця соціальної роботи. Вік 18 років і старше. 2) Підпорядковується керівнику структурного підрозділу, що надає соціальні послуги	Працює під керівництвом соціального працівника, ФСР, фахівця із соціальної допомоги вдома. Підпорядковується завідувачу відповідного відділення та/або керівнику установи.

Джерело: Вакулєнко О., Романова Н. Підготовка фахівців до соціальної роботи в громаді: нові виклики та перспективи. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери. V Міжнародного симпозіуму Соціокультурний дискус глобалізованого світу: наука, освіта, комунікація. 16 березня – 18 травня 2023 р. С.16-21.

Соціальна робота та організація надання соціальних послуг у територіальній громаді здійснюється *фахівцями з соціальної роботи*, які є працівниками комунальних закладів та їхніх відділень за місцем проживання мешканців територіальної громади, в тому числі і на віддалених робочих місцях.

Основна мета діяльності фахівця із соціальної роботи, визначена професійним стандартом: надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізація їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати.

Повноваження фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді:

- проведення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді;
- планування соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, визначення методів соціальної роботи;
- надання соціальних послуг;
- представлення інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях;
- здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг [2].

Відповідно до професійного стандарту основною метою діяльності *соціального працівника* є забезпечення дій спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

Повноваження соціального працівника в громаді:

- надання соціальних послуг відповідно до результатів оцінювання потреб сімей, дітей та молоді;
- формування знань, умінь, навичок отримувача соціальних послуг відповідно до індивідуального плану надання соціальних послуг;
- здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг [24].

З огляду на нормативно визначені повноваження, діяльність фахівців соціальної роботи поєднує ряд конкретних процедур і операцій: соціальна (за цілями, завданнями, змістом), психолого-педагогічна (за формою), організаторська (за функціями), професійна (за зв'язками і впливом на об'єкт) [1].

Соціальну роботу з допомоги та підтримки вразливих категорій населення, що потребують сторонньої допомоги за віком і станом здоров'я, надання відповідних соціальних послуг здійснюють **соціальні робітники**.

Відповідно із професійним стандартом, основною метою діяльності соціального робітника є надання допомоги отримувачам соціальних послуг, їхнім сім'ям і родичам справлятися із соціальними, економічними проблемами, пов'язаними з навколишнім соціальним середовищем, зберігати незалежність і можливість жити в громаді активним життям з урахуванням віку, стану здоров'я.

Основні види професійної діяльності соціального робітника:

- надання соціальної допомоги без забезпечення проживання для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю;
- надання послуг догляду із забезпечення проживання для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю.

Соціальний робітник у своїй роботі має володіти такими знаннями та вміннями: основи ведення домашнього господарства; організація надання комунальних, побутових та інших індивідуальних послуг; норми та вимоги щодо догляду за громадянами похилого віку та непрацездатними громадянами; правила використання побутового обладнання, приладів, інструментів; основи дієтології та приготування страв; основи надання долікарської допомоги, санітарії, гігієни; правила етики та поведінки з громадянами похилого віку й непрацездатними громадянами; правила охорони праці та безпечного ведення робіт у домашньому господарстві.

Мета діяльності та основні повноваження фахових спеціалістів соціальної сфери відповідного кваліфікаційного рівня наведено у таблиці 3.3.4.

Таблиця 3.3.4

Основна мета діяльності та повноваження фахових спеціалістів соціальної сфери відповідного кваліфікаційного рівня у територіальній громаді

Кваліфікаційний рівень	Основна мета діяльності	Повноваження
Соціальний менеджер	Планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді	- планування, організація, координація, моніторинг здійснення соціальної роботи, надання соціальних послуг у територіальній громаді; - залучення ресурсів територіальної громади для здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг; - звітування місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді; - підготовка та подання до місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозицій щодо удосконалення місцевих програм, що передбачають здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг; - проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг; - оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді; - виконання інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг
Фахівець із соціальної роботи	Надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставинах, подолання або мінімізація їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати	- проведення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді; - планування соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, визначення методів соціальної роботи; - надання соціальних послуг; - представлення інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях; - здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг
Соціальний працівник	Забезпечення дій спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають	- надання соціальних послуг відповідно до результатів оцінювання потреб сімей, дітей та молоді; - формування знань, умінь, навичок отримувача соціальних послуг відповідно до індивідуального плану надання соціальних послуг; - здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг

Кваліфікаційний рівень	Основна мета діяльності	Повноваження
Соціальний робітник	Надання допомоги отримувачам соціальних послуг, їхнім сім'ям і родичам справлятися із соціальними, економічними проблемами, пов'язаними з навколишнім соціальним середовищем, зберігати незалежність і можливість жити в громаді активним життям з урахуванням віку, стану здоров'я	- надання соціальної допомоги без забезпечення проживання для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю; - надання послуг догляду із забезпечення проживання для осіб похилого віку та осіб з інвалідністю

Джерело: Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III; Методичні рекомендації щодо діяльності територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України № 868 від 30.12.2020.

Методичними рекомендаціями щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту (2019) з метою організації соціальної роботи і безпосереднього надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді рекомендується створити *соціальну службу фахівців із соціальної роботи* [19]. Служба фахівців може бути створена як комунальна установа і перебувати у підпорядкуванні відділу соціального захисту населення виконавчого комітету територіальної громади. Завдання діяльності служби фахівців:

- реалізація соціальної роботи у територіальній громаді;
- соціальний супровід осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- надання окремих соціальних послуг;
- координація надання соціальних послуг іншими надавачами.

У малочисельних територіальних громадах передбачено введення посади соціального менеджера/фахівця із соціальної роботи у штат виконавчого комітету та/або залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору.

Для забезпечення ефективності і результативності своєї діяльності фахівці із соціальної роботи, які працюють у територіальній громаді, окрім професійних компетентностей визначених професійним стандартами, мають володіти

специфічними знанням і навичкам, що враховують особливості реалізації соціальної роботи у територіальній громаді. Зокрема до спеціальних знань можна віднести:

- знання про місцеву громаду: розуміння особливостей, потреб та проблем жителів конкретної громади, знання її історії, культури, структури, організації діяльності;

- мережа ресурсів: знання про доступні соціальні, медичні, освітні та інші ресурси на території громади, інформація про діючу мережу співробітництва та партнерства як на рівні громад, так і на регіональному рівні;

- специфіка впровадження соціальних програм та послуг: які соціальні програми доступні на місцевому рівні, умови організації соціальної допомоги та послуг у громаді;

- «культурна компетентність»: обізнаність щодо специфіки роботи з культурними та етнічними групами, які проживають у громаді, розуміння культурних особливостей клієнтів;

- інтегрованість: знання про підходи та інструменти планування, моніторингу та оцінки інтегрованих програм соціальної роботи на рівні громади.

Специфічні вміння, яким має володіти фахівець, що сприяють реалізації соціальної роботи в громаді:

- адаптація до місцевих умов: здатність швидко адаптуватися до специфіки та особливостей конкретної громади, враховувати місцеві традиції, культурні особливості та соціальні проблеми;

- міжвідомча взаємодія: вміння налагоджувати міжвідомчу взаємодію з працівниками соціальних, медичних, освітніх та інших закладів/установ на території громади;

- співпраця та партнерство: здатність будувати партнерські стосунки з місцевими громадськими організаціями, установами, бізнесом та іншими учасниками громадського життя;

– консультативні навички: вміння надавати професійні поради та консультації жителям громади з різних питань, пов'язаних з соціальними послугами та програмами;

– системність: вміння працювати в рамках системи соціального захисту, дотримуючись процедур, стандартів та цілей діяльності установи/організації.

Таблиця 3.3.5

Форми набуття спеціальних знань і вмінь щодо впровадження соціальної роботи у територіальні громаді

Форми навчання	Метод отримання знань і вмінь
Тематичні освітні заходи	участь у спеціалізованих курсах, семінарах, тренінгах та конференціях, інших освітніх та інформаційних заходах, спрямованих на розширення знань та навичок щодо соціальної роботи у громаді
Менторство/ супервізія	досвідчені фахівці з соціальної роботи можуть виступати в ролі менторів для початківців, ділитися своїм досвідом та знаннями щодо ефективної роботи в конкретній громаді
Командна робота	робота в команді з іншими фахівцями з соціальної роботи, а також з іншими фахівцями соціальної сфери (психологи, педагоги, лікарі тощо) сприяє обміну знаннями та вміннями щодо роботи з громадою
Практичний досвід	безпосередня соціальна робота в громаді, виконання практичних завдань та проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем, дозволяє фахівцям отримувати практичний досвід та навички
Дослідницька робота	проведення досліджень та аналізу соціальних проблем та потреб громади допомагає фахівцям з соціальної роботи збагатити свої знання та розуміння процесів, що відбуваються в громаді
Співпраця з громадським організаціями	взаємодія з місцевими громадськими організаціями та активістами надає фахівцям інформацію щодо потреб та проблеми громади з першоджерел
Самоосвіта	вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду, кращих практик соціальної роботи в громаді з різних інформаційних джерел: науково-методична література, статті, інформаційні повідомлення в інтернет-джерелах тощо

Джерело: авторська розробка.

Ці загальні та спеціальні вміння допомагають фахівцю з соціальної роботи ефективно працювати у громаді та забезпечувати необхідну підтримку та допомогу її жителям. Враховуючи, що кожна територіальна громада має свої специфічні особливості, специфічні знання і вміння з організації соціальної роботи на рівні територіальної громади фахівці можуть отримати лише за умови

підвищення рівня своєї професійної компетентності. Форми набуття спеціальних знань і вмінь щодо впровадження соціальної роботи у територіальні громаді можуть бути: тематичні освітні заходи (спеціалізовані курси, семінари, тренінги тощо); менторство/ супервізія; командна робота; практичний досвід; дослідницька робота; співпраця з громадським організаціями, самоосвіта (див. таблицю 3.3.5).

Постійний професійний розвиток та підвищення рівня професійної кваліфікації фахівців з соціальної роботи є запорукою впровадження ефективної соціальної роботи на рівні громади, враховуючи специфічні особливості громадського життя та соціальних потреб її жителів.

Завдання для самоперевірки до РОЗДІЛУ 3

1. Хто є об'єктом соціальної роботи?

- А) Особи та сім'ї, які потребують професійної допомоги у вирішенні складних життєвих обставин та не завжди отримують соціальну допомогу.
- Б) Окремі особи чи соціальні групи, які потребують допомоги та підтримки в процесі їхнього соціального становлення і розвитку, інтеграції в суспільство та яким адресовано цілеспрямовані чи стихійні соціально-педагогічні впливи.

2. Оберіть значення терміну «Отримувачі соціальних послуг»:

- А) Особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, яким надаються соціальні послуги (стаття 1, Закон України «Про соціальні послуги»).
- Б) Індивід, група людей, сім'я, громада, які не можуть самотійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самотійно, а тому потребують допомоги фахових соціальних працівників.

3. Оберіть значення терміну «Клієнт соціальної роботи»:

- А) Особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, яким надаються соціальні послуги (стаття 1, Закон України «Про соціальні послуги»).
- Б) Індивід, група людей, сім'я, громада, які не можуть самотійно подолати свої проблеми, вийти з життєвої кризи, функціонувати самотійно, а тому потребують допомоги фахових соціальних працівників.

4. Оберіть варіанти відповідності категорій клієнтів соціальної роботи та Законів України, що регулюють соціальну роботу з відповідною категорією:

Клієнти соціальної роботи	Закони України
А) Військовослужбовці	А) Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (2012)
Б) Особи із числа внутрішньо переміщених	Б) Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (2015)
В) Особи з обмеженими фізичними можливостями	В) Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2006) Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991)
Г) Діти-сироти та діти позбавлені батьківського піклування, випускники інтернатних закладів, молодь із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	Г) Закон України «Про охорону дитинства» (2001) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)
Д) Діти і молодь «груп ризику»	Д) Закон України «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» (2015)
Є) Багатодітні, неповні сім'ї, прийомні сім'ї, опікунські сім'ї, будинки сімейного типу	Є) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)

5. Продовжити речення «Складні життєві обставини – це»:

- А) Ситуація чи обставини, які об'єктивно порушують нормальну життєдіяльність особи, наслідки яких вона не може подолати самостійно

(інвалідність, самотність, сирітство, безпритульність, зневажливе ставлення і негативні стосунки у сім'ї, малозабезпеченість, стихійне лихо тощо).

Б) Ситуація чи обставини, в яких працюють державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають соціальну допомогу різним категоріям населення

6. Визначити суб'єктів соціальної роботи:

А) Державні, громадські організації, фізичні особи, що реалізують соціальну політику та надають соціальну допомогу різним категоріям населення.

Б) Уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю (органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування; центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування; служби у справах дітей).

В) Фахівці із соціальної роботи, об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації, юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги, волонтери у сфері соціальної роботи.

Г) Організації недержавного сектора.

7. Які механізмами залучення суб'єктів недержавного сектору до надання соціальних послуг та соціальної допомоги вразливим категоріям населення?

А) Публічні закупівлі робіт і послуг.

Б) Соціальне замовлення соціальних послуг.

В) Конкурс із визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання яких надається фінансова підтримка.

Г) Державно-приватне підприємство.

8. Оберіть визначення терміну «Фахівець із соціальної роботи»:

- А) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.
- Б) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, здійснює планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді.
- В) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, забезпечує дії спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

9. Оберіть визначення терміну «Соціальний менеджер»:

- А) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.
- Б) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, здійснює планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді.
- В) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, забезпечує дії спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

10. Оберіть визначення терміну «Соціальний працівник»:

- А) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.
- Б) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, здійснює планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді.
- В) Особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, забезпечує дії спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають.

ПРИМІТКА. Відповіді до Тесту наведені у Додатку 3.

Література для самостійного опрацювання до розділу 3

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. О.М. Денисюк та ін. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text>
3. Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>
4. Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text>
5. Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020р. № 479. Верховна Рада України. Законодавство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>
6. Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю: наказ Міністерства соціальної політики від 09.08.2016 № 855. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text>
7. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
8. Караман О.Л., Юрків Я.І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 6(1). С. 5-15.

9. Кучер Г.М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с.
10. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів ССССДМ. Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко, А.Г. Зінченко та ін. К.: ДСССДМ, 2005. 176 с.
11. Методичні рекомендації щодо діяльності територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики України від 31.07.2023 № 263-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8>
12. Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с.
13. Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
14. Примірня посадова інструкція соціального менеджера. Проект «Спільно. Соціальні послуги для сімей у громаді». URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/9751/file/%D0%A1%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B0_6.pdf
15. Про адміністративні послуги: Закон України 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#n145>
16. Про затвердження Випуску 80 "Соціальні послуги" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>

17. Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>
18. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: Наказ Міністерства соціальної політики від 31.07.2023 № 263-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8>
19. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту: наказ Міністерства соціальної політики України від 25.02.2019 р. №282. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/metodichni-materiali.html?PrintVersion>
20. Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF#Text>
21. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>
22. Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>
23. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
24. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>

25. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів). Уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васяновичта ін. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с
26. Слозанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
27. Слозанська Г.І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 265-268.
28. Територіальні центри соціального обслуговування. Міністерство соціальної політики України. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/centri-zahistu.html>
29. Типове положення про бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг»: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text>
30. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.

РОЗДІЛ 4. НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

4.1. Нормативно-правове забезпечення соціальної роботи в громаді

Впровадження соціальної роботи на усіх рівнях (державному, регіональному, місцевому) регулюється нормативно-правовими актами, дотримання положень яких обов'язковим для державних службовців і фахівців соціальної сфери. Основними законодавчими документами, що регулюють проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг у громаді є Закони України «Про соціальні послуги» та «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». Перелік основних нормативно-правових документів, які регулюють організацію і реалізацію соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді, наведено у додатку 1.

У процесі децентралізації влади для забезпечення ефективності і доступності соціальних послуг і соціальної підтримки населенню за місцем проживання внесено зміни до діючих та затверджено низку нових документів з метою дотримання міжнародних стандартів та вимог. В першу чергу це стосується запровадження стандартизації соціальних послуг; визначення критеріїв та впровадження механізмів діяльності надавачів соціальних послуг; диференціації переліку соціальних послуг та процесу їх замовлення; оцінки потреб населення територіальних громад соціальних послугах; моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг [27]. Нормативно-правові документи визначають термінологію, основні положення і умови впровадження окремих форм та напрямів соціальної роботи: надання соціальних послуг, підтримки соціально вразливих категорій населення, соціальної допомоги, профілактики негативних явищ, молодіжної роботи тощо.

Організаційні засади впровадження соціальної роботи сформульовані *Законом України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)* [23]. Законом визначено суб'єкти соціальної роботи, їхні права та обов'язки, об'єкти соціальної роботи, сфери та принципи впровадження соціальної роботи

з сім'ями, дітьми та молоддю. Безпосередньо реалізацію соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю на рівні територіальної громади здійснюють центри соціальних служб (див. додаток 2).

Форми реалізації соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначено статтею 6-1 закону, а саме: соціальні послуги, соціальна допомога та соціальна підтримка. До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної, віднесено соціальну профілактику, соціальну реабілітацію, соціальний супровід, консультування. Соціальна підтримка передбачає здійснення заходів, спрямованих на: формування відповідального батьківства, навчання батьків навичкам, необхідним для всебічного розвитку та виховання дітей; розвиток різних форм сімейного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування; запобігання негативним явищам та їх подолання.

Законом унормовано повноваження працівників, що здійснюють соціальну роботу: соціального менеджера, фахівця із соціальної роботи, соціального працівника (стаття 18). Також визначено джерела фінансування суб'єктів соціальної роботи: кошти місцевих бюджетів, кошти благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерела, не заборонені законодавством.

Відповідно до *Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»* організацію та впровадження соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю на регіональному та місцевому рівнях здійснюють органи виконавчої влади та місцевого самоврядування (див. додаток 2). Делеговані повноваження виконавчих органів сільських, селищних, міських рад у соціальній сфері стосуються вирішення питань надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах (стаття 34).

Детальні роз'яснення щодо управлінських та організаційних питань забезпечення соціальної роботи на рівні територіальних громад містяться у методичних рекомендаціях, затверджених Міністерством соціальної політики

України. *Методичні рекомендації з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій* (2023) визначають повноваження та структуру підрозділів соціального захисту населення щодо реалізації державної соціальної політики, у тому числі і організації соціальної роботи та надання соціальних послуг на рівні територіальної громади [13].

Організація надання соціальних послуг та повноваження посадових осіб щодо повноважень у прийнятті рішень з надання соціальних послуг регулюється *Законом України «Про соціальні послуги»* (2019) [22] і відповідним *Порядком організації надання соціальних послуг* (2020), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [21].

Законом України «Про соціальні послуги» дано визначення базових термінів, що визначають основні складові системи надання соціальних послуг (стаття 1), а саме:

- організація: «соціальні послуги», «базові соціальні послуги», «визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах», «Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг», «соціальне замовлення», «супервізія»;
- завдання: «забезпечення найкращих інтересів отримувачів соціальних послуг»;
- суб'єкти надання соціальних послуг: «надавачі соціальних послуг», «об'єднання надавачів соціальних послуг»;
- об'єкти надання соціальних послуг: «отримувачі соціальних послуг», «вразливі групи населення», «малозабезпечена особа», «об'єднання отримувачів соціальних послуг», «складні життєві обставини»;
- оцінювання: «оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах», «оцінка якості соціальних послуг», «показники якості соціальних послуг».

Законом окреслено систему надання соціальних послуг, основні напрями та засади її функціонування (статті 7, 8, 9). Зокрема *основними засадами* системи надання соціальних послуг є: 1) профілактичний характер; 2) відповідність соціальних послуг потребам осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах; 3) безперервність, послідовність надання соціальних послуг та їх різноманітність, що забезпечуються шляхом взаємодії суб'єктів системи надання соціальних послуг; 4) забезпечення державних гарантій у сфері надання соціальних послуг та монополізації на ринку соціальних послуг; 5) рівність прав, обов'язків та відповідальності надавачів соціальних послуг державного та недержавного секторів (стаття 10).

Уповноваженими органами системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад є місцеві органи влади та місцевого самоврядування (стаття 11). Їхні основні повноваження щодо забезпечення надання соціальних послуг відповідно до потреб жителів територіальних громад:

- визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах;
- інформування населення про перелік соціальних послуг, їх зміст і порядок надання;
- здійснення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- забезпечення надання базових соціальних послуг особам/сім'ям відповідно до їхніх потреб, вжиття заходів з відповідності системи соціальних послуг потребам жителів громади шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного/ комунального/ недержавного сектору;
- координація діяльності суб'єктів системи надання соціальних послуг на місцевому рівні;
- забезпечення фінансування та виконання регіональних програм в частині забезпечення потреб жителів у соціальних послугах;

- забезпечення підвищення професійної компетентності/кваліфікації працівників надавачів соціальних послуг, утворених ними;
- забезпечення ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;
- здійснення моніторингу надання соціальних послуг, оцінки їх якості, оприлюднення відповідних результатів [22].

Законом визначено і унормовано діяльність надавачів соціальних послуг державного, комунального і приватного секторів (стаття 13). Надавачами соціальних послуг державного/комунального сектору є установи/заклади надання соціальних послуг (стаціонарні, реабілітаційні, тимчасового перебування) та інші установи/заклади соціальної підтримки (обслуговування). Надавачами соціальних послуг недержавного сектору є підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи-підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності. Визначено умови організації праці працівників, що надають соціальні послуги на професійній та непрофесійній основі.

У Законі України «Про соціальні послуги» наведено класифікацію соціальних послуг та порядок їх надання. Відповідно до завдань впровадження соціальні послуги поділяються на:

- 1) послуги соціальної профілактики, спрямовані на запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) послуги соціальної підтримки із сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- 3) послуги соціального обслуговування, що забезпечують мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду (стаття 16).

Здійснена класифікація соціальних послуг відповідно типу послуги, місця надання, строку надання. Законом визначено перелік 17 базових соціальних

послуг, забезпечення надання яких жителям територіальних громад є обов'язковим повноваженням органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування.

Закон визначає обов'язковим при наданні соціальних послуг дотримання державних стандартів, що визначають зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг, показники їх якості (стаття 17). Соціальні послуги надаються за методом *ведення випадку*, порядок та етапи їх реалізації унормовано статтям 18-24 Закону. Розрахунок обсягів та видів соціальних послуг у територіальній громаді, відповідно до потреб її жителів, розмірів необхідного фінансування здійснюється за результатами визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах (стаття 25).

Законом визначено умови фінансування та оплати надання соціальних послуг надавачами державного/ комунального/ приватного секторів. З метою залучення до системи надання соціальних послуг надавачів недержавного сектору, сформульовані умови фінансування соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів шляхом соціального замовлення (стаття 26).

У 2022 році у зв'язку із початком повномасштабних воєнних дій та введенням воєнного стану в Україні до Закону України «Про соціальні послуги» внесено зміни, відповідно до потреб отримувачів соціальних послуг у разі введення надзвичайного стану або воєнного стану [8], а саме:

- визначено порядок організації надання соціальних послуг на регіональному та місцевому (рівень територіальної громади) рівнях;
- зменшений період підрахунку середньомісячного сукупного доходу з півроку до кварталу при оформленні статусу малозабезпеченої особи;
- визначено порядок прийняття рішення про невідкладне надання соціальних послуг екстрено (кризово) особам різного віку та їх сім'ям у разі наявності загрози їх життю чи здоров'ю;
- умови надання соціальних послуг (надання притулку, догляд, підтримане проживання, натуральна допомога, транспортні послуги тощо) особам із числа внутрішньо переміщених осіб за новим місцем їх

проживання/перебування, які опинилися у складних життєвих обставинах через шкоду, завдану бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією.

Відповідно до статті 11 виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, можуть самостійно визначати особливості надання соціальних послуг на території відповідної територіальної громади.

Закон України «Про соціальні послуги» містить загальні положення щодо організації надання соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах та вразливим категоріям населення. Порядок та умови надання соціальних послуг окремим вразливим категоріям населення, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують кваліфікованої допомоги, затверджені Кабінетом Міністрів України:

- Порядок надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади (2019) [15];

- Деякі питання організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують (2023) [2];

- Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя (2019) [3].

Організаційні питання щодо виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах або мають ризик потрапляння в такі обставини, та надання їм соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб, повноваження органів виконавчої влади щодо забезпечення такої діяльності визначені *Порядком надання соціальних послуг* (2020), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [21]. Відповідно до Порядку місцеві органи виконавчої влади/ місцевого самоврядування мають забезпечувати надання базових соціальних послуг особам/ сім'ям відповідно до їхніх потреб.

Порядком надання соціальних послуг визначено чинники, що провокують складні життєві обставини, та алгоритм виявлення осіб /сімей, які перебувають у

складних життєвих обставинах або мають найвищий ризик потрапляння в такі обставини;

Унормовано обов'язкове періодичне проведення місцевими відділами з питань соціального захисту населення визначення потреб населення громади у соціальних послугах, що є підґрунтям планування організації та надання соціальних послуг у територіальній громаді відповідно до нагальних потреб її жителів. Організація надання соціальних послуг передбачає реалізацію місцевими органами виконавчої влади/ місцевого самоврядування заходів спрямованих на формування і розвиток соціальних послуг, а саме:

- створення мережі надавачів соціальних послуг державного/ комунального сектору;
- залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору, волонтерів;
- запровадження посад відповідних фахівців (працівників) та проведення їх навчання;
- підвищення професійної компетентності/кваліфікації працівників-надавачів соціальних послуг [21].

Порядок містить детальне роз'яснення процедури прийняття заяв/ повідомлень про надання соціальних послуг та прийняття рішення щодо надання/ відмови у наданні соціальних послуг, повноваження та обов'язки фахівців, перелік необхідних документів, процедуру оформлення рішення про надання соціальних послуг для окремих соціально вразливих категорій населення, зокрема недієздатних осіб, осіб похилого віку, які мають інтелектуальні та/або психічні порушення, бездомних. Також унормовано процедуру прийняття рішення про надання соціальних послуг екстрено (кризово).

У випадку якщо у громаді відсутні надавачі відповідних соціальних послуг, у яких є потреба, органи виконавчої влади/ місцевого самоврядування надають інформацію регіональним органам виконавчої влади для забезпечення

створення необхідних соціальних послуг на території відповідної територіальної громади.

Закон України «Про соціальні послуги» та Порядок надання соціальних послуг унормовують види фінансування надання соціальних послуг, а саме: за рахунок бюджетних коштів; з установленням диференційованої плати залежно від доходу отримувача соціальних послуг; за рахунок отримувача соціальних послуг або третіх осіб відповідно до законодавства [21]. Розмір плати за надання соціальних послуг залежить від змісту і обсягу відповідної послуги, що містяться у державному стандарті, і визначається відповідно до *Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги* (2020), затверджені постановою Кабінету Міністрів України [17].

Перелік соціальних послуг, які надаються особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, визначено *Класифікатором соціальних послуг*, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України [10]. Класифікатор містить систематизований перелік соціальних послуг, їх стислий опис, місце та строк надання, а також перелік категорій осіб/ сімей, які їх потребують. Кожній соціальній послугі присвоєно відповідний код, що використовується при плануванні соціальних послуг, проведенні їхнього обліку і фінансування.

Роз'яснення щодо забезпечення діяльності органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування з виконання власних і делегованих повноважень у соціальній сфері, зокрема організації роботи щодо надання соціальних послуг, проведення соціальної роботи, містять *Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей* (2023), затверджені наказом Міністерства соціальної політики України [13].

Відповідно до рекомендацій система надання соціальних послуг безпосередньо у територіальній громаді передбачає створення комунального закладу (надавача соціальних послуг: центру надання соціальних послуг, центру соціальних служб та/або територіального центру соціального обслуговування) та

залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору для надання соціальних послуг окремим соціально вразливим категоріям осіб. Рекомендується при створенні комунального закладу враховувати чисельність мешканців територіальної громади.

Рекомендації містять послідовність дій відділів з питань соціального захисту населення територіальної громади з організації надання мешканцям соціальних послуг, а саме:

- визначення потреб мешканців територіальної громади у соціальних послугах;
- планування надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади із зазначенням необхідних видатків;
- організація надання соціальних послуг, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору;
- моніторинг, контроль і оцінювання якості соціальних послуг.

Також наведено послідовність діяльності фахівців відділів соціального захисту населення щодо прийняття рішення про надавання/ відмову у наданні соціальних послуг; умови організації надання соціальних послуг надавачами соціальних послуг. З метою проведення соціальної роботи та надання соціальних послуг безпосередньо за місцем проживання мешканців територіальної громади рекомендовано організовувати діяльність фахівців з соціальної роботи на віддалених (у тому числі пересувних) робочих місцях. Наведено рекомендований розрахунок штатних посад фахівців із соціальної роботи відповідно до кількості населених пунктів та мешканців територіальної громади.

Методичні рекомендації містять роз'яснення щодо організації надання соціальних послуг на рівні відповідної територіальної громади, зокрема що стосується таких питань:

- послідовність дій з надання соціальних послуг за методом ведення випадку
- надання соціальних послуг одноразово, екстрено (кризово);
- оцінювання потреб особи/сім'ї, планування надання соціальних послуг;

- виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах.

З метою забезпечення потреб мешканців рекомендується створювати у територіальній громаді заклади/установи, які надають спеціалізовані соціальні послуги особам/ дітям/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах малі групові будинки, центри соціальної підтримки сімей та дітей, центри раннього втручання, реабілітаційні центри, центри реінтеграції бездомних осіб, центри стаціонарного/паліативного догляду, центри соціально-психологічної реабілітації тощо. А також залучати до надання спеціалізованих соціальних послуг надавачів соціальних послуг недержавного сектору: громадські, благодійні, релігійні організації, фізичних осіб-підприємців. Для залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору рекомендується використовувати такі механізми: публічні закупівлі товарів/ робіт/ послуг; соціальне замовлення соціальних послуг; конкурс із визначення програм (проектів, заходів), розроблених інститутами громадянського суспільства, для виконання/ реалізації яких надається фінансова підтримка; державно-приватне партнерство [13].

З метою визначення єдиних вимог до надавачів соціальних послуг, незалежно від форм власності та господарювання, розроблено *Критерії діяльності надавачів соціальних послуг* (2020), затверджені постановою Кабінету Міністрів України [11].

Важливою складовою організації ефективної соціальної роботи на рівні територіальної громади є проведення відділами у справах соціального захисту населення заходів із оцінювання в першу чергу потреб населення громади у соціальних послугах, а також проведення системного моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг.

Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах (2023), затверджений наказом Міністерства соціальної політики України [14], визначає порядок і інструменти визначення потреб мешканців громади у соціальних послугах. Порядком унормована послідовність діяльності відділів з питань соціального

захисту населення щодо організації робочої групи із збору інформації щодо потреб населення територіальної громади у соціальних послугах та розробки пріоритетних напрямів розвитку системи соціальних послуг у громаді та планування заходів із її розвитку відповідно до потреб мешканців.

Складовою обґрунтованого планування соціальної роботи на рівні територіальної громади є проведення періодичного оцінювання її ефективності зокрема Законом України «Про соціальні послуги» передбачено проведення системного моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг. Процедура проведення оцінювання визначена *Порядком проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг* (2020), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [16], та *Методичними рекомендаціями з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг* (2013), затвердженими наказом Міністерства соціальної політики України [12].

Відповідно до Порядку моніторинг надання та оцінку якості соціальних послуг можуть проводити: Національна соціальна сервісна служба; регіональні органи соціального захисту населення; місцеві органи соціального захисту населення (відділи з питань соціального захисту населення); об'єднання надавачів соціальних послуг; надавачі соціальних послуг незалежно від форми власності (крім надавачів соціальних послуг, що надають такі послуги на непрофесійній основі) [16]. Оцінювання якості наданих соціальних послуг може бути внутрішнім (поводиться безпосередньо надавачами соціальних послуг) та зовнішнім (проводиться органами виконавчої влади та місцевого самоврядування й представниками громадянського суспільства).

Основні завдання моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг:

- 1) визначення кількості осіб у територіальній громаді, які потребують соціальних послуг;
- 2) визначення кількості надавачів соціальних послуг;
- 3) рівень забезпечення жителів громади якісними соціальними послугами відповідно до їх потреб;
- 4) планування роботи з розвитку системи надання соціальних послуг;

5) розвиток ринку соціальних послуг відповідно до реальних потреб отримувачів таких послуг;

6) аналіз виконання норм законодавства з надання соціальних послуг, дотримання державних стандартів надання соціальних послуг.

Порядок визначає послідовність дій щодо проведення моніторингу та оцінки соціальних послуг та обов'язки учасників організації цього процесу на місцевому, регіональному та державному рівнях.

У *Методичних рекомендаціях з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг* (2013), окрім детального опису процедури організації та проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг, запропоновано структуру показників моніторингу та відповідні інструменти розрахунків даних за цими показниками [16].

Важливим чинником формування ефективної системи соціальної роботи на місцевому рівні є кадрове забезпечення. Напрями професійної діяльності та компетенції фахівців із соціальної роботи, які працюють у територіальних громадах, визначені у Довіднику кваліфікаційних характеристик професій працівників. Випуск 80 «Соціальні послуги», затвердженого наказом Міністерства соціальної політики України [9].

Відповідно до Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» соціальну підтримку та соціальні послуги вразливим категоріям осіб/сімей надають фахівці відповідного кваліфікаційного рівня: соціальний менеджер; фахівець із соціальної роботи; соціальний працівник (стаття 18). Кваліфікаційні характеристики фахівців відповідного рівня визначаються професійними стандартами.

Кваліфікаційні характеристики *соціальних менеджерів* визначені професійним стандартом, затвердженим наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства №261 від 10 лютого 2021 р. Основною метою діяльності фахівця кваліфікації соціальний менеджер є планування, організація, координація, моніторинг соціальної роботи, оцінювання потреб у соціальних послугах для забезпечення надання соціальних

послуг, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах, у територіальній громаді. Рекомендації соціального менеджера щодо організації соціальної роботи у територіальній громаді розглядаються місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та є обов'язковими для виконання фахівцями із соціальної роботи, соціальними працівниками.

Професійний стандарт *«фахівець з соціальної роботи»* затверджений наказом Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №1179 від 20 червня 2020 р. Основна мета діяльності фахівця із соціальної роботи, визначена професійним стандартом: надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставинах, подолання або мінімізація їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати.

Кваліфікаційні характеристики *соціальних працівників* регулюються відповідним професійним стандартом, затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України №1049 від 04 липня 2019 р. Основною метою діяльності соціального працівника є забезпечення дій спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають

Кваліфікаційні характеристики *соціальних робітників*, які надають соціальні послуги з допомоги та підтримки вразливих категорій населення, що потребують сторонньої допомоги за віком і станом здоров'я, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України №1243 від 15 серпня 2019 р. Відповідно із професійним стандартом, основною метою діяльності соціального робітника є надання допомоги отримувачам соціальних послуг, їхнім сім'ям і родичам справлятися із соціальними, економічними проблемами, пов'язаними з навколишнім соціальним середовищем, зберігати незалежність і можливість жити в громаді активним життям з урахуванням віку, стану здоров'я.

Створення та організація діяльності закладів, фахівці яких реалізують соціальну роботу та надають соціальні послуги мешканцям на рівні

територіальної громади, регулюється відповідними нормативними документами. Детальна інформація по нормативні документи, що містять типові положення і регулюють роботу закладів соціальної сфери, наведено у таблиці 4.1.1.

Таблиця 4.1.1

Нормативно-правові документи, що регламентують роботу соціальних закладів

Соціальний заклад	Типове положення	Нормативно-правовий документ
Центр соціальних служб	Типове положення про районний, міський, районний у місті, селищний, сільський центр соціальних служб	Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: Постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 479.
Центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	Типове положення про територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг)	Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417
Центр надання соціальних послуг	Типове положення про бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг»	Деякі питання діяльності центрів надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177
Центр соціально-психологічної допомоги	Типове положення про центр соціально-психологічної допомоги	Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741.
Соціальний гуртожиток	Типове положення про соціальний гуртожиток для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування	
Центр матері та дитини	Типове положення про соціальний центр матері та дитини	
Центр соціально-психологічної реабілітації	Типове положення про центр соціально-психологічної реабілітації	
Центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді	Типове положення про центр для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді	

Джерело: авторська розробка.

Проведений аналіз нормативно-правових документів, що регламентують організацію соціальної роботи та надання соціальних послуг на рівні територіальної громади, засвідчує системний і деталізований підхід щодо формування єдиної системи ефективного забезпечення надання соціальної

підтримки вразливим категоріям населення безпосередньо за місцем проживання/ перебування.

4.2. Організація надання соціальної допомоги жителям територіальної громади

Одним із напрямів соціальної роботи з вразливими категоріями населення є надання їм соціальної допомоги, що передбачає оформлення державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат особам/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах або можуть потрапити у такі обставини (стаття 6-1 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю»).

Соціальна допомога – система заходів, спрямованих на повернення особи до активного життя та праці, відновлення соціального статусу і формування в особи якостей, установок щодо пристосування до умов нормальної життєдіяльності шляхом правового і матеріального захисту її існування, підготовки до самообслуговування з формуванням здатності до пересування і спілкування, повсякденних життєвих потреб тощо [26].

Основна мета соціальної допомоги – забезпечити жителям територіальної громади необхідні ресурси та підтримку для подолання тимчасових або постійних проблем, а також сприяти їхньому самостійному та повноцінному функціонуванню в суспільстві. Соціальна допомога може бути надана як у вигляді матеріальних благ (грошова допомога, продуктові набори, одяг тощо), так і у вигляді соціальних послуг (психологічна підтримка, консультування, навчання навичкам самообслуговування, доступ до медичних послуг тощо).

Враховуючи що складні життєві обставини негативно впливають на усі сфери життя особистості, соціальна допомога стосується не лише фінансової підтримки. Види соціальної допомоги залежно від соціальних потреб клієнтів:

- матеріальна (матеріальне забезпечення у випадку тимчасової чи постійної непрацездатності, безкоштовне забезпечення одягом, продуктами харчування та іншими речами; окремі виплати в системі соціального забезпечення);

- соціально-медична (реалізація різних форм медичного обслуговування, гарантованих державою; благодійна діяльність недержавних органів; допомога, спрямована на реабілітацію інвалідів);

- психолого-педагогічна (виправлення психолого-педагогічних вад (коригування), виявлення та зміна поведінкових і діяльнісних моделей особистості, вироблення навичок самодопомоги);

- консультативно-інформаційна; правова допомога [31].

Види соціальної допомоги спрямовані на забезпечення базових потреб, підтримку у складних ситуаціях та сприяння соціальній інтеграції та адаптації осіб/ сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, та відповідні форми їх впровадження наведено у таблиці 4.2.1.

Наведений перелік видів соціальної допомоги, якої потребують особи/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, стосується не лише соціальних проблем, а й питань медичною, педагогічної, психологічної, юридичної сфери. Вирішення комплексу проблем та потреб осіб/ сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, можливо за умови комплексного підходу і потребує організацію міжвідомчої взаємодії фахівців соціальної сфери територіальної громади: освітян, медиків, юристів, психологів та інших фахових спеціалістів.

Види соціальної допомоги вразливим категоріям населення

Вид соціальної допомоги	Форми надання
Матеріальна допомога	• Одноразова/ регулярна грошова виплата • Натуральна допомога (продукти харчування, одяг, ліки, засоби гігієни тощо) • Пенсія (по інвалідності, у разі втрати годувальника тощо) • Державна соціальна допомога (при народженні дитини, по безробіттю, малозабезпеченим сім'ям тощо) • Житлові субсидії та пільги
Соціальні послуги	• Консультації (психологічна, юридична, соціально-педагогічна підтримка) • Послуги екстреного (кризового) втручання (загроза життю і здоров'ю, втрата житла тощо) • Соціально-побутові послуги (допомога у веденні домашнього господарства, догляд за дітьми, людьми похилого віку, хворими, особами з інвалідністю) • Соціально-психологічна реабілітація (відновлення соціальних навичок та адаптація до нових умов життя) • Соціально-медична реабілітація (відновлення фізичного здоров'я після травм або хвороб) • Тимчасове житло
Освітні та професійні програми	• Професійна підготовка та перепідготовка (навчальні заходи з підвищення кваліфікації або отримання нових професійних навичок) • Освітні програми (отримання середньої, спеціальної, вищої освіти)
Медична допомога	• Медичне обслуговування (надання медичних послуг, включаючи лікування, реабілітацію та профілактику) • психологічна підтримка (консультації та терапія для подолання психологічних проблем)
Юридична допомога	• консультації (надання юридичних консультацій щодо прав і можливостей отримання соціальної допомоги) • Правова підтримка (допомога в оформленні документів, представництво в судах)

Джерело: авторська розробка.

Щодо *економічної підтримки*, законодавством України передбачено різні види соціальних виплат та компенсацій, спрямованої на підтримку соціально вразливих категорій населення сімей, а саме: малозабезпечені сім'ї, сім'ї з дітьми, особи з інвалідністю, внутрішньо переміщені особи, особи які постраждали від Чорнобильської катастрофи, непрацюючі особи, діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування тощо. Процедури оформлення та

розрахунку соціальної допомоги відповідно до соціального статусу особи/ сім'ї регулюються нормативно-правовими документами.

Зокрема розрахунок і оформлення державних соціальних допомог, що передбачені сім'ям, які виховують дітей, унормовані Законом України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» (1992). Оформлення виплат малозабезпеченим сім'ям регулює Закон України «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям» (2000). Гарантії соціальних виплат вразливим категоріям населення передбачені нормативно-правовими документами, що визначають їхній соціальний статус і гарантують державну підтримку: Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні» та інші.

Оформлення документів та консультування жителів територіальної громади щодо призначення різних видів соціальної допомоги, пільг, субсидій та компенсацій забезпечують відділи з питань соціального захисту населення, Центри надання адміністративних послуг. Оформлення документів здійснюється із використанням програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада».

Види соціальної допомоги, які можуть оформити жителі територіальної громади через програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада» наведені у таблиці 4.2.2.

Види соціальної допомоги вразливим категоріям населення

Категорія	Вид допомоги
Сім'ї з дітьми	• Допомога при народженні дитини • Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування • Допомога при усиновленні дитини • Допомога на дітей самотнім матерям • Допомога у зв'язку з вагітністю та пологами (окремим категоріям жінок: звільненим у зв'язку з ліквідацією підприємства, безробітним, непрацюючим, аспіранткам/докторанткам студенткам) • Допомога на дітей, над якими встановлено опіку чи піклування • Допомога на дітей, хворих на тяжкі захворювання • Допомога на дітей, які виховуються у багатодітних сім'ях
Малозабезпечені сім'ї	• Державна соціальна допомога малозабезпеченим сім'ям (середньомісячний дохід сім'ї є нижчим від прожиткового мінімуму) • Тимчасова державна допомога сім'ям, в яких сукупний дохід менший за прожитковий мінімум • Пільга на придбання твердого та рідкого пічного палива і скрапленого газу • Субсидія для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг, придбання скрапленого газу, твердого та рідкого пічного побутового палива
Сім'ї	• Допомога на поховання
Сім'ї, які виховують дітей-сиріт та діти, позбавлені батьківського піклування	• Грошове забезпечення прийомним батькам та соціальна допомога дітям-сиротам • Грошове забезпечення батькам-вихователям дитячих будинків сімейного типу та соціальна допомога дітям-сиротам • Грошове забезпечення та соціальна допомога на утримання дитини в сім'ї патронатного вихователя
Особи з інвалідністю	• Державна соціальна допомога особам з інвалідністю з дитинства та дітям з інвалідністю • Державна соціальна допомога особам, які не мають права на пенсію та особам з інвалідністю • Компенсація замість санаторно-курортної путівки
Непрацюючі особи	• Тимчасова державна соціальна допомога непрацюючій особі, яка досягла загального пенсійного віку, але не набула права на пенсійну виплату
Діти, батьки яких ухиляються від сплати аліментів/ не мають можливості утримувати дитину/ місце проживання їх невідоме	• Тимчасова державна допомога, коли місце проживання матері (батька) невідоме • Тимчасова державна допомога, коли мати (батько) ухиляються від сплати аліментів • Тимчасова державна допомога, коли мати (батько) не мають можливості утримувати дитину
Внутрішньо переміщені особи (ВПО)	• Допомога внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання

Категорія	Вид допомоги
Військовослужбовці	- Одноразова матеріальна допомога військовослужбовцям, звільненим з строкової служби - Допомога на дітей військовослужбовців
Волонтери	- Одноразова грошова допомога в разі загибелі (смерті) волонтера - Одноразова грошова допомога в разі інвалідності волонтера
Особи, які постраждали від торгівлі людьми	Одноразова матеріальна допомога особі, яка постраждала від торгівлі людьми
Особи, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи	- Компенсація вартості продуктів харчування громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи - Компенсація за санаторно-курортне лікування
Особи, що забезпечують соціальні послуги/ соціальне обслуговування / догляд	- Щомісячна грошова допомога особі, яка проживає разом з особою з інвалідністю I чи II групи внаслідок психічного розладу - Компенсація фізичним особам, які надають соціальні послуги: особам з інвалідністю I групи; громадянам похилого віку, які потребують постійного стороннього догляду; особам з інвалідністю I групи; дітям з інвалідністю/ яким не встановлено інвалідність; громадянам похилого віку з когнітивними порушеннями; невиліковно хворим - Допомога особі, яка доглядає за хворою дитиною

Джерело: авторська розробка за інформацією Програмний комплекс «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада». <https://socgromada.ioc.gov.ua/#serviceList>

Державні соціальні виплати сім'ям з дітьми спрямовані на соціально економічну-підтримку, забезпечення благополуччя та добробуту сімей та їхніх дітей. Проте слід враховувати що вирішення проблемних питань осіб/ сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, потребує комплексного підходу з врахуванням усіх проблемних питань, а не лише матеріального забезпечення. З огляду на це *Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей* у разі звернення особи за оформленням соціальних допомог/ субсидій/ компенсацій рекомендується інформувати таку особу про соціальні послуги, якими вона може скористатися, умови та порядок їх отримання [13]. Працівники відділів з питань соціального захисту населення/ Центрів надання адміністративних послуг мають надавати допомогу особам/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, у оформленні заяви про надання

соціальних послуг, а у разі потреби повідомляти відділи з соціального захисту населення про необхідність оцінювання потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах.

Оформлення соціальної допомоги. Місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування надають населенню адміністративні послуги, що пов'язані з виконанням владних повноважень такі як: реєстрація (народження, шлюбу, смерті); встановлення соціального статусу (дитини, позбавленої батьківського піклування, внутрішньо переміщеної особи, учасника бойових дій); надання дозволу/ ліцензії (керування транспортним засобом, здійснення підприємницької діяльності), проведення атестації та верифікації тощо.

Адміністративні послуги сфері соціального забезпечення (*адміністративні послуги соціального характеру*) спрямовані на реалізацію прав особи у соціальній сфері та задоволення її соціальних потреб [7]. До адміністративних послуг соціального характеру відносяться: надання субсидій; надання державної соціальної допомоги; надання державної допомоги при народженні/ усиновленні дитини, інших видів державної допомоги; видача довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи (ВПО); встановлення статусу ветерана війни, встановлення статусу особи з інвалідністю; внаслідок війни встановлення статусу члена сім'ї загиблого ветерана війни тощо.

Для надання соціальної допомоги та підтримки соціально вразливим категоріям жителів територіальної громади у складі відділу соціального захисту населення діють підрозділи (або уповноважені особи), які відповідно до визначених повноважень забезпечують:

призначення та виплату державної соціальної допомоги;

соціальну підтримку пільгових категорій громадян та осіб з інвалідністю;

обслуговування громадян;

контроль за наданням соціальної підтримки та нагляду за правильністю призначення (перерахунку) і виплати пенсій [13].

Адміністративні послуги соціального характеру жителям територіальних громад надають також Центри надання адміністративних послуг, що створюються місцевими радами та місцевими державними адміністраціями.

Працівники відділів соціального захисту населення та Центрів надання адміністративних послуг здійснюють оформлення субсидій, призначення державних допомог, пільг, грошових компенсацій жителям територіальної громади, оформлення документів на призначення соціального статусу (адміністративні послуги соціального характеру). Для забезпечення надання доступних адміністративних послуг соціального характеру жителям територіальної громади за місцем проживання при відділах/ секторах з питань соціального захисту населення, Центрах надання адміністративних послуг, старостинських округах об'єднаних територіальних громад рекомендовано організувати фронт-офіси з відповідним технічним оснащенням та з під'єднанням до інтернету.

Види соціальної допомоги населенню, що оформлюються центрами надання адміністративних послуг і надаються у формі грошових виплат, наведено у таблиці 4.2.3.

Таблиця 4.2.3

Види грошових виплат у системі соціального захисту населення

Види виплат	Мета виплати
Пенсії	грошові виплати, що надаються щомісяця на безоплатній та безповоротній основі, з метою відшкодування громадянам заробітної плати чи іншого доходу, втраченого ними у зв'язку з настанням певної події, і є постійним і основним джерелом для існування
Компенсації	грошові кошти, що надаються на безоплатній та безповоротній основі з метою повного відшкодування оплати, що надаються громадянам матеріальних благ або надання послуг, а також в тих випадках, коли компенсацію неможливо отримати в повному обсязі від правопорушника або з інших джерел
Допомоги	кошти, які надаються на безоплатній та безповоротній основі з метою відшкодування громадянам зарплати чи іншого втраченого доходу, надання додаткової матеріальної допомоги і є доповненням до іншого постійному і додаткового джерела існування
Субсидії	кошти, які надаються на безоплатній і поворотній основі з метою оплати наданих громадянам матеріальних благ або послуг, що надаються

Джерело: Пеша І.В., Соівнк І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с

У випадку звернення до відділу з питань соціального захисту населення/ Центру надання адміністративних послуг щодо призначення державної соціальної допомоги, працівники відділу з питань соціального захисту населення надають особі інформацію про соціальні послуги, якими вона може скористатися, умови та порядок їх отримання. У разі потреби, інформація про особу/ сім'ю, яка перебуває у складних життєвих обставинах, надається соціальному менеджеру/ фахівцю із соціальної роботи щодо необхідності проведення оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах.

З метою наближення адміністративних послуг соціального характеру до мешканців територіальних громад відділи соціального захисту населення/ Центри надання адміністративних послуг здійснюють прийом заяв і документів для призначення усіх видів соціальної підтримки, безпосередньо за місцем проживання громадян. Зокрема із застосуванням програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада», впровадженого Міністерством соціальної політики України.

Оформлення адміністративних послуг через інтегровану інформаційну систему здійснюється адміністратором центру надання адміністративних послуг у територіальній громаді. Модель надання адміністративних послуг жителям територіальної громади передбачає послідовність таких дій:

- приймання адміністратором ЦНАП територіальної громади заяв та документів від громадян для отримання адміністративних послуг соціального характеру;
- формування електронної справи (заповнення відповідних електронних форм з використанням програмного комплексу «Соціальна громада»);
- надсилання електронної справи до управління/відділу соціального захисту населення міської/районної державної адміністрації;
- на підставі електронної справи управління/відділ соціального захисту приймає рішення про надання (відмову у наданні) адміністративних послуг соціального характеру;

- управління/відділ інформує ЦНАП про прийняте рішення.

Оформлення документів на адміністративні послуги, які не включені до програми «Соціальна громада» здійснюється у паперовому вигляді, але передбачає таку ж послідовність дій щодо прийняття рішення, як і у випадку електронного оформлення запиту.

Щодо організації прийому заяв та інших документів з питань соціального захисту населення, визначено механізм взаємодії та повноваження посадових осіб органів місцевого самоврядування, працівників центрів надання адміністративних послуг, органів соціального захисту населення, Пенсійного фонду України, які приймають рішення про призначення/ відмову у призначенні соціальної допомоги, пільг, житлових субсидій.

4.3. Планування, надання та оцінка якості соціальних послуг в територіальній громаді

4.3.1. Соціальні послуги як організаційна форма реалізації соціальної роботи в громаді

Основною формою реалізації соціальної роботи у територіальній громаді з вразливими категоріями населення, особами/сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах, є *соціальні послуги*. Надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади спрямовано на попередження потрапляння у складні життєві обставини, сприяння у подоланні ними або мінімізації негативних наслідків таких обставин.

Соціальні послуги – дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають (стаття 1 Закону України «Про соціальні послуги») [22].

Соціальні послуги є необхідною формою соціальної підтримки благополуччя жителів громади, тому що їх своєчасне надання попереджує виникнення кризових ситуацій. Наприклад, благополучні сім'ї можуть

потребувати підтримки у вихованні дітей, зокрема, через надання необхідних консультацій. Мешканці громади, які належать до вразливих категорій населення (наприклад, малозабезпечені сім'ї або такі, в яких один із членів сім'ї має тяжке захворювання) можуть потребувати консультивання, інших видів послуг, щоб своєчасно отримувати підтримку, вирішувати проблемні питання.

Особи/сім'ї, які отримують соціальну допомогу (виплати) чи адміністративні послуги соціального характеру також можуть бути отримувачами соціальних послуг, оскільки забезпечення надання соціальних послуг поряд з наданням соціальної допомоги, дозволяє досягати більш ефективних результатів. Міжнародний досвід засвідчує, що соціальні послуги допомагають особі/ сім'ї відновити потенціал для працевлаштування, створення умов для виховання і догляду дітей, забезпечення належним чином соціально-побутових умов, набуті більшої самостійності у прийнятті рішень, вирішенні щоденних питань, тощо. Таким чином, завдяки отаманам соціальним послугам, особа чи сім'я починає задовольняти свої потреби та потреби сім'ї, та перестає потребувати соціальної допомоги [25].

Порядок і умови надання соціальних послуг регулюються Законом України «Про соціальні послуги» (2019), Порядком організації соціальних послуг (2020) іншими нормативно-правовими документами.

Соціальні послуги, як організаційна форма реалізації соціальної роботи, спрямовані на вирішення трьох основних завдань:

- 1) *соціальна профілактика* – запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) *соціальна підтримка* спрямована на подолання складних особою/сім'єю життєвих обставин;
- 3) *соціальне обслуговування* – мінімізація для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримка їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду [22].

У практичній соціальній роботі впроваджується широкий спектр соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб соціально вразливих

груп населення чи окремих громадян/ сімей. Соціальні послуги класифікуються за спрямуванням, за типом, залежно від терміну надання та місця впровадження. Нормативно закріплена класифікація соціальних послуг наведена у таблиці 4.3.1.

Таблиця 4.3.1

Класифікація соціальних послуг

за спрямуванням	соціальна профілактика	запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини
	соціальна підтримка	сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин
	соціальне обслуговування	мінімізація для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду
за типами	прості	не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги
	комплексні	передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги
	комплексні спеціалізовані	надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг
	допоміжні	натуральна допомога технічні послуги
за строком надання	екстрені (кризові)	невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю клієнта
	постійні	не менше одного разу на місяць протягом більше одного року
	тимчасові	не менше одного разу на місяць протягом до одного року
	одноразові	
за місцем надання	за місцем проживання	за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг
	стаціонарні	в умовах цілодобового перебування (проживання) отримувача соціальної послуги із забезпеченням харчуванням та умовами для проживання
	напівстаціонарні	протягом визначеного часу доби з умовами для нічного або денного перебування
	у громаді	поза межами місця проживання/перебування отримувача соціальних послуг та приміщення надавача соціальних послуг, у тому числі на вулиці

Джерело: Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с..

Перелік соціальних послуг, що впроваджуються у практичній роботі, з визначенням назви, стислого опису, строку, місця надання та переліку категорій отримувачів відповідної послуги, містить Класифікатор соціальних послуг [10]. Зміст, обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальних послуг та показники оцінки їх якості визначаються *Державними стандартами соціальних послуг*, затверджених наказами Міністерства соціальної політики України. Стандартизація соціальних послуг формує єдині підходи у їх реалізації та забезпечує здійснення моніторингу надання соціальних послуг та оцінки їх якості.

Державний стандарт соціальної послуги – визначені нормативно-правовим актом центрального органу виконавчої влади у сфері соціальної політики зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги, показники її якості [22].

Державні стандарти соціальних послуг розробляються і затверджуються Міністерством соціальної політики України відповідно до Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги [18]. Державний стандарт визначає зміст та обсяг, норми і нормативи, умови та порядок надання соціальної послуги, вимоги щодо забезпечення доступності та ефективності її надання а також інструменти моніторингу і оцінки ефективності та якості її реалізації.

Законом України «Про соціальні послуги» визначено 17 базових соціальних послуг, надання яких особам/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, має бути гарантовано забезпечено на рівні об'єднаної територіальної громади.

Базові соціальні послуги – соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг у обов'язковому порядку забезпечується місцевими органами виконавчої влади/ місцевого самоврядування.

Базовими соціальними послугами нормативно є: 1) догляд вдома, денний догляд; 2) підтримане проживання; 3) соціальна адаптація; 4) соціальна інтеграція та реінтеграція; 5) надання притулку; 6) екстрене (кризове) втручання; 7) консультування; 8) соціальний супровід; 9) представництво інтересів; 10)

посередництво (медіація); 11) соціальна профілактика; 12) натуральна допомога; 13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору; 14) переклад жестовою мовою; 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних; 16) супровід під час інклюзивного навчання; 17) інформування (стаття 16 Закону України «Про соціальні послуги»).

Перелік та зміст базових соціальних послуг наведено у таблиці 4.3.2.

Відповідно до індивідуальних проблем та ресурсів особи/ сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах (отримувачі соціальних послуг), може надаватися як одна, так і декілька соціальних послуг.

Порядок організації та надання соціальних послуг на рівні територіальної громади визначено Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2023) [13].

Зміст базових соціальних послуг

Соціальна послуга	Зміст соціальної послуги
Догляд вдома	• допомога в самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, годування), пересуванні в побутових умовах, веденні домашнього господарства (закупівля і доставка продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, косметичне прибирання житла, оплата комунальних платежів, прання білизни, дрібний ремонт одягу), в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами (виклик лікаря, працівників комунальних служб, транспортних служб тощо); • навчання навичкам самообслуговування; • допомога в забезпеченні технічними засобами реабілітації, навчання навичкам користування ними; психологічна підтримка; • надання інформації з питань соціального захисту населення; • допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; • допомога в оформленні документів
Денний догляд	• забезпечення умов для денного перебування; • забезпечення харчуванням; • допомога у самообслуговуванні (дотримання особистої гігієни, рухового режиму, прийом ліків, годування); спостереження за станом здоров'я, надання реабілітаційних послуг; • формування та підтримка навичок самообслуговування; • психологічна підтримка; • організація денної зайнятості, дозвілля
Підтримане проживання	• надання місця для проживання; • навчання, розвиток та підтримка навичок самостійного проживання; • допомога в організації розпорядку дня; організація медичного патронажу; • допомога у веденні домашнього господарства (закупівля і доставка продуктів харчування, ліків та інших товарів, приготування їжі, косметичне прибирання); • представництво інтересів; • допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; • надання інформації з питань соціального захисту населення; • допомога в отриманні безоплатної правової допомоги
Консультування	• допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу із складної життєвої ситуації; • психологічне консультування; • сприяння в отриманні правової допомоги.

Соціальна послуга	Зміст соціальної послуги
Соціальна адаптація	• допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу із складної життєвої ситуації • залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації; надання інформації з питань соціального захисту населення; • навчання, формування та розвиток соціальних навичок, умінь, соціальної компетенції; • представництво інтересів; • корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; • надання психологічної підтримки; • допомога в оформленні документів; • сприяння працевлаштуванню; • допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; • організація клубів за інтересами, клубів активного довголіття, університетів третього віку; • допомога в організації денної зайнятості та дозвілля; • сприяння організації та діяльності груп самопомог.
Соціальна інтеграція та реінтеграція	• розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; • допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення, складання плану виходу із складної життєвої ситуації; • залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої ситуації; • надання інформації з питань соціального захисту населення; • представництво інтересів; • допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; • допомога в оформленні документів; • допомога в отриманні реєстрації місця проживання/перебування; • сприяння в отриманні житла, працевлаштуванні тощо; • корекція психологічного стану та поведінки в повсякденному житті; • надання психологічної підтримки; • допомога у зміцненні/відновленні родинних та суспільно корисних зв'язків; • сприяння організації та діяльності груп самопомог; • послуги перекладу, вивчення державної мови; • сприяння у встановленні зв'язків із національно-культурними організаціями співвітчизників
Натуральна допомога	• надання натуральної допомоги (пошиття одягу, ремонт одягу, ремонт взуття, перукарські послуги, прання білизни та одягу, ремонтні роботи, обробіток присадибної ділянки, косіння трави біля будинку, рубання та розпилювання дров, косметичне, вологе, генеральне прибирання) •

Соціальна послуга	Зміст соціальної послуги
Надання притулку;	• надання ліжко-місця з комунально-побутовими послугами; • забезпечення твердим, м'яким інвентарем, одягом, взуттям, харчуванням; • створення умов для здійснення санітарно-гігієнічних заходів, дотримання особистої гігієни; • сприяння у створенні умов для здобуття дитьми освіти з урахуванням рівня їх підготовки; • організація збереження особистих речей; • надання інформації з питань соціального захисту населення; • допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; • представництво інтересів; • розвиток, формування та підтримка соціальних навичок; • допомога в аналізі життєвої ситуації, визначенні основних проблем, шляхів їх вирішення; • залучення отримувача до вирішення власної складної життєвої обставини; • організація отримання медичних послуг, медичного обстеження; • психологічне консультування; • допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями, службами.
Екстрене (кризове) втручання	• психологічна допомога (консультування, підтримка, діагностика, консультування, корекція, психотерапія, реабілітація); • надання інформації з питань соціального захисту населення; • допомога в організації взаємодії з іншими фахівцями та службами; • представництво інтересів, корекція сімейних стосунків; • допомога в отриманні безоплатної правової допомоги; • організація надання невідкладної медичної допомоги; • організація надання притулку.
Соціальний супровід	• обстеження, оцінка потреб, визначення шляхів вирішення основних проблем; • складання індивідуального плану соціального супроводу; • залучення отримувача послуги до виконання індивідуального плану соціального супроводу; • оцінка результатів виконання індивідуального плану соціального супроводу; • регулярні зустрічі чи відвідування отримувача послуги з метою моніторингу виконання поставлених завдань; • сприяння у отриманні інших послуг, організації взаємодії з іншими суб'єктами соціального супроводу; • допомога в усвідомленні значення дій та/або розвиток вміння керувати ними; • навчання та розвиток навичок; • психологічне консультування; • психологічна підтримка

Соціальна послуга	Зміст соціальної послуги
Представництво інтересів	• ведення переговорів від імені отримувача соціальних послуг; • допомога в оформленні або відновленні документів; • сприяння в реєстрації місця проживання або перебування; • допомога у розшуку рідних та близьких, відновленні родинних та соціальних зв'язків; • сприяння у забезпеченні доступу до ресурсів і послуг за місцем проживання/перебування, встановленні зв'язків з іншими фахівцями, службами, організаціями, підприємствами, органами, закладами, установами тощо.
Посередництво/медіація	• допомога у врегулюванні конфліктів; • ведення переговорів; • опрацювання шляхів та умов розв'язання конфлікту
Соціальна профілактика	• організація навчання та просвіти; • довідкові послуги; • розроблення та розповсюдження рекламно-інформаційних матеріалів щодо надання соціальних послуг
Фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору	• надання допомоги при переміщенні у громадських місцях і транспорті для відвідування органів державної влади та місцевого самоврядування, установ, організацій та закладів, купівлі товарів, робіт і послуг, у тому числі заповнення бланків, написання заяв, читання інформації під час такого відвідування та інше
Переклад жестовою мовою	• переклад жестовою мовою (у тому числі з використанням знакових систем) та словесною мовою під час відвідування особами з інвалідністю з порушеннями слуху органів державної влади та місцевого самоврядування, установ, організацій і закладів, при купівлі товарів, робіт і послуг
Догляд і виховання дітей в умовах, наближених до сімейних	• забезпечення місця проживання та особистих потреб; • формування та підтримку навичок самообслуговування та особистої гігієни; • виховання та розвиток особистості; • забезпечення отримання освітніх, медичних та реабілітаційних послуг, та інших допоміжних соціальних послуг, які відповідають потребам отримувачів; • організація надання додаткових соціальних послуг; • організацію дозвілля, відпочинку та оздоровлення отримувачів послуги; • підготовку дитини до реінтеграції в біологічну сім'ю або влаштування в сімейну форму виховання; • підготовку до самостійного життя та соціалізацію в громаді

Соціальна послуга	Зміст соціальної послуги
Супровід під час інклюзивного навчання	• допомога в самообслуговуванні; • підтримка у спілкуванні та комунікації з дітьми, педагогами та іншими особами; • організація харчування та допомога у прийнятті їжі; • організація пересування та допомога під час пересування (мобільність); • сприяння в організації денної зайнятості, дозвілля; • організація денного відпочинку (сну)
Інформування	• надання інформації з питань соціального захисту населення, у тому числі переліку та адрес надавачів соціальних послуг, умов їх отримання, тарифів на платні соціальні послуги; • надання інформації щодо отримання медичної, правової допомоги, адміністративних послуг та інших видів допомоги, робіт, послуг

Організація та надання соціальних послуг жителям територіальної громади передбачає впровадження таких етапів:

- 1) визначення потреб мешканців територіальної громади у соціальних послугах;
- 2) планування надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади із зазначенням необхідних видатків;
- 3) організація надання соціальних послуг, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектору;
- 4) моніторинг надання і оцінка якості соціальних послуг.

Рис. 4.3.1. Етапи впровадження та розвитку надання соціальних послуг у територіальній громаді

Процес впровадження та розвитку соціальних послуг у територіальній громаді є циклічним, оскільки завершення одного циклу через моніторинг надання та оцінку якості соціальних послуг є основою для розробки і планування заходів спрямованих на вдосконалення системи надання соціальних послуг відповідно до потреб жителів громади.

Органи місцевої влади та місцевого самоврядування є відповідальними за забезпечення надання *базових соціальних послуг*, перелік яких визначений

законодавством, з урахуванням потреб жителів територіальних громад. Безпосереднє планування та організацію надання соціальних послуг жителям територіальної громади, моніторинг та оцінювання їхньої якості забезпечує відділ з питань соціального захисту населення органів виконавчої влади територіальної громади. Методичними рекомендаціями щодо діяльності об'єднаної територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей (2023) рекомендовано введення у штат відділу з питань соціального захисту населення посади соціального менеджера (у розрахунку 1 на 30 тис. мешканців). Діяльність якого спрямована на оцінювання потреб жителів громади у соціальних послугах та створення умов для їхньої ефективної реалізації.

Місцеві органи виконавчої влади/ місцевого самоврядування забезпечують надання соціальних послуг жителям територіальної громади шляхом створення мережі надавачів соціальних послуг державного/ комунального сектору, залучення надавачів соціальних послуг недержавного сектору (підприємства, установи, організації, громадські об'єднання, благодійні, релігійні організації, фізичні особи - підприємці та фізичні особи, які надають соціальні послуги з догляду без здійснення підприємницької діяльності), залучення волонтерів, запровадження посад фахівців/ працівників соціальної сфери, проведення їхнього навчання, підвищення професійної компетентності/кваліфікації [22].

Установами, що забезпечують надання соціальних послуг на рівні територіальної громади можуть бути або центр надання соціальних послуг, або центр соціальних служб, що створюються відповідно до потреб жителів та наявних ресурсів громади. Відмінність між цими установами в тому, що центри соціальних служб переважно надають послуги для сімей з дітьми, а послуги для людей похилого віку громада надає через територіальний центр соціального обслуговування. Центр надання соціальних послуг забезпечує послугами і людей похилого віку, і осіб/сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах [28].

Детально інформація про надавачів соціальних послуг наведена у параграфі 3.2.

Відповідно до Порядку організації надання соціальних послуг (2020), соціальні послуги можуть надаватися за рахунок бюджетних коштів або за рахунок отримувача соціальних послуг або третіх осіб відповідно до законодавства. Розмір плати за соціальні послуги залежно від змісту та обсягу послуг, що надаються, визначається надавачем соціальних послуг відповідно до Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги (2020), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [17].

Категорії осіб, яким гарантовано право отримувати соціальні послуги за рахунок бюджетних коштів, в обсягах, передбачених державними стандартами, визначені Законом України «Про соціальні послуги», а саме:

- особи, які не здатні до самообслуговування у зв'язку з похилим віком або станом здоров'я і не мають працездатних осіб, які зобов'язані та спроможні забезпечити їм догляд і допомогу, і не мають відповідного рівня доходів;

- особи з інвалідністю;

- біженці або особам, які потребують додаткового або тимчасового захисту;

- бездомні особи;

- безробітні, зареєстровані відповідно до законодавства;

- особи, постраждалі від катастроф, стихійних лих, інших надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, надзвичайних екологічних ситуацій;

- постраждалі від тероризму (терористичних актів);

- особи, які були вимушені переміститися в інше місце перебування, проживання в межах України;

- жертви домашнього насильства та торгівлі людьми;

- діти та молодь, які перебувають або ризикують потрапити у складні життєві обставини;

- представникам інших вразливих соціальних груп, визначених законодавством (стаття 28 Закону України «Про соціальні послуги»).

Місцеві держадміністрації та органи місцевого самоврядування можуть приймати рішення/розпорядження про надання коштів за бюджетний рахунок іншим категоріям осіб, та/або звільнення окремих категорій осіб від плати за надання соціальних послуг. Надавачі соціальних послуг недержавного сектору самостійно приймають рішення про звільнення особи/ сім'ї від плати за соціальні послуги.

Таблиця 4.3.3

Базові соціальні послуги для різних категорій населення
(Бучанська об'єднана територіальна громада, 2019 р.)

Категорія населення	Соціальні послуги, які передбачені законодавством
Особи похилого віку (за класифікацією ООН – особи віком від 65 років)	• догляд вдома • стаціонарний догляд • підтримане проживання
Особи з інвалідністю	• соціальна реабілітація • денний догляд • соціальний супровід • соціальний супровід при працевлаштуванні на робочому місці
Діти з інвалідністю	• соціальна реабілітація • денний догляд • соціальний супровід під час інклюзивного навчання • тимчасовий відпочинок для батьків та осіб, які їх замінюють, що здійснюють догляд за дітьми з інвалідністю • соціальний супровід (сімей/ батьків/ осіб, які їх замінюють) • консультування
Особи/ сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах	• соціальний супровід • екстрене (кризове) втручання • консультування • соціально-психологічна реабілітація • надання притулку
Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування	• консультування • соціальний супровід • підтримане проживання • влаштування до сімейних форм виховання • соціальна адаптація • посередництво
Учасники АТО/ ООС/ бойових дій	• консультування • соціальний супровід • соціальна адаптація • соціально-психологічна реабілітація

Джерело: Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 1(5). 2019. С.11-15.

За результатами визначення потреб у соціальних послугах жителів Бучанської об'єднаної територіальної громади А. Борисова класифікувала базові соціальні послуги, які передбачені законодавством для різних категорій населення (див. таблицю 4.3.3) [1].

4.3.2.Визначення потреб жителів громади у соціальних послугах

Метою визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах є отримання об'єктивних даних (кількісних та якісних), необхідних для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення розвитку на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади системи надання соціальних послуг. Визначення потреб надає можливість:

- оцінити ефективність діючої системи надання послуг;
- визначити цільові групи отримувачів соціальних послуг, з числа жителів громади, їхні потреби у послугах;
- розробити стратегію розвитку соціальних послуг у громаді [25].

Процедура оцінювання потреб громади регулюється Порядком визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах (2023), затвердженим наказом Міністерства соціальної політики України [14].

Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах – збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самотійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг (стаття 1 Закон України «Про соціальні послуги»).

Потреби населення територіальної громади у соціальних послугах визначаються на підставі такої інформації:

1) соціально-демографічних даних про вразливі групи населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;

2) результатів оцінювання потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах;

3) інформації про надавачів соціальних послуг та їхні можливості [22].

Оцінка потреб громади у соціальних послугах, на думку А. Борисової, є якісним аналізом спрямованим на збір інформації у двох, стратегічно-важливих груп: органів місцевого самоврядування, що є структурою, що організовує процес надання соціальних послуг разом з безпосередніми надавачами; а також клієнтів соціальної роботи, безпосередніх отримувачів соціальних послуг [1].

Форми оцінки потреб населення залежать від того з якою метою збирається інформація. За потреби планування соціальної роботи на короткостроковий період (1 рік) використовуються результати щорічного моніторингу надання соціальних послуг, для планування на середньостроковий період (3-5 років) проводиться комплексне соціологічне дослідження.

Відділ з питань соціального захисту населення щороку організує проведення оцінки потреб населення територіальної громади у соціальних послугах. Безпосередньо заходи з визначення потреб, аналіз отриманих результатів і підготовку пропозицій щодо пріоритетних потреб жителів громади у соціальних послугах і відповідних напрямках соціальної роботи проводить робоча група з питань визначення потреб населення у соціальних послугах. Робоча група є консультативно-дорадчим органом, що формується виконавчим органом місцевої влади до складу якої входять представники установ/ закладів/ організацій соціальної сфери державного та недержавного сектору, наукових закладів, соціально вразливих груп населення місцевої громади. Основне завдання робочої групи – підготовка пропозицій щодо потреб населення територіальної громади у соціальних послугах.

Визначення пріоритетних напрямів соціальної роботи відповідно потреб населення на середньостроковий період (3-5 років) проводиться за результатами комплексного соціологічного дослідження, що передбачає збір та узагальнення інформації щодо наявних ресурсів соціальної роботи, кількості та потреб

соціально вразливих категорій жителів громади, рівня забезпечення відповідних потреб. Складовою дослідження є проведення опитування жителів громади щодо безпосередніх індивідуальних потреб у соціальних послугах та досвіду отримання соціальних послуг та допомоги.

Основні складові визначення потреб жителів громади у соціальних послугах:

- визначення соціальних груп, які потребують соціальних послуг, чисельності фактичних та потенційних отримувачів соціальних послуг;
- визначення соціальних проблем населення адміністративно-територіальної одиниці, які потребують розв'язання за допомогою соціальних послуг;
- вивчення стану системи надання соціальних послуг включаючи суб'єктів надання, перелік, обсяг, доступність та якість послуг;
- визначення переліку та обсягу соціальних послуг, необхідних для задоволення виявлених потреб населення адміністративно-територіальної одиниці
- оцінка відповідності наявної системи надання соціальних послуг визначеним потребам населення;
- розробка пропозицій щодо розвитку та оптимізації системи соціальних послуг для ефективного задоволення потреб населення у таких послугах;
- визначення кадрових, фінансових ресурсів, необхідних для організації надання соціальних послуг відповідно до потреб населення територіальної громади.

Збір даних. Одним із завдань дослідження потреб жителів громади у соціальних послугах є збір інформації щодо потреб жителів громади у соціальних послугах та оцінювання можливостей територіальної громади забезпечити соціальну підтримку вразливим категоріям населення, який проводиться у кілька етапів.

1) Інформація щодо *соціально-демографічної ситуації у територіальній громаді та кількості осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення/*

перебувають у складних життєвих обставинах, збирається відділами соціального захисту населення на підставні даних з різних джерел. Інформацію про соціально демографічні характеристики територіальної громади та соціально вразливі категорії населення на запит відділу соціального захисту населення надають відповідні структурні підрозділи/ установи/ заклади, як місцевого і регіонального рівня, зокрема:

- сільські, селищні, міські ради
- відділи з питань соціального захисту населення;
- органи Державної служби статистики;
- служб у справах дітей;
- територіальні органи з питань пробації;
- відділи з питань охорони здоров'я/ заклади охорони здоров'я;
- відділи з питань освіти;
- територіальні органи Національної поліції України;
- територіальні органи Державної міграційної служби;
- відділи державної реєстрації актів цивільного стану;
- територіальні підрозділи Пенсійного фонду України
- центри обліку бездомних осіб;
- територіальні центр зайнятості;
- надавачі соціальних послуг тощо.

Джерелами інформації, які використовуються при заповненні форми можуть слугувати дані соціального паспорту громади; сайтів органів місцевого самоврядування; погосподарські книги обліку (для сільських населених пунктів); результати соціологічних досліджень, які були проведені на місцевому рівні.

Інформація щодо соціально-демографічної ситуації у територіальній громаді та кількості осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення/ перебувають у складних життєвих обставинах і заноситься до відповідної форми, затвердженої наказом Міністерства соціальної політики (додаток 1 до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах) [14].

2) Також проводиться збір і аналіз даних щодо *надавачів соціальних послуг*, які працюють у територіальній громаді, а також надають послуги жителям громади на регіональному рівні, наявних у них ресурсів щодо забезпечення соціальних послуг відповідно до потреб жителів громади. Зокрема збирається інформація про:

- загальні відомості про надавачів соціальних послуг (адреса, форма власності, наявні відокремлені структурні підрозділи, віддалені робочі місця фахівців із соціальної роботи);
- характеристики наявних будівлі і транспортних засобів;
- категорії осіб, яким надаються соціальні послуги;
- перелік соціальних послуг, що надаються (відповідно до Класифікатора соціальних послуг);
- кадрове забезпечення (загальна кількість персоналу, розподіл працівників за сферами діяльності).

Інформація щодо надавачів соціальних послуг, що надають соціальні послуги на рівні територіальної громади та на регіональному рівні, заноситься до відповідних форм, затверджених наказом Міністерства соціальної політики (додаток 2 до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах) [14].

3) Наступний компонент дослідження стосується інформації щодо *забезпечення соціальними послугами осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах*, та проживають/ перебувають у територіальній громаді.

Надавачі соціальних послуг надають відділу з питань соціального захисту населення дані щодо вразливих груп населення, які проживають/ перебувають у територіальній громаді, таких як:

- особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах;
- діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах;

- особи з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами, яким не встановлено інвалідність;

- особи похилого віку.

Детальний перелік категорій сімей/осіб щодо яких збирається інформація про забезпечення соціальними послугами наведено у таблиці 4.3.4. Щодо кожної групи осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах, відділи соціального захисту населення узагальнюють дані, надані надавачами соціальних послуг, за такими показниками:

- загальна кількість осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення, що проживає/ перебуває у територіальній громаді (дані отримані на першому етапі збору інформації);

- кількість осіб, які звертались щодо отримання соціальних послуг, та осіб/сімей, щодо яких надійшли звернення/ повідомлення про потребу в соціальних послугах за певний період часу (як правило, попередній календарний рік);

- кількість осіб/сімей, щодо яких за результатами оцінювання потреб зроблено висновок про потребу в наданні соціальних послуг за певний період часу (як правило, попередній календарний рік);

- кількість осіб/сімей, які отримали соціальні послуги з тих, хто мав таку потребу;

- кількість осіб/сімей, які не отримували соціальні послуги у звітному періоді з тих, хто мав таку потребу.

Також інформація від надавачів соціальних послуг групується відповідно до того яких видів послуг потребували вразливі категорії осіб/ сімей за визначений період часу; які соціальні послуги були надані клієнтам; щодо яких видів послуг потреба клієнтів не була задоволеною.

Таблиця 4.3.4

Категорії сімей/осіб, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах, щодо яких збирається інформація про забезпечення соціальними послугами

Групи	Категорії сімей/осіб
Особи/сім'ї, які належать до вразливих груп населення або перебувають у СЖО	Особи, які відносяться до соціально вразливих категорій: - безробітні (зареєстровані в центрі зайнятості особи); - внутрішньо переміщені особи; - біженці, особи, які потребують додаткового або тимчасового захисту; - особи, які звернулись із заявою про визнання біженцем або особою, яка потребує додаткового захисту; - особи, яким заподіяно шкоду пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією; - особи з числа учасників АТО та осіб, які здійснювали заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії РФ в Україні; - особи з числа дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування (у віці 18-23 роки); - жінки, які виявили намір відмовитися від новонародженої дитини; - ВІЛ-інфіковані особи (у тому числі діти); - особи, хворі на туберкульоз (у тому числі діти); - особи з розладами психіки та поведінки, пов'язаними з уживанням усіх груп психоактивних речовин, (у тому числі діти); - особи із залежністю від азартних ігор (у тому числі діти); - особи, які постраждали від домашнього насильства (у тому числі діти); - особи, які вчинили домашнє насильство, направлені для проходження програми для кривдників; - особи, які постраждали від торгівлі людьми(у тому числі діти); - особи, звільнені з місць позбавлення волі (у тому числі неповнолітні); - особи, які перебувають на обліку органу пробачії Сім'ї, які відносяться до соціально вразливих категорій: - сім'ї, які отримують державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям; - сім'ї, члени яких мають інвалідність (в тому числі з дітьми з інвалідністю); - сім'ї з дітьми, в яких тривала хвороба батьків перешкоджає їм виконувати свої батьківські обов'язки; - сім'ї, де триває процес розлучення батьків і вирішується спір між матір'ю та батьком щодо визначення місця проживання дітей, участі батьків у їх вихованні; - неповнолітні одинокі матері (батьки);

Групи	Категорії сімей/осіб
	- сім'ї, в яких дітей відібрано у батьків без позбавлення їх батьківських прав на підставі рішення суду (в них дітей); - сім'ї з дітьми, де батьки є трудовими мігрантами; - сім'ї, дітей з яких влаштовано до закладів інституційного догляду та виховання дітей; - сім'ї, в яких батьків поновлено в батьківських правах
Діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування, діти, які перебувають у складних життєвих обставинах	Діти, які перебувають на обліку служби у справах дітей як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах: - діти, які зазнали булінгу (цькування); - діти, які вчинили самогубство або його спробу; - діти, які зазнали жорстокого поводження; - діти, покинуті у закладах охорони здоров'я; - діти, яких відмовилися забрати з пологового будинку та інших закладів охорони здоров'я; Діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування - влаштовані на цілодобове перебування до закладів інституційного догляду та виховання - виховуються в прийомних сім'ях та дитячих будинках сімейного типу - перебувають під опікою/піклуванням - влаштовані в сім'ї патронатних вихователів - батьки яких (особи, які їх заміняють) ухиляються від виконання своїх обов'язків Сім'ї з дітьми: - дітей з яких влаштовано в патронатні сім'ї протягом звітного періоду - в яких діти систематично самовільно залишають місце проживання - в яких діти систематично без поважних причин не відвідують заклади освіти
Особи з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами, яким не встановлено інвалідність	Діти з особливими потребами: - з особливими освітніми потребами - з інвалідністю - з тяжкими захворюваннями, розладами, травмами, станами (в тому числі до встановлення інвалідності) - які потребують паліативної допомоги Повнолітні особи з інвалідністю
Особи похилого віку	- Особи похилого віку - Одинокі особи, які потребують допомоги у веденні домашнього господарства - Одинокі особи, які потребують стороннього догляду - Повнолітні особи, які потребують паліативної допомоги

Джерело: авторська розробка.

Зібрана інформація щодо клієнтів та видів соціальних послуг оформлюється у вигляді таблиць: «Дані щодо забезпечення соціальними послугами осіб/сімей, які належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах» та «Дані щодо видів соціальних послуг, потребу в яких встановлено для осіб/сімей, що належать до вразливих груп населення або перебувають у складних життєвих обставинах» (додаток 3 до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах) [14].

4) *Організаційна спроможність територіальної громади у забезпеченні населення соціальними послугами* передбачає оцінку діяльності органів місцевої влади та місцевого самоврядування щодо забезпечення жителів територіальної громади соціальним прислугами. Оцінювання проводиться за такими показниками:

- наявність відділу/сектору соціального захисту населення у структурі місцевого органу виконавчої влади;
- наявність у стратегії розвитку територіальної громади оперативної цілі/завдань щодо розвитку та організації надання соціальних послуг;
- затверджені місцеві програми розвитку територіальної громади щодо забезпечення потреб населення у соціальних послугах;
- видатки місцевого бюджету на фінансування соціальних послуг;
- кошти, сплачені з місцевого бюджету в межах виконання договорів про співробітництво територіальних громад у сфері надання соціальних послуг;
- кошти, що надійшли з обласного/ регіонального бюджету до місцевого бюджету територіальної громади на виконання комплексних програм/ регіональних програм розвитку/ проектів/ заходів, які передбачають розвиток соціальних послуг.

Інформація за результатами оцінювання організаційної спроможності територіальної громади у забезпеченні населення соціальними послугами заноситься до таблиці відповідно із формою, затвердженою Міністерством соціальної політики України (додаток 4 до Порядку визначення потреб

населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах) [14].

5) Дані щодо *рівня поінформованості жителів* громади про соціальні послуги, що надаються в територіальній громаді, та *потреб осіб/ сімей вразливих категорій у соціальних послугах* отримуються за результатами опитування жителів територіальної громади. Також рекомендується для визначення потреб у соціальних послугах та якісної оцінки їхнього впровадження в громаді, визначення перспектив розвитку системи соціальної роботи залучити до опитування представників органів виконавчої влади та надавачів соціальних послуг.

Цільові категорії опитування для визначення потреб сімей та дітей у соціальних послугах наведено у таблиці 4.3.5.

Таблиця 4.3.5.

Цільові категорії опитування для визначення потреб сімей та дітей у соціальних послугах

Отримувачі соціальних послуг (наявні та потенційні)	Особи, які приймають рішення, і надавачі соціальних послуг
- сім'ї внутрішньо переміщених осіб - сім'ї з дітьми віком до 6 років - сім'ї, які виховують дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами - сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах - сім'ї, які виховують дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування - одинокі батьки з дітьми - багатодітні сім'ї - сім'ї, діти яких навчаються в інтернатних закладах - випускники інтернатних закладів	- голова територіальної громади, профільні заступники голови - керівники і спеціалісти профільних підрозділів: освіти, соціального захисту, охорони здоров'я, культури, Національної поліції, органів опіки та піклування, члени комісій з питань захисту прав дитини - керівники та спеціалісти державних та комунальних закладів (ЦНСП, ЦСС, ІРЦ та ін.) - представники громадських організацій

Джерело: Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 1. Соціальне планування та розвиток послуг. Посібник. Дащаківська О.Ю., Криницька І.П., Максименко К.М. Київ, 2021. 76 с.

Методи опитування, які рекомендовано використовувати: інтерв'ю (індивідуальні інтерв'ю, фокусована групова дискусія), анкетування жителів громади та представників соціально вразливих категорій [28]. Для організації

опитування залучаються окремі фахівці або установи/організації, які мають досвід у організації і проведенні соціологічних досліджень.

На час дії на території України надзвичайного або воєнного стану місцеві органи виконавчої влади визначають потреби населення у соціальних послугах на підставі аналізу змісту та результатів розгляду заяв/ звернень/ повідомлень про надання соціальних послуг, виявлені потреби у соціальних послугах, зокрема тих, що можуть надаватися екстрено (кризово), відповідно до кількості осіб/ сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах: внутрішньо переміщених осіб, осіб з інвалідністю унаслідок війни, сімей загиблих військовослужбовців тощо [21].

За результатами узагальнення нормативно врегульованої процедури визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах та методів збору відповідної інформації А. Борисовою розроблено і апробовано теоретичну модель оцінки потреб територіальної громади у соціальних послугах [1]. Дослідження потреб у соціальних послугах населення громади вміщує три складові:

- дослідження вираженої потреби у соціальних послугах населення територіальної громади;
- дослідження відносної потреби (соціальні послуги що надаються у громаді, і які послуги необхідно додати відповідно до нагальних потреб населення);
- результат оцінки потреб (див. рис.4.3.2.).

Теоретична модель оцінки потреб територіальної громади в соціальних послугах складається з двох ключових компонентів: кількісному визначенні вразливих соціальних груп та надавачів соціальних послуг, відповідно до інформації наданої установами/ закладами соціальної сфери. Другий компонент: якісне дослідження (проведення фокус-груп з жителями громади), що визначає наявні ресурси і нагальні потреби діючої у громаді системи надання соціальних послуг. По результатам апробації теоретичної моделі, такий підхід дає

можливість співвіднести об'єктивні та суб'єктивні потреби громади у соціальних послугах.

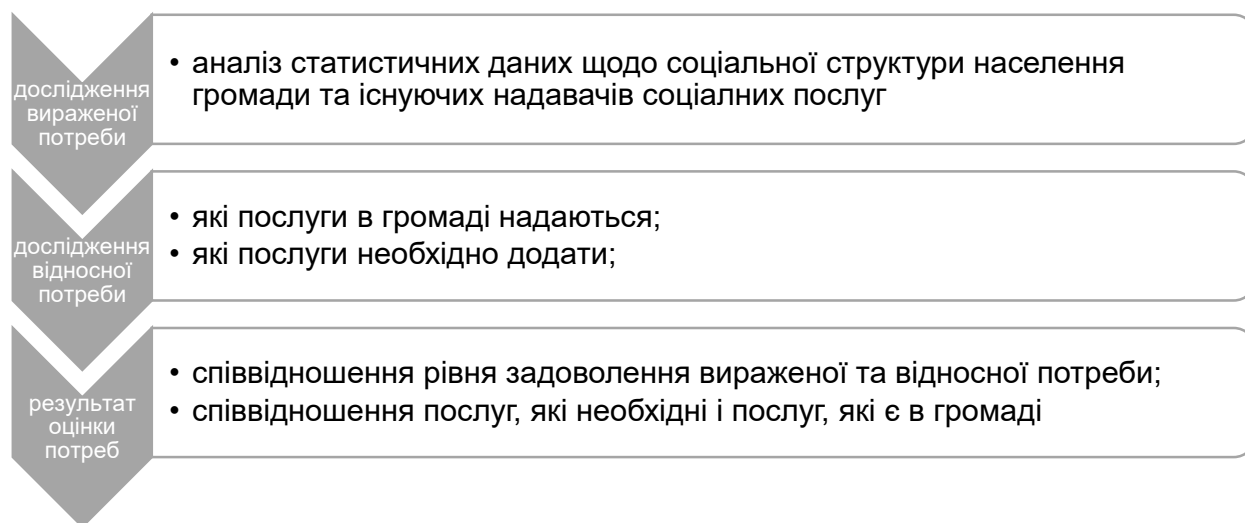

Рис. 4.3.2. Теоретична модель оцінки потреб громади у соціальних послугах

Джерело: Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 1(5). 2019. С.11-15.

Звіт за результатами визначення потреб. Інформація щодо потреб жителів територіальної громади у соціальних послугах і рівня забезпечення цих потреб оформлюється у Звіт за результатами визначення потреб у соціальних послугах населення територіальної громади.

Звіт містить узагальнені дані щодо аналізу ситуацій з забезпечення соціальними послугами вразливих категорій осіб /сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах та пропозиції щодо розвитку необхідних соціальних послуг відповідно до потреб жителів громади. Пріоритетні напрями організації надання соціальних послуг визначаються відповідно до виявлених потреб жителів громади та наявних ресурсів у короткостроковій (1 рік) і середньостроковій (3-5 років) перспективі. При підготовці пропозицій необхідно визначити перелік послуг, які мають бути розвинуті в громаді, умови їх доступності, необхідні ресурси (кадрові, матеріально-технічні, фінансові). Також важливо враховувати необхідність підготовки/ підвищення кваліфікації

фахівців із соціальної роботи для забезпечення надання тієї чи іншої послуги [25].

Також за результатами оцінки потреб визначаються пріоритетні напрямки розвитку системи соціальних послуг відповідно до нагальних потреб жителів громади:

- пріоритетні види соціальних послуг для жителів територіальної громади;
- соціальні послуги, потребу в яких територіальна громада забезпечити неспроможна, та можливі кроки для залучення додаткових ресурсів тощо;
- рекомендації щодо організації надання/покращення/розвитку соціальних послуг, в яких є потреба, напрямів розвитку соціальної роботи у громаді.

Форма звіту затверджена Міністерством соціальної політики України (додаток 5 до Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах) [14]. Проект звіт готується відділом з питань соціального захисту населення, обговорюється на засіданні робочої групи.

Обов'язковою складовою процедури визначення потреб у соціальних послугах є ознайомлення жителів громади з результатами дослідження: інформування і публічне обговорення. Форми ознайомлення громади з результатами визначення потреб населення в соціальних послугах:

- 1) публікація результатів на сайті громади з можливістю зворотного зв'язку;
- 2) презентація та обговорення результатів на сесії ради громади;
- 3) презентація та обговорення результатів на громадських слуханнях [28].

Результатом визначення потреб населення громади у соціальних послугах є дані щодо реального стану організації і забезпечення надання соціальних послуг у громаді, їхня відповідність нагальним потребам соціально вразливих груп населення. Отримана інформація є основою для розробки заходів і корегування діючих програм та проектів щодо відповідності соціальної роботи, надання соціальних послуг реальним потребам та проблемам жителів конкретної територіальної громади.

Ключові складові процедури визначення потреб населення громади у соціальних послугах:

- міждисциплінарний підхід;
- збір різних видів даних, що дозволяє об'єктивно і комплексно вивчити ситуацію та визначити потреби;
- об'єднання середньострокового (на 3 роки) та короткострокового (на 1 рік) визначення потреб;
- використання результатів для планування соціальних послуг у громаді [5].

Визначення потреб населення у соціальних послугах спрямовано на забезпечення ефективного планування та надання необхідних соціальних послуг жителям територіальної громади, що сприяє підвищенню якості життя, соціальній підтримці та захисту найбільш вразливих категорій населення.

4.3.3. Планування соціальних послуг у громаді

Результати визначення потреб населення у соціальних послугах та рекомендації щодо організації розвитку соціальних послуг, напрямів розвитку соціальної роботи у громаді, викладені у звіті, враховуються при розробленні/внесенні змін до стратегії розвитку територіальної громади та плану заходів з її реалізації, впровадженні місцевих програм економічного і соціального розвитку територіальної громади.

При плануванні розвитку системи надання соціальних послуг у територіальній громаді застосовується програмно-цільовий метод планування на середньо- та короткострокову перспективу: складання середньострокового (на 3-5 років) та короткострокового планів (на 1 рік).

Планування стратегії та програми розвитку/ надання соціальних послуг в громаді здійснює робоча група, яка створюється при виконавчому комітеті місцевої ради. Координацію роботи і узагальнення пропозицій робочої групи забезпечують фахівці відділу з питань соціального захисту населення [28].

Планування організації соціальних послуг у громаді передбачає проведення *аналізу результатів визначення потреб населення* – встановлення відповідності наявної системи надання соціальних послуг у територіальній громаді визначеним потребам. Основні етапи проведення аналізу

- оцінювання попиту та пропозиції соціальних послуг населення громади, що визначає потреби соціальних груп у послугах, послуги, що не надаються зовсім та послуги, що задовольняють попит лише частково

- прогнозування чисельності соціальних груп і потреб у соціальних послугах та оцінювання рівня задоволення потреб у соціальних послугах (співвідношення кількості осіб забезпечених послугами та кількості потребуючих таких послуг)

- визначення переліку послуг, який має бути впроваджений додатково для задоволення виявлених потреб та попиту на послуги

- визначення заходів, спрямованих на покращення якості надання соціальних послуг

- визначення ресурсів (організаційних, кадрових, фінансових; наявних та потенційних), спроможних задовольнити потреби населення у соціальних послугах.

За результатами аналізу потреб населення у соціальних послугах готується проект плану заходів для розвитку системи надання соціальних послуг громаді або пропозиції до місцевих програм соціально-економічного розвитку.

Процес планування передбачає визначення мети, на досягнення якої спрямована програма, визначення послідовності заходів для її досягнення, обрахунок необхідних матеріальних і нематеріальних ресурсів, терміни виконання та показники за якими можна буде оцінити рівень досягнення запланованих цілей (див. рис. 4.3).

ПЛАНУВАННЯ				
Які ЦІЛІ ми хочемо досягнути?	Які ЗАХОДИ ми для цього реалізуємо?	Які РЕСУРСИ для цього маємо?	Упродовж якого ЧАСУ досягаємо поставлених цілей?	Які ПОКАЗНИКИ свідчать, що цілі досягнуто?

Рис. 4.3.3. Складові планування заходів для розвитку системи надання соціальних послуг громаді

Джерело: Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 1. Соціальне планування та розвиток послуг. Посібник. Дащаківська О.Ю., Криницька І.П., Максименко К.М. Київ, 2021. 76 с.

Заходи, що плануються реалізовувати у територіальних громадах з метою оптимального задоволення потреб осіб/сімей вразливих категорій у соціальних послугах, можуть бути спрямовані на досягнення таких цілей:

- розвиток мережі надавачів соціальних послуг;
- забезпечення надання соціальних послуг, відповідно до потреб жителів громади;
- створення умов безбар'єрності для отримувачів соціальних послуг;
- кадрове забезпечення системи надання соціальних послуг;
- підвищення кваліфікації працівників, які надають соціальні послуги;
- здійснення співробітництва територіальних громад та взаємодія з регіональними структурами з мето забезпечення надання соціальних послуг;
- інформування жителів територіальної громади щодо можливості отримання соціальних послуг;
- цифровізація процесу визначення потреб населення у соціальних послугах та надання соціальних послуг (використання Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг).

Під час дії надзвичайного або воєнного стану при плануванні визначаються найбільш пріоритетні соціальні послуги, зокрема ті, що можуть надаватися екстрено (кризово). Заходи щодо їх розвитку включаються до прогнозних і програмних документів соціально-економічного розвитку територіальної

громади: програми соціально-економічного розвитку, місцевих та регіональних цільових програм [21].

Враховуючи обмеженість місцевих бюджетів, при розробці соціальних програм розвитку системи соціальних послуг у громаді доцільно здійснювати пріоритизацію заходів – враховувати важливість, терміновість, складність їхнього впровадження. Критеріями за якими визначається пріоритетність забезпечення соціальних послуг у громаді:

- кількісний вимір потреби у відповідній послугі (за результатами визначення потреб населення у соціальних послугах);
- актуальність послуги – потреба реалізовувати послугу в громаді тут і зараз;
- спроможність (інфраструктурна, кадрова, фінансова) забезпечити надання відповідної послуги;
- вплив соціальної послуги на посилення економічної спроможності громади;
- забезпечення згуртованості та безпеки в громаді [28].

4.3.4. Надання соціальних послуг жителям громади

Механізм виявлення осіб/сімей які перебувають у складних життєвих обставинах або мають найвищий ризик потрапляння в такі обставини, та організації надання їм соціальних послуг відповідно до індивідуальних потреб регулюється Порядком організації надання соціальних послуг (2020), затвердженим постановою Кабінету Міністрів України [21].

Підставою надання соціальних послуг є або особисте *самозвернення* особи або одного із членів сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, до відділу соціального захисту населення/ Центру надання адміністративних послуг або безпосередньо до надавача соціальних послуг недержавного сектору. Заява про надання соціальних послуг особам похилого віку або недієздатним особам може бути надана законним представником або органом опіки та піклування. До

заяви додаються копії документів, що підтверджують соціальних статус та потреби особи у соціальній підтримці. Перелік необхідних документів відповідно до життєвих обставин визначено Порядком організації надання соціальних послуг [21].

У разі якщо надавачі недержавного сектору надають соціальні послуги не за рахунок бюджетних коштів, заява про надання соціальних послуг подається безпосередньо такому надавачу.

Підставою до надання соціальних послуг особам/ сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах або можуть до них потрапити, також є *повідомлення* від суб'єктів соціальної роботи, яким стало відомо про таку особу/ сім'ю, відділу соціального захисту населення. Виявляють осіб/ сім'ї, які належать до вразливих категорій населення або перебувають у складних життєвих обставинах, працівники органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, надавачі соціальних послуг, працівники закладів освіти, охорони здоров'я, культури, уповноважених підрозділів органів Національної поліції, центрів з надання безоплатної правової допомоги, представники громадських та релігійних організацій, волонтери.

У разі отримання повідомлення або самозвернення особи/ сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, відділ соціального захисту населення протягом наступного робочого дня повідомляє про неї відповідного надавача соціальних послуг для проведення оцінювання потреб особи/сім'ї в соціальних послугах. Оцінювання потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах здійснюється протягом 7 робочих днів соціальним менеджером/ фахівцем із соціальної роботи, якщо особа/ сім'я перебуває у надавача соціальних послуг – його соціальним працівником відповідно. За результатами оцінки складається *акт оцінки потреб сім'ї/особи у соціальних послугах* за відповідною формою, затвердженою Міністерством соціальної політики України [19]. Акт містить пропозиції щодо переліку соціальних послуг, яких потребує особа/ сім'я, та подається уповноваженому органу для подальшого прийняття рішення про надання соціальних послуг.

Якщо за результатами оцінювання підтверджується факти перебування особи/ сім'ї у складних життєвих обставинах, фахівець із соціальної роботи, який проводив оцінку, допомагає клієнтам оформити заяву про надання соціальних послуг відділу соціального захисту населення та підготувати відповідний пакет документів.

Відділ з питань соціального захисту населення на підставі заяви про надання соціальних послуг, перевірки документів та результатів оцінки потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах готує проєкт рішення про надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів із визначенням безпосереднього надавача соціальних послуг або про відмову в їх наданні. Відповідне рішення по надання/ відмову у наданні соціальних послуг підписується головою сільської/ селищної/ міської ради або, у разі делегування повноважень, керівником відділу з питань соціального захисту населення [13].

Повідомлення про рішення у наданні/ відмові у соціальних послугах надсилається відділом з питань соціального захисту населення протягом трьох робочих днів особі, її уповноваженому представнику/ органу опіки та піклування (у разі недієздатності клієнта) та надавачу/ надавачам соціальних послуг разом з інформацією про особу/сім'ю у паперовій та/або електронній формі. У разі відмови у наданні соціальних послуг обов'язково вказується підстави прийняття такого рішення.

Підстави відмови у наданні соціальних послуг:

- відсутність потреби особи/сім'ї у соціальних послугах за результатами оцінювання потреб особи/сім'ї;
- неможливість забезпечити надавачем тих соціальних послуг, яких потребує особа/сім'я;
- наявність в особи відповідно до медичного висновку медичних протипоказань, перелік яких затверджується Міністерством охорони здоров'я (рішення про надання соціальних послуг приймається після усунення таких протипоказань) [21].

Особі/ сім'ї не може бути відмовлено у наданні соціальних послуг у разі існування загрози життю чи здоров'ю, домашнього насильства, насильства за ознакою статі або жорстокого поводження з дитиною.

Послідовність дій при прийнятті рішення про прийняття/відмову у наданні соціальних послуг відділом з питань соціального захисту населення наведено на рис. 4.3.4.

Соціальні послуги надаються на добровільних засадах і клієнти можуть відмовитися від соціальної підтримки. Проте існує ряд обставин за яких приймається рішення про обов'язкове надання соціальних послуг, зокрема що стосується проходження індивідуальних корекційних програм, таких осіб:

- 1) батьків, які не виконують батьківських обов'язків;
- 2) осіб, які вчинили насильство за ознакою статі, домашнє насильство чи жорстоке поводження з дітьми;
- 3) осіб, до яких застосовуються заходи пробації відповідно до закону;
- 4) осіб, яких судом направлено на проходження програми для кривдників (стаття 21 Закону України «Про соціальні послуги»).

Рішення про обов'язковий соціальний супровід сімей, у яких порушуються права дитини, в тому числі тих, у яких батьки не виконують батьківських обов'язків або поновлені в батьківських правах, приймається відділом у справах соціального захисту відповідно до рекомендацій комісії з питань захисту прав дитини, підготовлених за результатами розгляду матеріалів про стан сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах.

За потреби влаштування особи до інтернатного закладу/ закладу соціальної підтримки сімей, дітей та молоді, відділ з питань соціального захисту населення направляє клопотання регіональному департаменту/ управлінню соціального захисту щодо влаштування особи до відповідного регіонального закладу. Путівку/ направлення на направлення особи до регіонального інтернатного закладу/ закладу соціальної підтримки сімей, дітей та молоді оформлює регіональна державна адміністрація у строк до 5 робочих днів з часу отримання відповідних документів.

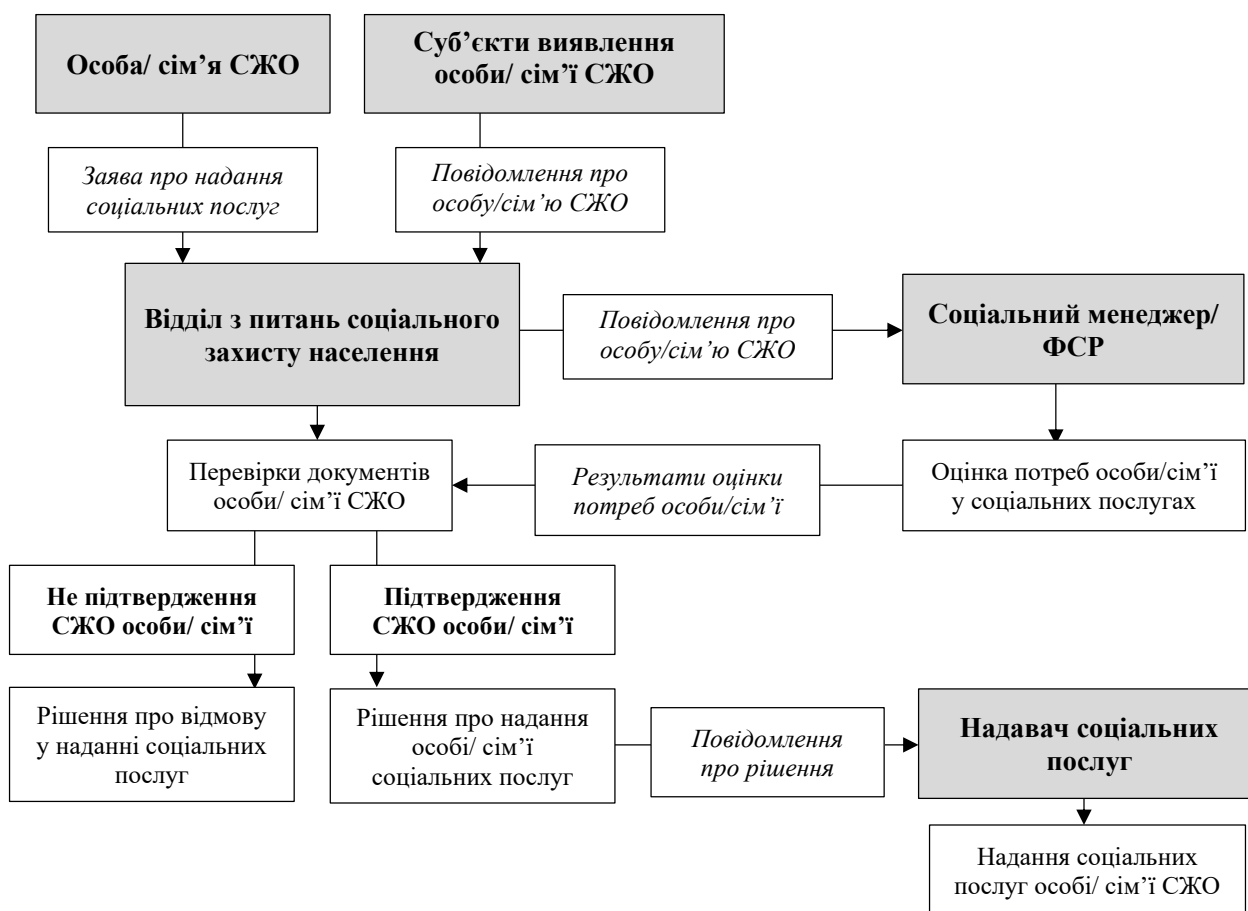

Рис. 4.3.4. Послідовність дій при прийнятті рішення про прийняття/відмову у наданні соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів

Джерело: розроблено автором відповідно до Порядку надання соціальних послуг, затверджених постановою Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 587.

Окремі соціальні послуги, що надаються стаціонарно, зокрема реабілітація осіб із залежністю від наркотичних засобів чи психотропних речовин, забезпечення притулку особам, які звільнилися з місць позбавлення волі, можуть надаватися поза межами територіальної громади. У випадку потреби у соціальних послугах, які надаються на регіональному рівні, відділ соціального захисту населення за місцем проживання/ перебування особи подає клопотання про надання необхідних соціальних послуг разом з відповідними документами регіональному структурному підрозділу з питань соціального захисту населення для прийняття рішення та надання направлення для отримання необхідних соціальних послуг.

У разі, якщо існує загроза життю чи здоров'ю особи, або під час дії надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях, соціальні послуги можуть надаватися екстрено (кризово). У такому випадку у разі отримання звернення про надання соціальних послуг екстрено (кризово) або отримання повідомлення про необхідність надання таких послуг фахівцем з соціальної роботи проводиться оцінка ситуації, в якій перебуває особа/сім'я, та складається акт про надання соціальних послуг екстрено (кризово). Рішення про надання послуг екстрено (кризово) приймається відділом з питань соціального захисту населення/ надавачем соціальних послуг невідкладно і забезпечується надання необхідних соціальних послуг особі або сім'ї протягом однієї доби [21].

Соціальні послуги надаються клієнтам за технологією ведення випадку передбачає комплексний підхід до надання соціальних послуг особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, для подолання чи мінімізації наслідків цих обставин [13]. Надання соціальних послуг за технологією ведення випадку визначено статтею 18 Закону України «Про соціальні послуги», проте вона не застосовується у випадку надання одноразових або послуг екстреного (кризового) втручання.

«Ведення випадку» (кейс-менеджмент), – це процес ідентифікації людини, що має специфічні соціальні потреби, розробки і реалізації плану, за яким соціальні, освітні і медичні ресурси використовують найбільш ефективно з метою досягнення оптимального результату для клієнта за найменших витрат [30].

Головна мета ведення випадку – оптимізувати функціонування клієнта, який має комплексні потреби, надаючи йому якісні та ефективні послуги. У науковій та методичній літературі використовуються різні терміни що визначають одну і ту ж модель організації роботи з клієнтом: «case management» (Велика Британія), casework (США), «індивідуальна робота з випадком», «ведення випадку», «соціальний супровід», «соціальне супроводження» (Україна) [4].

Технологія ведення випадку орієнтована на вивчення індивідуальних потреб і ресурсів клієнта і подальше індивідуальне планування соціальної допомоги і ґрунтується на таких основних принципах: комплексність, міждисциплінарна та міжвідомча взаємодія, співпраця спеціаліста і клієнта, індивідуальний підхід, конфіденційність.

Ведення випадку – це спосіб організації надання соціальних послуг, при якому призначений спеціаліст (фахівець із соціальної роботи/ соціальний менеджер) оцінює потреби сім'ї/особи, планує роботу з випадком, залучаючи необхідних спеціалістів та членів сім'ї, організовує та координує процес надання соціальних послуг залученими суб'єктами (членами міждисциплінарної команди), здійснює моніторинг та оцінює результативність наданих послуг, наснажує сім'ю/особу, залучає членів сім'ї та соціальне оточення до взаємодії та самостійності у процесі подолання складних життєвих обставин [29].

Послідовність дій фахівця із соціальної роботи при організації надання соціальних послуг особі/сім'ї, яка перебуває у складних життєвих обставинах, визначена *Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей* (2023), затвердженими наказом Міністерства соціальної політики України, і передбачає виконання послідовних етапів:

- 1) аналіз заяви/звернення про надання соціальних послуг чи повідомлення про осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 2) оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах;
- 3) прийняття рішення про надання соціальних послуг;
- 4) розроблення індивідуального плану надання соціальних послуг;
- 5) укладення договору про надання соціальних послуг;
- 6) виконання договору про надання соціальних послуг та індивідуального плану надання соціальних послуг;
- 7) моніторинг надання соціальних послуг та оцінювання їхньої якості [13].

Надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади забезпечують фахівці із соціальної роботи/ соціальні працівники комунальних

закладів (центрів соціальних служб, центрів надання соціальних послуг, центрів соціального обслуговування), інших надавачів соціальних послуг. Кількість фахівців із соціальної роботи розраховується відповідно результатів визначення потреб громади в соціальних послугах. Також має враховуватися навантаження на одного надавача соціальної послуги, визначене у відповідному державному стандарті. Так, відповідно з державним стандартом соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах, один фахівець із соціальної роботи може одночасно супроводжувати не більше десяти сімей/осіб, із них не більше п'яти – зі складними соціальними випадками. Супровід сімей, у яких виховуються діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування, є повноваженням окремого спеціаліста [29].

Соціальні послуги надаються особам/сім'ям відповідно договору про надання соціальних послуг, який містить інформацію про соціальну послугу/ соціальні послуги, умови та строк їх надання, вартість, відповідальність сторін та інші умови щодо організації взаємодії між надавачем та отримувачем соціальних послуг. Соціальні послуги надаються клієнтам відповідно до індивідуального плану надання соціальної послуги/ соціальних послуг який розробляється за результатами оцінювання потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах і є невід'ємною частиною договору про надання соціальних послуг [13].

У випадку якщо у територіальній громаді за місцем проживання/ перебування особи, чи в найближчій за місцем розташування територіальній громаді, відсутні надавачів необхідних соціальних послуг або якщо запропонована соціальна послуга задовольняє потреби особи лише частково, відділ з питань соціального захисту населення має визначити потенційних надавачів відповідних соціальних послуг і залучити їх до надання соціальних послуг.

Враховуючи обмеженість ресурсів соціальної сфери, надання соціальних послуг може відбуватися в межах співробітництва територіальних громад відповідно до Закону України «Про співробітництво територіальних громад» [24]. Формами співробітництва територіальних громад можуть бути:

- делегування виконання одного чи кількох завдань із передачею відповідних ресурсів;

- реалізація спільних проєктів, що передбачає координацію діяльності та акумулювання територіальними громадами необхідних ресурсів для спільного здійснення відповідних заходів;

- спільне фінансування/ утримання підприємств/ установ/ організацій комунальної форми власності – інфраструктурних об'єктів;

- утворення спільних комунальних підприємств/ установ/ організацій – спільних інфраструктурних об'єктів [25].

Співробітництво територіальних громад здійснюється відповідно до договорів про співробітництво, укладених сільськими/ селищними/ міськими головами від імені сільської/ селищної/ міської ради.

У разі неможливості задовольнити потреби жителів територіальної громади у соціальних послугах (крім базових соціальних послуг), територіальний орган виконавчої влади має повідомити про це регіональну держадміністрацію. Забезпечення необхідних соціальних послуг відповідно до потреб жителів територіальної громади здійснюється шляхом фінансування видатків для задоволення потреб осіб/сімей регіону в соціальних послугах у межах впровадження регіональних і місцевих соціально-економічних програм розвитку [21].

4.3.5. Моніторинг надання та оцінка якості соціальних послуг

Для задоволення потреб жителів територіальної громади у якісних соціальних послугах, що відповідають їхнім потребам, передбачає впровадження заходів спрямованих на покращення якості соціальних послуг, формування системи надавачів послуг, впровадження інноваційних підходів у їх організації та ресурсному забезпеченні. Виконання зазначених завдань потребує постійного відстеження змін, що відбуваються у соціальній сфері на місцевому та

регіональному рівнях, з цією метою проводиться моніторинг надання та оцінка якості соціальних послуг.

Моніторинг надання соціальних послуг – збір та оброблення інформації про надання соціальних послуг, проведення аналізу узагальненої інформації та планування роботи з розвитку системи надання соціальних послуг.

Оцінка якості соціальних послуг – результат досягнення показників якості наданої соціальної послуги. Оцінка якості соціальних послуг проводиться шляхом вжиття комплексу заходів, спрямованих на встановлення рівня відповідності наданих соціальних послуг затвердженим державним стандартам соціальних послуг (стаття 1 Закону України «Про соціальні послуги») [22].

Моніторингу надання та оцінка якості соціальних послуг проводяться відповідно до Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг (2020), затвердженого постановою Кабінету Міністрів України [16], та Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг (2013) [12].

Предметом моніторингу і оцінки надання соціальних послуг на рівні територіальної громади є отримання інформації стосовно таких питань:

- рівень задоволеності потреб громади в соціальних послугах (охоплення вразливих категорій, достатні обсяги соціальних послуг, їхні види та якість надання);
- співвідношення попиту та пропозиції у соціальних послугах; оперативність реагування на потреби в соціальних послугах;
- дотримання державних стандартів та норм з питання надання соціальних послуг;
- програмне планування, відповідність місцевих програм потребам громади;
- наявність систем контролю за діяльністю установ та якістю надання соціальних послуг, залучення громадськості до контролю та моніторингу тощо;

- ефективність використання бюджетних коштів установами, що надають соціальні послуги;
- репутація структурного підрозділу з питань соціального захисту населення та підпорядкованих йому установ;
- кооперація та комунікація між різними установами та підрозділами;
- взаємодія державних, комерційних та громадських надавачів соціальних послуг;
- поінформованість громади з питання надання соціальних послуг [33].

Проведення моніторингу і оцінки соціальних послуг, як і будь-яке соціологічне дослідження, передбачає виконання послідовних дій, а саме:

- 1) формування програми проведення оцінювання;
- 2) розробка відповідних показників;
- 3) вибір методів збору даних;
- 4) створення плану реалізації моніторингу/ оцінки із зазначенням часових меж, виконавців, необхідних ресурсів тощо;
- 5) розрахунок бюджету;
- 6) збір даних за розробленими показниками;
- 7) аналіз даних, підготовка звіту [33].

Під час проведення моніторингу та оцінки соціальних послуг враховуються результати оцінки якості соціальних послуг за попередній період, опитувань жителів територіальної громади щодо надання соціальних послуг, результати національних та регіональних досліджень, дані контролю за додержанням вимог Закону України «Про соціальні послуги» [22].

Відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» органи місцевої виконавчої влади/ місцевого самоврядування мають забезпечувати проведення моніторингу надання соціальних послуг, оцінки їх якості, оприлюднення відповідних результатів (стаття 11). Результати моніторингу і оцінки соціальних послуг у громаді містять актуальну інформацію щодо ситуації у сфері соціальних послуг та є доказовим обґрунтуванням наявних проблем і шляхів їх вирішення. Планування розвитку системи соціальних послуг відповідно до результатів

оцінювання дає змогу підвищити якість задоволення потреб населення у соціальних послугах і соціальній підтримці.

Моніторинг надання соціальних послуг – це систематичне спостереження за станом та тенденціями, що відбуваються під час надання соціальних послуг [6]. Метою проведення моніторингу є визначення рівня охоплення соціальними послугами категорій населення територіальної громади відповідно до їхніх потреб та рівень задоволеності отримувачів наданими їм соціальними послугами.

Показники моніторингу соціальних послуг визначаються Міністерством соціальної політики України відповідно до пріоритетів та завдань у сфері надання соціальних послуг. Структура індикаторів та показників моніторингу послуг наведена у додатку до Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг (2013). Зокрема моніторингу соціальних послуг проводиться за такими індикаторами (які у таблиці «Структура показників моніторингу» визначені як «цілі політики»):

- визначення потреб у соціальних послугах;
- пропозиції щодо розвитку соціальних послуг;
- інструменти професійної інтеграції;
- кадрове забезпечення;
- фінансування та видатки соціальних послуг;
- ефективність соціальних послуг [12].

Інформація про надання соціальних послуг складається із статистичних, адміністративних, оперативних даних про потреби жителів територіальної громади у соціальних послугах, напрями діяльності надавачів соціальних послуг. При проведенні моніторингу враховується такі дані:

- діяльність надавачів соціальних послуг (їх кількість, типи тощо);
- потреби жителів територіальної громади у соціальних послугах;
- причини виникнення або зміни потреб жителів територіальної громади у соціальних послугах;

- динаміка потреб жителів територіальної громади у соціальних послугах (збільшення/ зменшення порівняно з попереднім звітним періодом);
- кількість фактично наданих соціальних послуг за звітний період;
- ресурси, залучені для надання соціальних послуг (кадрові, фінансові);
- категорії отримувачів соціальних послуг;
- діючі місцеві соціальні програми;
- соціально-економічний розвиток регіону;
- цільове використання бюджетних коштів [16].

Відділи з питань соціального захисту населення в межах щорічного моніторингу надання соціальних послуг здійснюють збір та оброблення інформації про надані жителям громади соціальні послуги, аналізують узагальнену інформацію, здійснюють порівняльний аналіз отриманих даних та планування роботи з розвитку системи надання соціальних послуг на рівні громади.

Оцінка якості соціальних послуг проводиться з метою встановлення рівня відповідності наданих соціальних послуг потребам жителів громади та дотримання затверджених державних стандартів соціальних послуг, підвищення якості надання соціальних послуг та подальшого удосконалення діяльності надавачів соціальних послуг. Оцінка якості соціальних послуг може бути внутрішньою і зовнішньою.

Внутрішня оцінка якості соціальних послуг проводиться надавачами соціальних послуг один раз на рік і спрямована на:

- удосконалення діяльності надавача соціальних послуг;
- підвищення рівня професійної компетенції персоналу надавача соціальних послуг;
- виявлення та обговорення проблем, що гальмують розвиток надання соціальних послуг;
- виявлення та виправлення недоліків надання соціальних послуг надавачем соціальних послуг;
- підвищення якості соціальних послуг [32].

Зовнішня оцінка якості соціальних послуг проводиться відділом з питань соціального захисту населення територіальної громади або іншими уповноваженими органами (представництвом Національної сервісної соціальної служби, об'єднаннями надавачів соціальних послуг, Міністерством соціальної політики, замовниками соціальних послуг) [25]. Зовнішню оцінку пропонується проводити відділам з питань соціального захисту населення на постійній основі не рідше ніж один раз у два роки. А у випадку надання соціальних послуг надавачем на підставі договору про соціальне замовлення – не рідше ніж один раз на рік.

При проведенні оцінки якості соціальних послуг пропонується застосовувати такі методи отримання інформації:

- 1) опитування отримувачів соціальних послуг або їх законних представників;
- 2) спостереження за процесом надання соціальних послуг;
- 3) бесіди / співбесіди з персоналом надавача соціальних послуг;
- 4) вивчення документації надавача соціальних послуг, іншої документації, у тому числі звернень отримувачів соціальних послуг [12].

Оцінювання соціальних послуг проводиться з використанням показників, набір яких визначено державними стандартами соціальних послуг. Потрібно звернути увагу на те, що у визначенні термінів існує певна невідповідність: у нормативних документах термін «показник» визначає індикатори за якими провозиться оцінка, в той час як показники названі «критеріями».

Основні індикатори (у нормативних документах термін «показник») за якими визначається якість надання соціальної послуги визначені Порядком розроблення державного стандарту соціальної послуги (2012), затвердженим наказом Міністерства соціальної політики, а саме : адресність та індивідуальний підхід, результативність, своєчасність, доступність і відкритість, зручність, повага гідності отримувача соціальної послуги, професійність. Методи визначення даних за індикаторами/показниками оцінки якості соціальних послуг наведені у таблиці 4.3.6.

Таблиця 4.3.6

**Методи отримання даних за індикаторами/показниками оцінки якості
соціальних послуг**

Індикатор/ показник	Метод отримання даних
Адресність та індивідуальний підхід	Визначається шляхом аналізу правильності визначення індивідуальних потреб, відповідності соціальної послуги індивідуальним потребам її отримувача
Результативність	Визначається шляхом аналізу досягнутих результатів: задоволення індивідуальних потреб отримувача соціальної послуги, вирішення проблемних питань отримувача соціальної послуги, подолання отримувачем соціальної послуги складних життєвих обставин або мінімізація їхніх наслідків
Своєчасність	Визначається шляхом здійснення аналізу відповідності прийняття рішення про надання соціальної послуги визначеним строкам, надання отримувачу в разі потреби соціальної послуги екстрено (кризово), виконання індивідуального плану надання соціальної послуги у визначені строки тощо
Доступність і відкритість	Визначаються шляхом аналізу наявності інформації про соціальну послугу, умови та порядок її отримання у формі, доступній для сприйняття особами з будь-яким видом порушення здоров'я та з урахуванням їхніх вікових особливостей, наявності можливості отримання альтернативних послуг, надання допомоги отримувачам соціальної послуги в одержанні необхідних документів для організації надання соціальної послуги, звернення за отриманням соціальних послуг і вільного (безперешкодного) доступу отримувача соціальних послуг до приміщення надавачів соціальних послуг тощо
Зручність	Визначається шляхом аналізу наявних можливостей для громадян, які перебувають у складних життєвих обставинах, обирати зручний для них час отримання соціальної послуги, врахування інтересів та потреб отримувача соціальної послуги під час її надання тощо
Повага гідності отримувача соціальної послуги	Визначається шляхом аналізу забезпечення ввічливого і гуманного ставлення з боку надавачів соціальних послуг, його честі, дотримання професійних та етичних норм і принципів у роботі з отримувачем соціальних послуг тощо
Професійність	Визначається шляхом аналізу наявності належного рівня кваліфікації працівників надавача соціальних послуг, проходження навчання, підвищення кваліфікації, атестації

Джерело: розроблено автором відповідно до Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги, затвердженого наказом Міністерства соціальної політики від 16.05.2012 р. № 282.

При проведенні оцінки якості соціальної послуги використовуються кількісні та якісні показники, розроблені індивідуально залежно від категорії клієнтів; складних життєвих обставин; форм та методів надання соціальної

допомоги. Відповідно до Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги кожен державний стандарт має містити механізм системного моніторингу та контролю, кількісні та якісні показники оцінки якості послуги та критерії їх оцінювання[18].

Інформація про результати оцінки якості соціальних послуг оприлюднюється: доводиться до відома населення територіальної громади, фахівців соціальної сфери інших зацікавлених сторін. Зазвичай інформація розміщується на офіційному сайті надавача соціальних послуг чи органу місцевої влади або на інформаційному стенді чи у друкованих засобах масової інформації.

Систематичне проведення моніторингу і оцінки надання соціальних послуг у територіальній громаді дає змогу:

- оцінити доцільність залучення нових надавачів соціальних послуг, формування ефективної системи надання ринку соціальних послуг;
- визначити пріоритетні напрями соціальної роботи та соціальні послуги, що відповідають потребам жителів громади;
- налагодити взаємодію та партнерство з державними та громадськими організаціями, спонсорами, приватними особами, що зацікавлені в розвитку соціальної сфери в громаді;
- визначити шляхи вдосконалення системи надання соціальних послуг, підвищення їхньої ефективності;
- охопити нові групи населення, що потребують соціального захисту та державної підтримки [33].

Періодичне проведення моніторингу та оцінки сприяє удосконаленню системи надання соціальних послуг шляхом прийняття управлінських рішень, які ґрунтуються на об'єктивних та актуальних даних.

Система надання соціальних послуг в Україні ще формується і має низку досягнень, а саме: стандартизація соціальних послуг, налагодження роботи мережі комунальних та недержавних надавачів соціальних послуг, створення

умов для надання соціальних послуг безпосередньо за місцем проживання/перебування клієнтів. Разом з тим повномасштабне вторгнення російської федерації в Україну вимагає суттєвої трансформації системи соціальних послуг, через величезну кількість людей, які вимушено переселяються із зони ведення бойових дій/ окупації в інші, більш безпечні регіони, потребують соціальної підтримки жителі громад, які пережили окупацію, діти, які втратили батьків, отримали поранення чи каліцтво, стали жертвами насильства тощо. Окремої уваги і професійної соціальної та психологічної допомоги потребують учасники бойових дій, демобілізовані військовослужбовці, які повертаються до умов цивільного життя. Організація соціальної роботи на місцевому відповідно сучасним запитам потребує не лише розширення мережі надавачів соціальних послуг, а й відповідної підготовки фахівців і соціальної роботи з надання послуг клієнтам складні життєві обставини яких спровоковані воєнними діями [32].

Завдання для самоперевірки до РОЗДІЛУ 4

1. Яким Законом України визначено організаційні засади впровадження соціальної роботи в Україні, суб'єкти та об'єкти соціальної роботи, сфери та принципи впровадження соціальної роботи?

- А) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)
- Б) Закон України «Про соціальні послуги» (2019)
- В) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997)

2. Яким Законом України визначено власні та делеговані повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у соціальній сфері?

- А) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)
- Б) Закон України «Про соціальні послуги» (2019)
- В) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997)

3. Яким Законом України визначено, що уповноваженими органами системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад є місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування?

- А) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)
- Б) Закон України «Про соціальні послуги» (2019)
- В) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997)

4. Нормативно-правовий документ «Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах» (2023) визначає:

- А) Порядок і інструменти визначення потреб мешканців громади у соціальних послугах.

Б) Джерела фінансування суб'єктів соціальної роботи (кошти місцевих бюджетів, кошти благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерела, не заборонені законодавством).

В) Послідовність діяльності відділів з питань соціального захисту населення щодо організації робочої групи із збору інформації щодо потреб населення територіальної громади у соціальних послугах та розробки пріоритетних напрямів розвитку системи соціальних послуг у громаді та планування заходів із її розвитку відповідно до потреб мешканців.

Г) Повноваження працівників, що здійснюють соціальну роботу: соціального менеджера, фахівця із соціальної роботи, соціального працівника.

5. Якими нормативно-правовими документами регулюється організація надання соціальних послуг та повноваження посадових осіб щодо прийняття рішень з надання соціальних послуг?

А) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001)

Б) Закон України «Про соціальні послуги» (2019)

В) Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997)

Г) Порядок організації надання соціальних послуг (2020)

6. Надання яких соціальних послуг жителям територіальної громади в обов'язковому порядку мають забезпечувати органи місцевої влади та місцевого самоврядування?

А) Усі соціальні послуги, перелік яких визначений законодавством, з урахуванням потреб жителів територіальних громад.

Б) Базові соціальні послуги, перелік яких визначений законодавством, з урахуванням потреб жителів територіальних громад.

В) Лише соціальні послуги потребу у яких визначено за результатами оцінки потреб жителів громади у соціальних послугах.

7. Який нормативно-правовий документ містить роз'яснення щодо діяльності органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування з виконання власних і делегованих повноважень у соціальній сфері?

- А) Порядок організації надання соціальних послуг (2020).
- Б) Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2023).

8. Які основні етапи організації та реалізації соціальної роботи/ надання соціальних послуг на рівні територіальної громади визначено Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2023)?

- А) Визначення потреб мешканців територіальної громади у соціальних послугах.
- Б) Планування надання соціальних послуг мешканцям територіальної громади із зазначенням необхідних видатків.
- В) Організація надання соціальних послуг, у тому числі із залученням надавачів соціальних послуг недержавного сектора.
- Г) Моніторинг надання і оцінка якості соціальних послуг.

9. Якими нормативно-правовими документами визначено основні завдання моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг?

- А) Порядок організації надання соціальних послуг (2020).
- Б) Порядок проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг (2020).
- В) Методичні рекомендації щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2023).

Г) Методичні рекомендації з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг (2013).

10. Який Закон України регулює надання соціальних послуг недержавними суб'єктами соціальної роботи?

А) Закон України «Про соціальні послуги» (2019).

Б) Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» (2001).

ПРИМІТКА. Відповіді до Тесту наведені у Додатку 3.

Література для самостійного опрацювання до розділу 4

1. Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота. 1(5). 2019. С.11-15.
2. Деякі питання організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують: постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-%D0%BF#Text>
3. Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя: розпорядження Кабінету міністрів України від 22 травня 2019 №350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2019-%D1%80#Text>
4. Пеша І.В., Соівнк І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с.
5. Планування організації надання соціальних послуг на основі визначених потреб мешканців ТГ. Навчальний електронний курс «Організація соціальних послуг в територіальній громаді». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eul-aF8DVu8>
6. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Харків: ХІСД, 2017. 112с.
7. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. 72 с.
8. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або

окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>

9. Про затвердження Випуску 80 "Соціальні послуги" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>
10. Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
11. Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2020 № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/185-2020-%D0%BF#n10>
12. Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 № 904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13#Text>
13. Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики від 31.07.2023 № 263-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#Text>
14. Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах: наказ Міністерства соціальної політики України 19.04.2023 № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#n7>
15. Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади: постанова

- Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 576. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-%D0%B>
16. Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>
 17. Про затвердження Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 428. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2020-%D0%BF#n9>
 18. Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги: Наказ Міністерства соціальної політики від 16.05.2012 р. № 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0876-12#Text>
 19. Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах: наказ Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text>
 20. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
 21. Про організацію надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>
 22. Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
 23. Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
 24. Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

25. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. Міністерство соціальної політики України. 2020. URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikov-organiv-mistsevogo-samovryaduvannya.pdf>
26. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів). Уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васяновичта ін. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с
27. Слосанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
28. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 1. Соціальне планування та розвиток послуг. Посібник. Дащаківська О.Ю., Криницька І.П., Максименко К.М. Київ, 2021. 76 с.
29. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник. Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.
30. Теорія та методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Мигович. Київ: Академвидав, 2005. 328 с.
31. Тюття Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. 2-ге вид., переоб.і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.
32. Шинкарук В.Д., Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі: навчальний посібник. Київ: «Компринт», 2022. 360 с.
33. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків: ХІСД, 2017. 112 с.

РОЗДІЛ 5. КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ТА МОДЕЛІ ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

5.1. Комплексний підхід у соціальній роботі

Ефективне вирішення соціальних проблем та покращення добробуту мешканців територіальної громади потребує залучення і координації роботи різних фахівців та структур, інтеграцію різних методів і стратегій діяльності, комплексного підходу до використання і активізації усіх наявних ресурсів. Такий підхід базується на принципах співпраці, участі, інтеграції, активізації громади та міжсекторальної взаємодії.

Комплексний підхід – це системний і інтегрований метод організації соціальної роботи в громаді, що передбачає залучення різних зацікавлених сторін, ресурсів та методів для ефективного вирішення соціальних проблем і підвищення якості життя мешканців громади.

Основні складові комплексного підходу у організації соціальної роботи у територіальній громаді:

- *соціальне партнерство*, що передбачає організацію співпраці місцевих органів виконавчої влади, громадських організацій та бізнесу;
- *участь громади* шляхом залучення мешканців до прийняття рішень та реалізації соціальних проєктів та волонтерській діяльності;
- *активізація громади* передбачає підвищення обізнаності мешканців про соціальні проблеми та шляхи їх вирішення, підтримку та заохочення місцевих ініціатив;
- *міжвідомча взаємодія* шляхом координації роботи фахівців та організацій/ установ різних сфер діяльності (соціальна сфера, освіта, охорона здоров'я, правоохоронні органи інші), обмін інформацією та ресурсами;
- *оцінка потреб та планування* передбачає визначення основних соціальних проблем і потреб громади, розробка та реалізація стратегій і планів, спрямованих на їхнє вирішення;

- *реалізація соціальних програм* спрямованих на соціальну підтримку, допомогу та розвиток, що відповідають потребам громади.

Основні складові комплексного підходу в організації соціальної роботи в громаді наведено у таблиці 5.1.1.

Таблиця 5.1.1

Комплексний підхід в організації соціальної роботи у територіальній громаді

Складові	Форми організації
Соціальне партнерство	- залучення регіональних та місцевих органів влади для спільного планування та реалізації соціальних програм - залучення неурядових організацій, благодійних фондів та волонтерських груп для забезпечення додаткових ресурсів і послуг - включення представників приватного сектору в соціальні ініціативи шляхом корпоративної соціальної відповідальності, спонсорства та партнерських соціальних проектів
Участь громади	- активне залучення жителів громади до процесу прийняття рішень у соціальній сфері і реалізації соціальних проектів - заохочення мешканців до участі у волонтерських програмах та ініціативах
Активізація громади	- проведення інформаційних кампаній та освітніх програм спрямованих на підвищення рівня обізнаності населення про соціальні проблеми та способи їх вирішення - стимулювання місцевих ініціатив і проектів, спрямованих на вирішення соціальних проблем громади
Міжвідомча взаємодія	- координація дій між службами/ установами соціальної сфери, освітою, охороною здоров'я, правоохоронними органами та іншими секторами. - ефективний обмін інформацією та ресурсами між різними організаціями та установами
Оцінка потреб та планування	- проведення досліджень і аналізу для визначення основних соціальних проблем і потреб громади - розробка довгострокових стратегій та планів для вирішення виявлених проблем з урахуванням доступних ресурсів та можливостей - розробка та реалізація програм соціальної підтримки, допомоги та розвитку, що відповідають потребам жителів громади.
Соціальні програми	- розробка та реалізація програм соціальної підтримки, допомоги та розвитку, що відповідають потребам громади - систематичний моніторинг виконання програм і оцінка їх ефективності для забезпечення досягнення поставлених цілей

Джерело: авторська розробка.

Основною умовою впровадження комплексного підходу у організації соціальної роботи на рівні територіальної громади є *розвиток кадрового потенціалу*, що передбачає пошук та залучення висококваліфікованих фахівців

для роботи в соціальній сфері та забезпечення системного навчання з підвищення їхньої професійної компетентності.

Комплексний підхід забезпечує широке залучення різних ресурсів та методів для вирішення соціальних проблем територіальної громади та її жителів. Ключовим елементом комплексного підходу є інтегрований підхід, що фокусується на забезпеченні узгодженої та скоординованої роботи між усіма залученими сторонами що дає змогу досягти синергії та підвищити ефективність соціальної роботи та надання соціальних послуг.

Соціальне партнерство у соціальній роботі передбачає співпрацю між різними суб'єктами, включаючи державні та місцеві органи влади, громадські організації, бізнес-сектор, освітні та наукові установи, а також самих мешканців громади, з метою спільного вирішення соціальних проблем, покращення якості життя та сприяння стійкому розвитку громади.

Соціальне партнерство – об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільних дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію [9].

Соціальне партнерство забезпечує ефективність впровадження соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді завдяки синергії внеску кожного із партнерів, що забезпечується плануванням та координацією їхньої діяльності відповідно до потреб та ресурсів громади.

У рамках соціального партнерства впроваджуються моделі соціальної роботи спрямовані на мінімізацію чи подолання складних життєвих обставин вразливих категорій населення, надання адресних соціальних послуг. Приклади соціального партнерства у соціальній роботі: інформаційний обмін, ведення випадку отримувача соціальних послуг, спільні благодійні акції, реалізація програм соціально-культурної спрямованості, підтримка соціальних ініціатив та проектів, фінансування соціальної сфери тощо [4, с. 946].

Соціальні партнери, що залучаються до взаємодії, та їхній внесок у реалізацію соціальної роботи та розвиток територіальної громади представлені у таблиці 5.1.2.

Таблиця 5.1.2

Складові соціального партнерства у територіальній громаді

Соціальні партнери	Напрями діяльності
Державні та місцеві органи влади	- Розробка та реалізація соціальних програм і політик - Забезпечення нормативно-правової бази для здійснення соціальної роботи
Установи та заклади соціальної сфери	- Координація партнерської взаємодії - Реалізація соціальної роботи та надання соціальних послуг - Планування та оцінка ефективності діяльності
Громадські організації та благодійні фонди	- Реалізація проектів та ініціатив, спрямованих на підтримку вразливих груп населення - Захист прав та інтересів різних категорій населення
Бізнес структури	- Надання фінансової підтримки соціальних проектів через корпоративну соціальну відповідальність - Спільне впровадження соціальних ініціатив, спрямованих на розвиток громади
Освітні та наукові установи	- Проведення досліджень та аналізу соціальних проблем - Підготовка та підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери
Мешканці громади	- Активна участь у визначенні потреб громади та розробці рішень - Волонтерська діяльність та самоорганізація для вирішення соціальних проблем

Джерело: авторська розробка.

Соціальне партнерство як форма ефективного співробітництва будується на принципах спільного планування; спільної оцінки діяльності; побудові взаємодії на довірі, відкритості дій, задумів, оперативному та достатньому обміні інформацією; взаємної відповідальності тощо[19].

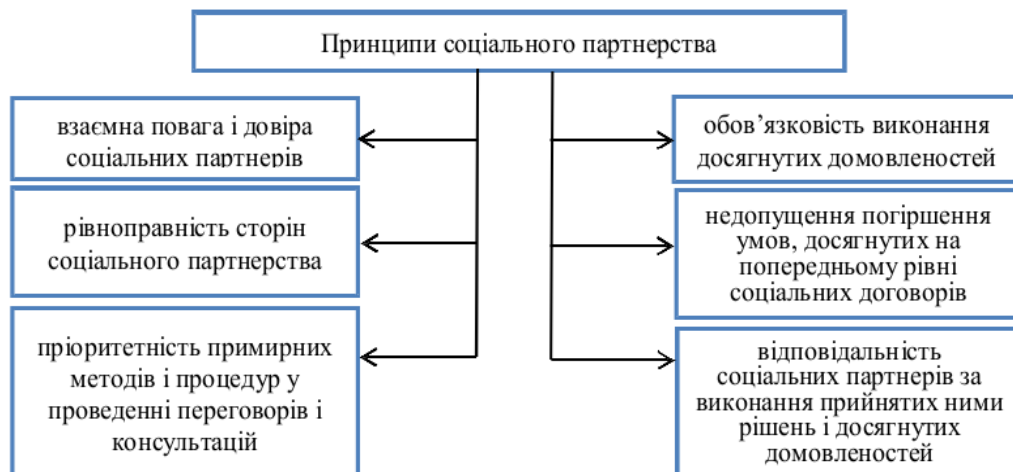

Рис. 5.1.1. Принципи соціального партнерства

Джерело: Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.

Соціальне партнерство на рівні територіальної громади передбачає взаємодію представників трьох секторів суспільства:

- 1) державний сектор (влада): органи державної влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи та організації;
- 2) приватний сектор (бізнес): система підприємств, господарських товариств та індивідуальних підприємців, що займаються діяльністю, пов'язаною з отриманням прибутку;
- 3) громадський сектор (громадськість): організації що утворюються за власною ініціативою заставників, без мети отримання прибутку [2, с.80].

Взаємодія між представниками цих трьох секторів, що діють в територіальній громаді, називається міжсекторною (міжсекторальною). Вона спрямована на об'єднання та використання «сильних сторін» суб'єктів соціальної роботи та забезпечує компенсацію їхніх «слабких сторін» (див. таблицю 5.1.3).

Характеристика секторів суспільства щодо взаємодії у соціальній сфері
(за О. Безпалько)

	ВЛАДА	БІЗНЕС	ГРОМАДСЬКІСТЬ
СИЛЬНІ СТОРОНИ	- стабільність - система соціальних інституцій - ресурси - кваліфіковані кадри	- ресурси та висока ефективність їх використання - здатність швидко реагувати на зміни - орієнтація на результат - високий професіоналізм	- довіра жителів громади - генерація солідарних ініціатив - згуртованість людей - можливість працювати з різними групами клієнтів - надання послуг відповідно пріоритетним потребам клієнта
СЛАБКІ СТОРОНИ	- нездатність швидко реагувати на зміни - бюрократія та корупція - неефективне використання ресурсів	- упереджене ставлення членів громади - відсутність прямої зацікавленості працювати на соціальні проблеми громади	- обмежені матеріальні та фінансові ресурси - низький рівень професіоналізму у вирішенні окремих проблем

Джерело: Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.

Співпраця у межах досягнення певної мети, вирішення конкретних завдань чи тривале партнерство передбачають об'єднання й координацію зусиль, ресурсів, рівність участі кожної зі сторін та спільну відповідальність за результати діяльності. Така взаємодія можлива як на рівні інституцій у межах одного сектору, наприклад, між організаціями громадянського суспільства, так і між різними секторами: громадою, органами влади й місцевого самоврядування, правоохоронними органами, бізнесом, донорськими організаціями, засобами масової комунікації тощо [19].

Ініціаторами партнерства при вирішенні соціальних полем у територіальній громаді можуть виступати соціальні служби різного типу, що працюють у громаді; ініціативні групи; органи місцевого самоврядування; неурядові організації [11].

Ще однією складовою міжсекторальної взаємодії є засоби масової інформації, які окремі автори називають «четвертою владою». О. Безпалько зазначає, що засоби масової інформації формують суспільну думку членів громади про діяльність окремих секторів та їх взаємодію, а також виступають у

ролі посередника та ініціатора партнерства між представниками влади, бізнесу та громадськості на місцевому рівні [11].

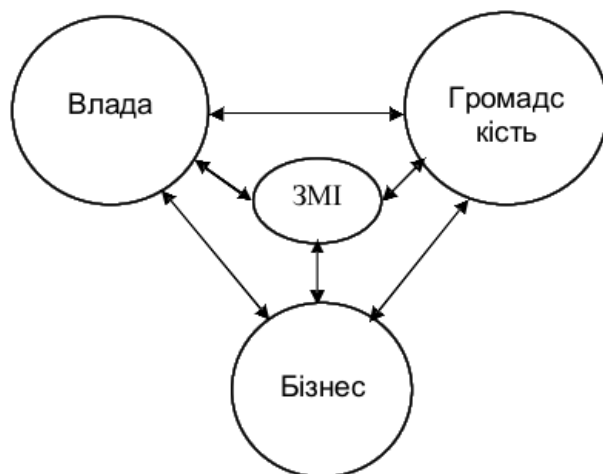

Рис. 5.1.2. Модель міжсекторної взаємодії

Джерело: Організація партнерства у місцевих громадах: Метод. рек. для практиків соціальної сфери. Т.П.Басюк, О.В.Безпалько, І.В.Братусь та інші. За заг.ред.І.Д.Зверєвої. Київ: Наук. світ, 2006. 43.

Формами соціального партнерства щодо організації соціальної роботи на рівні територіальної громади є: публічно-приватне партнерство, співпраця з неурядовими організаціями, корпоративна соціальна відповідальність, грантові програми, волонтерські програми, консультативні ради та комітети, інформаційні кампанії, освітні та навчальні програми, партнерство з міжнародними організаціями тощо. Опис форм соціального партнерства та приклади їхнього застосування у соціальній роботі наведено у таблиці 5.1.4.

Основні форми впровадження соціального партнерства у соціальній роботі

Форма	Опис	Приклади впровадження
Публічно-приватне партнерство	Співпраця між державними органами та приватними компаніями для реалізації соціальних проектів	- спільне фінансування будівництва соціальної інфраструктури (наприклад, реабілітаційний центр, центр матері і дитини тощо) - організація спільних соціальних програм (наприклад, навчання та працевлаштування молоді)
Співпраця з неурядовими організаціями (НУО)	Співпраця державних органів та комерційних структур з громадськими організаціями для вирішення соціальних проблем	- фінансування та підтримка проектів НУО, спрямованих на допомогу вразливим групам населення - організація спільних заходів (тренінгів, семінарів, конференцій) для підвищення обізнаності населення з соціальних питань
Корпоративна соціальна відповідальність	Залучення бізнесу до вирішення соціальних проблем через реалізацію програм корпоративної соціальної відповідальності	- компанії проводять благодійні акції, допомагають соціально незахищеним верствам населення - реалізація бізнесом програм екологічної та соціальної відповідальності (наприклад, підтримка освітніх ініціатив, екологічні проекти)
Грантові програми	Надання фінансової підтримки з боку держави, міжнародних організацій або приватних компаній для реалізації соціальних проектів	- гранти на реалізацію соціальних ініціатив, спрямованих на покращення умов життя в громаді - фінансування досліджень та розробок у сфері соціальної роботи
Волонтерські програми	Залучення волонтерів з різних секторів для участі в соціальних проектах та ініціативах	- волонтерські акції, організовані бізнесом, державними установами та НУО - програми корпоративного волонтерства, де працівники компаній беруть участь у соціальних проектах
Консультативні ради та комітети	Створення спільних консультативних органів, які включають представників держави, бізнесу та НУО для координації соціальних ініціатив	- консультативні ради з питань соціальної політики, які розробляють та оцінюють результативність виконання соціальних програм - комітети, що займаються соціальними питаннями
Інформаційні кампанії	Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності населення з соціальних питань та залучення до соціальних проектів	- інформаційні кампанії щодо здорового способу життя, захисту прав дітей та інших соціально важливих тем - розробка та поширення інформаційних матеріалів (буклетів, плакатів, відео)
Освітні та навчальні програми	Проведення навчальних програм, спрямованих на підвищення кваліфікації фахівців соціальної сфери та підвищення обізнаності громади	- тренінги для фахівців із соціальної роботи, організовані за підтримки бізнесу - семінари та конференції з питань соціальної роботи, організовані спільно державою, бізнесом та НУО
Партнерство з міжнародними організаціями	Співпраця з міжнародними організаціями та фондами для реалізації соціальних проектів та впровадження передового досвіду	- реалізація соціальних проектів за фінансової підтримки міжнародних організацій (ПРООН, ЮНІСЕФ, ВООЗ та інші) - обмін досвідом та впровадження міжнародних стандартів та кращих практик у соціальну роботу

Організаційно-управлінські умови впровадження соціального партнерства у соціальній роботі на рівні громади визначено І. Мещан, а саме:

- створення надійного соціального середовища, що означає упевненість партнерів і місцевого співтовариства в цілому, що зобов'язання будуть виконані, а конструктивні пропозиції розглянуті та прийняті до виконання;
- забезпечення можливості здобуття повної та достовірної інформації про партнерів, їх відкритості перед місцевим співтовариством;
- визначення норм, що спонукають партнерів не шукати вигоду лише для себе, а прагнути до досягнення загальної мети: підвищення якості надання соціальних послуг територіальним громадам;
- координація й залучення ресурсів органів влади (субсидії, гранти некомерційним організаціям), бізнес-структур (спонсорство, добродійність, меценатство) і громадськості (фінансові, матеріальні, людські ресурси);
- розробка та підписання відповідної угоди про партнерство з метою закріплення основаних на відповідній правовій базі його пріоритетних напрямів, механізмів, технологій, критеріїв оцінювання ефективності; визначення обов'язків сторін [9].

Соціальне партнерство є ключовим елементом ефективної організації соціальної роботи у територіальній громаді. Воно забезпечує об'єднання зусиль та ресурсів різних суб'єктів, що дає змогу: ефективно вирішувати соціальні проблеми; підвищувати якість надання соціальних послуг; залучати додаткові ресурси та підтримку, забезпечувати сталий розвиток та покращення добробуту громади. Соціальне партнерство сприяє створенню гармонійного та згуртованого суспільства, де всі учасники активно залучені до вирішення спільних проблем та підтримують один одного.

Участь громади. Особливість соціальної роботи у територіальній громаді полягає в активізації членів громади до участі у вирішенні власних проблем [7].

Участь громади у реалізації соціальної роботи – це процес активного залучення мешканців громади до планування, прийняття рішень, реалізації та оцінки заходів і програм, спрямованих на вирішення соціальних проблем та

підвищення якості життя. Участь громади передбачає спільну роботу мешканців, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та інших зацікавлених сторін для досягнення спільних соціальних цілей.

Важливість залучення жителів громади до організації та реалізації соціальної роботи на місцевому рівні пояснюється тим, що

- мешканці громади найкраще знають свої проблеми та потреби, тому їхня участь дозволяє визначити пріоритетні напрямки соціальної роботи;
- залучення громади сприяє розробці та впровадженню ефективних та адресних соціальних програм, що відповідають реальним потребам населення;
- громадська участь сприяє зміцненню довіри між мешканцями та органами влади, підвищенню рівня соціальної згуртованості;
- залучення мешканців до соціальної роботи сприяє формуванню відповідальності та самоорганізації, що є основою для сталого розвитку громади.

Н. Комаровою визначені методи формування участі жителів громади у вирішенні соціальних проблем:

- поширення інформації серед жителів громади про соціальні ініціативи через засоби масової інформації;
- опитування громадської думки щодо нагальних проблем та готовності жителів громади долучитися до їхнього вирішення;
- консультування з громадськістю щодо поінформованості і ставлення жителів до місцевих соціальних ініціатив під час проведення загальних зборів громади;
- участь представників громади у плануванні та розробці соціальних програм та проектів через участь у роботі дорадчих/ консультативних органів;
- участь представників громади у процесі розробки програм соціального розвитку громади та прийняття відповідних рішень (участь у роботі правління/ комісій/ комітетів органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування) [10].

Форми залучення мешканців громади до участі у соціальних ініціативах органів місцевого самоврядування наведені у таблиці 5.1.5.

**Форми залучення мешканців громади до участі у соціальних ініціативах
органів місцевого самоврядування**

Форми залучення	Громадська участь
Інформування громадськості	• інформування жителів громади щодо соціальних ініціатив органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування • роз'яснення завдань на вирішення яких спрямовані соціальні ініціативи, переваги та недоліки альтернативних варіантів ухвалення місцевих рішень
Опитування громадської думки	• отримання інформації від громадян щодо нагальних соціальних проблем • визначення рівня готовності жителів громади до участі у вирішенні проблем, форми участі • отримання зворотного зв'язку від громадян про вплив та ефективність місцевих соціальних ініціатив
Загальні збори громади	• консультування з громадськістю щодо поінформованості і ставлення жителів до місцевих соціальних ініціатив
Дорадчі (консультативні) комітети органів місцевого самоврядування	• участь представників громади у плануванні та розробці соціальних програм та проектів
Правління/ комісії/ комітети органів місцевого самоврядування	• участь представників громади у процесі розробки програм соціального розвитку громади та прийнятті відповідних рішень

Джерело: авторська розробка.

Форми залучення мешканців громади до участі у прийнятті рішень щодо організації соціальної роботи в громаді та вирішення соціальних проблем відрізняються за рівнем впливу громадськості на прийняття рішень: мінімальний рівень залучення громадян на рівні отримання інформації про соціальні ініціативи. Безпосередній вплив на прийняття рішень забезпечує участь представників громади у роботі дорадчих/ консультативних органів та правлінь/комісій/ комітетів органів місцевого самоврядування територіальної громади (див. рис. 5.1.3).

Рис. 5.1.3. Рівні впливу громадськості на прийняття рішень відповідно до форми залучення жителів громади до соціальних ініціатив

Основні форми громадської участі: залучення мешканців громади до виявлення соціальних потреб та проблем громади та їхнього вирішення; участь соціально активних жителів громади у розробці та плануванні соціальних програм; підтримка громадських ініціатив спрямованих на покращення умов життя у громаді; участь представників громади у оцінці ефективності реалізованих соціальних програм і заходів; інформування жителів громади щодо ефективності соціальної роботи та можливості долучитися до соціальних програм/ проектів/ заходів, що реалізуються у громаді.

Основні форми участі громади у соціальній роботі наведено у таблиці 5.1.6.

Участь громади у соціальній роботі може приймати різноманітні форми, кожна з яких сприяє ефективному вирішенню соціальних проблем та покращенню якості життя населення. Важливим є те, що така участь забезпечує включення мешканців у процес прийняття рішень, підвищує їхню відповідальність за стан своєї громади та сприяє соціальній згуртованості.

Форми участі громади у соціальній роботі

Форма	Опис	Приклади впровадження
Громадські слухання та зустрічі	Організація регулярних зустрічей між представниками громади та працівниками соціальної сфери для обговорення актуальних питань, проблем та потреб	• громадські слухання щодо соціальних програм та ініціатив • зустрічі з представниками місцевої влади для обговорення питань соціальної політики
Консультації та опитування	Проведення консультацій та опитувань жителів громади для виявлення їхніх потреб та оцінки ефективності соціальної роботи	• опитування мешканців громади щодо якості наданих соціальних послуг • консультації з громадськістю при розробці нових соціальних програм
Волонтерські ініціативи	Залучення волонтерів та активістів громади до реалізації соціальних проектів та програм	• волонтерські програми підтримки вразливих груп населення • організація заходів з метою допомоги вразливим категорія населення (бездомні, особи з інвалідністю, літні люди) • створення онлайн-спільнот для обговорення соціальних питань та координації волонтерських дій
Підтримка громадських організацій	Підтримка ініціатив з боку мешканців громади щодо створення громадських організацій, які займаються вирішенням соціальних проблем	• фінансова та консультативна підтримка громадських організацій, які діють у громаді • співпраця з неурядовими організаціями у реалізації соціальних проектів і програм
Участь у прийнятті рішень	Включення представників громади до складу консультативних та керівних органів, що займаються соціальною роботою	• включення громадських активістів до складу комітетів з питань соціальної політики • врахування пропозицій представників громади при прийнятті рішень щодо розподілу фінансових ресурсів на соціальні програми
Навчальні програми та тренінги	Проведення навчання соціально активних членів громади з метою підвищення їхніх знань та навичок у сфері соціальної роботи	• тренінги з питань організації та управління громадськими організаціями • семінари з питань соціальної політики та прав людини
Інформаційні кампанії	Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності громади щодо можливості отримання соціальних послуг та можливості участі у соціальній роботі	• розповсюдження інформаційних буклетів та листівок • проведення медіакампаній для інформування жителів громади про соціальну роботу та соціальні послуги • використання соціальних мереж для поширення інформації та залучення до соціальних ініціатив

Активізація громади. У територіальних громадах, де активно діють об'єднання громадян, жителі беруть участь у реалізації соціальних ініціатив та спільних проєктів, вони досягають значних у розбудові соціальної інфраструктури та розв'язанні існуючих проблем, роблять життя в своїй громаді комфортним і зручним [19].

Активізація громади – це процес мобілізації та залучення мешканців громади до активної участі у вирішенні соціальних проблем, розвитку місцевих ініціатив та покращенні якості життя. Це включає стимулювання самостійності, відповідальності та спроможності громади шляхом надання інформації, освіти, ресурсів та підтримки.

За результатами вивчення досвіду соціальної роботи в громадах різних країн М Боп і Дж. Боп визначили активізацію громади одним із базових підходів організації соціальної роботи в громаді [2]. Особливість цього підходу полягає в тому, що самі жителі громади визначають власні потреби, розробляють рішення і працюють над їхнім впровадженням. Вони можуть отримувати допомогу та підтримку від фахівців соціальної сфери, але саме члени громади, а не фахівці, контролюють процес вирішення визначеної проблеми.

Активізація (мобілізація) громади на вирішення нагальних соціальних питань є поєднанням багатьох процесів, а саме:

- залучення громадян до розуміння та сприйняття факту існування у громаді певних соціальних проблем;
- визначення бажаних та можливих для громади шляхів вирішення цих проблем;
- окреслення кола осіб та мережі установ/ закладів, які можуть вирішити проблеми;
- опанування членами громади вміннями співпрацювати з органами влади, представниками бізнесу, громадськими організаціями, зацікавленими особами, які мають певну громадську позицію, для досягнення конкретних цілей;
- розбудова громадських організацій (формальних чи неформальних), які можуть сприяти впровадженню намічених планів [10].

Модель активізації (мобілізації) громади, розроблена розроблена Н. Комаровою, передбачає послідовну реалізацію таких етапів [10]:

- 1) створення/формування команди (ініціативної групи);
- 2) формулювання проблеми, яка потребує нагального вирішення, за результатами аналізу соціальних проблем/ потреб жителів територіальної громади;
- 3) розробка можливих реальних кроків у вирішенні чітко окресленої проблеми (на цьому етапі залучаються партнери із числа фахівців соціальної сфери, представників місцевих органів самоврядування та громадських організацій, науковці);
- 4) пошук ресурсної підтримки для забезпечення необхідної діяльності (враховуються ресурси фінансові та матеріально-технічні, а також людський потенціал: фахівці, волонтери, добровільні помічники);
- 5) розробка і узгодження плану реалізації громадської ініціативи;
- 6) впровадження плану, моніторинг його реалізації і оцінка результатів.

До складу команди (ініціативної групи) можуть входити представники державних структур/закладів, представники формальних і неформальних громадських об'єднань. Принципово, щоб була сформована команда однодумців, готових об'єднатися заради реалізації певної ініціативи, направленої на вирішення нагальної соціальної проблеми у громаді.

Послідовність впровадження моделі активізації (мобілізації) громади на підтримку вразливих категорій дітей і сімей зображено на рис. 5.1.4.

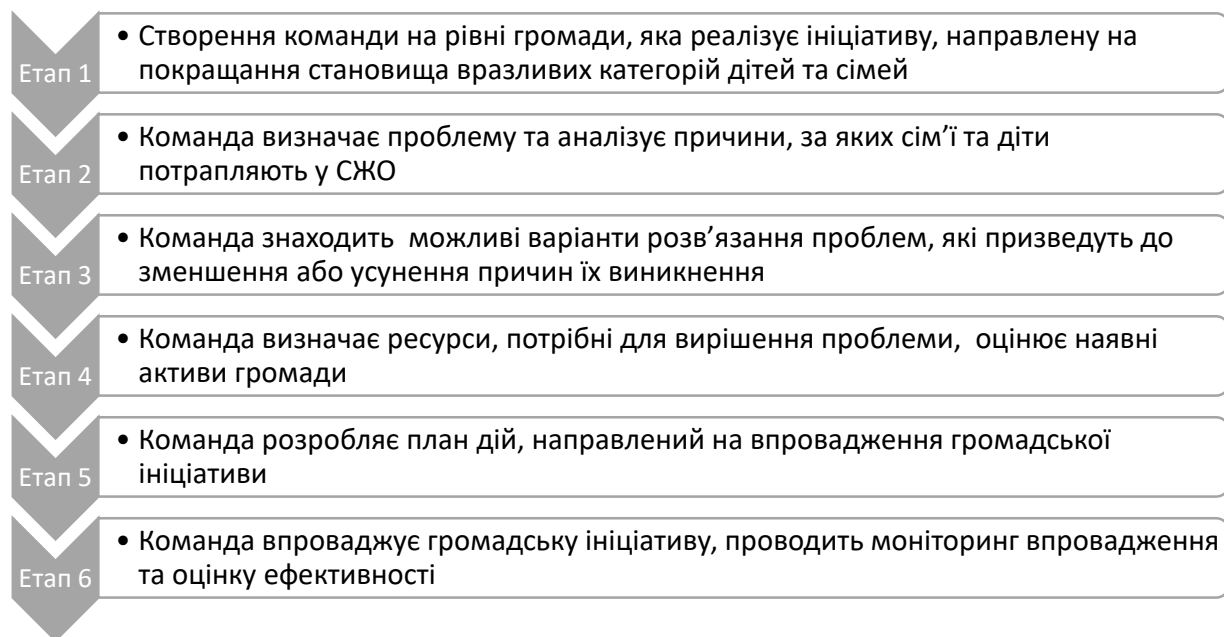

Рис. 5.1.4. Етапи реалізації моделі мобілізації громади на підтримку дітей та сімей

Джерело: Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей тренінговий модуль з підготовки тренерів. О.А. Гальчинська, О.Ю. Герасимова, Т. Клаф, Н.М. Комарова. Київ: «Фенікс», 2010. 80 с.

Приклади проблемних питань у територіальній громаді на вирішення яких можуть бути спрямовані громадські ініціативи:

- велика чисельність вагітностей серед підлітків;
- значна кількість осіб, які зловживають хімічними речовинами та алкоголем;
- недовіра представникам влади;
- неефективність соціальних послуг, спрямованих на захист прав дитини;
- неможливість отримати соціальні послуги з підтримки людей похилого віку;
- зростання серед жителів громади рівня інфікування на ВІЛ / СНІД та захворювань, що передаються статевим шляхом тощо.

Активізація громади сприяє розвитку системи соціальної роботи на місцевому рівні тому що забезпечує ефективне вирішення соціальних проблем громади та окремих її жителів завдяки залученню місцевих ресурсів; створює

умови для співпраці та взаємодії між мешканцями, що, в свою чергу, сприяє зміцненню соціальної згуртованості громади.

Міжвідомча взаємодія. Міжвідомча взаємодія у соціальній роботі передбачає співпрацю між установами/ організаціями/ закладами різних сфер діяльності з метою вирішення соціальних проблем на рівні територіальної громади.

Міжвідомча взаємодія – взаємодія державних організацій, що представляють різні відомства (галузі державного управління й установи, які їх обслуговують) [17].

Організація міжвідомчої взаємодії у соціальній роботі спрямована на:

- забезпечення та реалізація прав мешканців громади на отримання необхідних соціальних послуг і допомог;
- надання соціальних послуг відповідно до потреб жителів громади;
- використання громадою всіх ресурсів для організації соціальних послуг і допомоги в найкоротші строки;
- раннє виявлення та швидке реагування на випадки соціального неблагополуччя (складні життєві обставини, насильство, загроза життю та здоров'ю тощо);
- впровадження чіткого алгоритму дій, налагодження спільної роботи;
- соціальна згуртованість [22, с.59].

При організації соціальної роботи, зокрема надання соціальних послуг методом ведення випадку, відповідно до індивідуальних потреб і проблем клієнта виникає необхідність залучення фахівців різних спеціальностей та організації їхньої спільної роботи – міждисциплінарну (мультидисциплінарну) команду. Зазвичай міждисциплінарна команда формується для ведення певного випадку, в якій спеціалісти/експерти з різних галузей знань працюють задля досягнення спільної мети [1].

Міждисциплінарна взаємодія – взаємодія групи фахівців різних спеціальностей, однодумців, об'єднаних спільними цілями. Зазвичай, міждисциплінарна команда формується для ведення певного випадку, в

якій експерти з різних галузей знань працюють за окремими планами та завданнями, спрямованими на досягнення спільної мети [17].

З. Кияниця та Ж. Петрочко визначають такі форми міжвідомчої і міждисциплінарної взаємодії:

- команди спеціалістів;
- засідання фахівців соціальної сфери (наприклад, із спільного стратегічного планування);
- міжвідомчі групи термінового реагування на випадки жорстокого поводження з дітьми;
- робочі групи спеціалістів різних структур для вироблення проєктів рішень та вирішення проблем;
- спільні наради, семінари, тренінги;
- єдине вікно прийому звернень громадян територіальної громади;
- міжвідомчі тренінги для суб'єктів, які працюють із дітьми чи сім'ями з дітьми у громаді тощо [21, с. 139].

Основні форми міжвідомчої взаємодії у соціальній роботі в громаді та приклади їх впровадження наведено у таблиці 5.1.7.

Ефективна міжвідомча взаємодія сприяє комплексному підходу до вирішення соціальних проблем та покращенню якості життя жителів територіальної громади.

Оцінка потреб жителів громади та планування соціальної роботи є ще однією складовою комплексного підходу у організації соціальної роботи в громаді. Детально механізми та умови планування соціальної роботи відповідно до потреб жителів територіальної громади описані у параграфі 4.3.

Форми міжвідомчої взаємодії у соціальній роботі

Форма	Опис	Приклади впровадження
Координаційні ради та комітети	Створення постійних/ тимчасових координаційних органів, які включають представників різних відомств для обговорення та вирішення соціальних питань	• міжвідомчі комітети з питань соціального захисту • координаційні ради з питань запобігання насильству та захисту дітей
Спільні робочі групи	Формування робочих груп з представників організацій/ установ різного відомчого підпорядкування для вирішення конкретних соціальних проблем або реалізації проектів	• робочі групи з розробки та впровадження соціальних програм • тимчасові робочі групи для реагування на надзвичайні соціальні ситуації
Партнерські угоди та меморандуми	Підписання офіційних угод та меморандумів про співпрацю між різними відомствами та організаціями	• меморандуми про співпрацю між службами соціального захисту та закладами охорони здоров'я. • партнерські угоди між освітніми установами та організаціями з питань соціальної підтримки молоді
Спільне фінансування та ресурси	Об'єднання фінансових та матеріальних ресурсів для реалізації спільних соціальних проектів та програм	• спільне фінансування проектів з реабілітації та соціальної підтримки інвалідів. • об'єднання ресурсів для створення центрів соціальної допомоги
Тренінги та навчальні програми	Організація спільних навчальних заходів для підвищення кваліфікації працівників різних відомств щодо соціальної роботи, надання соціальних послуг	• тренінги для фахівців з соціальної роботи, медичних працівників та освітян щодо роботи з вразливими групами населення. • семінари з питань міжвідомчої взаємодії та координації діяльності
Інформаційний обмін та бази даних	Обмін інформацією між різними відомствами для забезпечення ефективного вирішення соціальних проблем	• спільні бази даних про осіб, які потребують соціальної підтримки • інформаційні платформи для обміну досвідом та кращими практиками
Спільні заходи та акції	Організація та проведення спільних заходів, спрямованих на вирішення соціальних проблем та підвищення обізнаності населення щодо соціальної роботи	• спільні акції щодо збереження здоров'я та здорового способу життя • проведення спільних культурних та освітніх заходів для підтримки соціальної інтеграції
Консультації та обговорення	Проведення регулярних консультацій та обговорень між представниками різних відомств для координації дій та узгодження підходів до вирішення соціальних проблем	• регулярні зустрічі та консультації між працівниками соціальних служб, медичних установ та правоохоронних органів • обговорення стратегій та планів дій щодо надання соціальних послуг

Соціальні програми. Організаційною формою реалізації соціальної роботи є соціальні програми, що є сукупністю взаємопов'язаних заходів, план дій, направлених на досягнення єдиної мети, вирішення однієї проблеми.

Соціальна програма – комплекс узгоджених проектів, заходів за цілями, строками, ресурсами та виконавцями у масштабах визначеної території та галузі соціальної сфери, що спрямовані на вирішення комплексу соціальних проблем [8].

Програма як форма реалізації соціальної роботи має такі характерні ознаки:

- визначена мета діяльності;
- сукупність взаємопов'язаних заходів і/або проектів реалізація яких дає змогу досягти мету програми;
- план дій з реалізації;
- обмежений термін виконання;
- очікувані результати [13].

У нормативному контексті програма є документом, що містить інформацію про мету, завдання, напрями та форми роботи, реалізація яких передбачає досягнення певних результатів.

Планування соціальних програм спрямованих на соціальну підтримку, допомогу та розвиток відповідно до потреб громади передбачає визначення мети, послідовності заходів для її досягнення, необхідних ресурсів та показників за якими можна буде оцінити результативність програми. Механізми розробки місцевих програм розвитку системи соціальних послуг у громаді наведено у параграфі 4.3.

Комплексний підхід до організації соціальної роботи у територіальній громаді забезпечує інтеграцію різних методів і стратегій соціальної роботи, залучення і координацію діяльності усіх суб'єктів соціальної роботи та соціально активних жителів громади, використання та активізацію усіх наявних ресурсів.

5.2. Базові, міждисциплінарні та комплексні моделі організації соціальної роботи в громаді

Організація соціальної роботи в громаді, відповідно, функціональні обов'язки фахівців із соціальної роботи, мають поєднувати кілька напрямів діяльності, які спрямовані реалізацію різних цілей і передбачають різні методи досягнення відповідних результатів. Це пов'язано з тим, що на рівні громади має бути забезпечені питання формування, організації та планування соціальної роботи відповідно до наявних ресурсів та індивідуальних потреб та проблем жителів громади.

Враховуючи різноплановість напрямів та завдань, при описі теоретичних гіпотез та прикладних форм соціальної роботи використовується *соціальне моделювання* – дослідження соціальних явищ та процесів, узагальнення та побудова уявного, знакового або матеріального образу оригіналу (відображення об'єктів і явищ у вигляді описів, теорій, схем, креслюнків, графіків) [18].

Модель (model, лат. *modulus* – міра, ритм, такт) – відтворення якогось явища, ситуації, схеми за ідеальним зразком [24].

Використання моделей у практичній соціальній роботі є важливим елементом розвитку професійної компетентності фахівців із соціальної роботи та стандартизації соціальних практик.

Моделі соціальної роботи у громаді використовуються для систематизації та узагальнення професійних підходів фахівців із соціальної роботи при взаємодії з клієнтами та громадою. Моделювання допомога упорядковувати різноманітні аспекти соціальної роботи, включаючи цінності, цілі, методи та стратегії втручання; допомагає фахівцям із соціальної роботи зорієнтуватися у складних ситуаціях та вибрати належний напрямок дії на основі теоретичного та практичного досвіду. Крім того, моделі соціальної роботи служать інструментом аналізу та оцінки ефективності втручань, дозволяють оцінити досягнуті результати та внести, за необхідності, корективи в процесі роботи.

Науковці обґрунтовують такі групи моделей соціальної роботи в громаді:

I. *Класичні (базові) моделі соціальної роботи* (модель місцевого розвитку, модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді; модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді; навчальна модель; модель феміністичної соціальної роботи в громаді; модель «антирасистської політики»).

II. *Міждисциплінарні моделі соціальної роботи в громаді* (модель запобігання злочинності в громаді; модель формування здорового способу життя; модель відродження громади; модель виробництва; модель імпаурменту).

III. *Комплексні моделі соціальної роботи* (модель вирішення проблем, модель кризового втручання, модель, зосереджена на завданні, модель сімейної терапії, модель психосоціальної терапії, модель, орієнтована на пошук рішення, когнітивно-поведінкова модель, наративна модель, модель розгалуженої соціальної мережі, комунікативна модель).

Розглянемо детальніше окреслені групи моделей соціальної роботи.

I. Класичні (базові) моделі соціальної роботи. Існують різні підходи до формулювання моделей практичного впровадження соціальної роботи на рівні громади. *Класичні (базові) моделі* практичної діяльності соціальних працівників у громаді, відповідно до різних завдань та напрямів роботи, були розроблені у 70-ті роки XX ст. американським науковцем Дж. Ротманом [14, 16]. Відповідно до завдань організації та реалізації соціальної роботи науковцем було запропоновано модель місцевого розвитку; модель соціального планування; модель соціальної дії.

Модель місцевого розвитку або розвитку територіальної громади (Locality Development) орієнтована на створення та розбудову громади (community building) базовим елементом такої діяльності є розвиток лідерського потенціалу на навчання жителів громади [18].

Впровадження моделі розвитку громади передбачає організацію та спрямування зусиль жителів громади на поліпшення умов життя в громаді, мотивацію та залучення жителів до активної участі у громадському житті. Дана модель передбачає впровадження демократичних процедур, добровільну

співпрацю, самодопомогу, розвиток місцевих лідерів, запровадження навчально-інформаційних програм. Відповідно з моделлю місцевого розвитку працівники соціальної сфери діють у громаді як посередники у процесі змін, організатори роботи ініціативних груп представників громади, діяльність яких орієнтована на розв'язання конкретних соціальних проблем [2, 14].

Дієвими формами соціальної роботи, що реалізуються у межах моделі місцевого розвитку є:

- соціальні проекти, ініційовані місцевими громадами, спрямовані на покращення умов життя вразливих груп населення шляхом модернізації соціальної інфраструктури та підвищення якості соціальних послуг (створення центрів денного перебування інвалідів, реабілітаційних центрів, громадських приймалень, центрів надання соціальних послуг тощо);

- освітні проекти спрямовані на підвищення рівня освіченості жителів громади (тренінги за різною тематикою, факультативи у загальноосвітніх навчальних закладах, заняття при бібліотеках тощо);

- діяльність гуртків, клубів, центрів за інтересами;

- створення наглядових, громадських, експертних рад, громадських організацій, комітетів, фондів розвитку громад;

- проведення зборів, дебатів, обговорень суспільно-важливих питань, громадських слухань тощо [18].

При такій моделі організації соціальної роботи фахівці лі виступають у ролі фасилітатора, наставника, тоді як клієнти є активними учасниками процесу вирішення власних проблем та проблемних питань життєдіяльності громади.

Модель соціального планування (Social Planning) переважно орієнтована на технічному процесі вирішення соціальних проблем у сфері надання соціальних послуг, вирішення матеріальних і соціально-побутових проблем клієнтів, питань збереження і захисту здоров'я тощо [18].

Основою даної моделі є програмний розвиток, раціональний, ретельно спланований і контрольований процес змін, спрямований на забезпечення соціальними послугами жителів громади. Важливою частиною такого

планування є аналіз діючої системи надання соціальних послуг, визначення перспективних напрямів діяльності і удосконалення соціальної роботи.

Складовими соціального планування є оцінка потреб і проблем певної категорії жителів громади, визначення видів діяльності, які забезпечують вирішення даних проблем, планування та реалізація соціальних програм/проектів, орієнтованих на вирішення конкретних проблем жителів громади. Соціальне планування полягає в тому, що громади отримують змогу самостійно визначати зміст своєї діяльності у соціальній сфері і планувати розвиток соціальної роботи відповідно до нагальних потреб та проблем своїх жителів. За такої моделі фахівці соціальної сфери територіальних громад діють здебільшого як експерти, агенти змін, збираючи й аналізуючи дані, взаємодіють з різними установами та органами влади [2, 14].

Модель соціальної дії (Social Action) передбачає сприяння, допомоги вразливим групам населення в їх об'єднанні, самоорганізації для висування своїх вимог органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, проведення заходів, спрямованих на вирішення власних проблем та задоволення інтересів. Така діяльність спрямована на перерозподіл влади, ресурсів, зміну порядку ухвалення рішень у громаді, зміну політики реалізації соціальної роботи [14].

Фахівці соціальної сфери в рамках моделі соціальної дії виступає у ролі представника інтересів, перекладача, активіста; в той час як клієнти – у ролі потерпілих, працівників, виборців тощо [18].

Характеристики класичних моделей соціальної роботи у територіальні громаді, види втручання, форми та методи діяльності фахівців соціальної роботи, запропоновані Дж Ротманом, наведено у таблиці 5.2.1.

Таблиця 5.2.1

**Класичні моделі соціальної роботи в територіальній громаді
(за Дж. Ротманом)**

Параметри	Модель		
	місцевого розвитку	соціального планування	соціальної дії
Цілі діяльності	Підвищення інтеграції та можливостей громади, розвиток самодопомоги (цілі, орієнтовані на процес)	Розв'язання проблем з огляду на значні труднощі громади (цілі, орієнтовані на завдання)	Зміна владних стосунків та доступу до ресурсів, ключові інституційні зміни (цілі, орієнтовані на процес або завдання)
Припущення щодо структури громади та проблем	У громаді спостерігається аномія, відсутність зв'язків та здатності до демократичного прийняття рішень; громада є статичною	У громаді – значні соціальні проблеми, пов'язані з психічним та фізичним здоров'ям, житлом, відпочинком тощо	У громаді є упосліджені групи, спостерігаються соціальна несправедливість, нерівність, депривація
Ключова стратегія дій	Залучення широкого кола людей до визначення та розв'язання власних проблем	Збирання інформації щодо проблем та прийняття рішень щодо перспективного розвитку	Кристалізація проблем та мобілізація людей надії проти ворогів (ворожих цілей)
Тактики і техніки змін	Досягнення консенсусу; комунікація між групами в громаді; групові дискусії	Досягнення консенсусу чи розв'язання конфлікту	Конфронтація, без посередні дії, переговори
Засоби змін	Спрямування малих, орієнтованих на завдання груп	Спрямування формальних організацій та тлумачення даних	Спрямування масових організацій та політичного процесу
Ставлення до владних структур	Члени владних структур співпрацюють у розв'язанні проблеми	Владні структури є роботодавцями та спонсорами	Владні структури є зовнішньою мішенню дій, сприймаються як пригноблювачі, яких потрібно примушувати щось зробити або усунути
Межі діяльності	Уся місцева громада	Уся громада або її частина	Частина громади
Припущення щодо інтересів груп у громаді	Спільні інтереси або інтереси, відмінності в яких можна узгодити	Інтереси узгоджуються або суперечать один одному	Конфліктні інтереси, які неможливо легко узгодити, нестача ресурсів
Отримувачі послуг	Мешканці	Мешканці	Жертви пригноблення
Роль отримувачів послуг	Учасники активного процесу розв'язання проблеми	Споживачі послуг	Виборці, масові організації

Параметри	Модель		
	місцевого розвитку	соціального планування	соціальної дії
Застосування наснаження (impowerment)	Розвиток можливостей і компетентностей громади, ухвалення поінформованих рішень; розвиток у членів громади відчуття особистісного зростання	З'ясування у членів громади їхніх потреб у послугах, інформування їх про зроблений вибір	Досягнення особами, що отримують певні засоби, реальної влади, прав і засобів впливу на рішення громади; розвиток у членів громади відчуття особистісного зростання

Джерело: Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2005. – 176 с. Семігіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника. Соціальна політика і соціальна робота. 2001. №4. С. 61-71.

З розвитком теоретичних поглядів та практик впровадження соціальної роботи в громаді, перелік базових моделей організації роботи фахівців соціальної сфери розширився. Наразі, до визначених Дж. Ротманом трьох базових моделей, науковці виокремлюють «змішані» моделі соціальної роботи в громаді: модель соціальної підтримки і догляду в громаді (Community care); модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді (Community organizing); Навчальна модель (Community education); модель феміністичної соціальної роботи в громаді (Feminist community work); модель «антирасистської політики» (Anti-racist community work).

Існують різні підходи до класифікації моделей організації соціальної роботи в громаді. На думку Г. Слозанської «поява нових та функціонування наявних моделей соціальної роботи в громаді напряду залежить від особливостей реалізації політики держави у сфері соціального захисту населення; переліку соціальних послуг, що надаються та категорій клієнтів, що потребують допомоги та, основне, диференціації практиками способів роботи із громадою та її жителями» [18, с.155].

II. Міждисциплінарні моделі соціальної роботи. Моделі організації соціальної роботи в громаді науковці також класифікують враховуючи *міждисциплінарний характер* діяльності фахівців соціальної сфери у забезпеченні соціальних потреб і вирішенні проблем жителів громади. Оскільки

проблеми клієнтів стосуються різних сфер життєдіяльності, їхнє вирішення потребує залучення фахівців різних галузей, запровадження інтегративного підходу та організації партнерської взаємодії фахівців з соціальної роботи та спеціалістів інших структур та установ, що працюють у громаді та поза її межами.

До міждисциплінарних моделей соціальної роботи в громаді Г. Слозанська відносить: модель запобігання злочинності в громаді; модель формування здорового способу життя; модель відродження громади; модель виробництва; модель імпаурменту (див. таблицю 5.2.2) [18].

Таблиця 5.2.2

Міждисциплінарні моделі соціальної роботи в громаді

Назва моделі	Спрямування соціальної роботи
Модель запобігання злочинності в громаді	профілактика поведінкових девіацій, різного роду правопорушень серед членів ОТГ; зменшення стигми і дискримінації осіб, із числа ВІЛ-інфікованих, колишніх ув'язнених та забезпечення можливостей для їх реінтеграції у суспільство; підвищення рівня безпеки в ОТГ, особливо для людей похилого віку та дітей, налагодження довіри і взаємодії між членами громади та поліцією; розвиток і побудова коаліцій, команд із контролю за правопорядком, залучення сусідів до контролю за територією
Модель формування здорового способу життя	підвищення якості життя членів ОТГ; формування у жителів позиції відповідального мешканця громади, прищеплення любові до здорового способу життя, спорту, подолання шкідливих для здоров'я звичок тощо
Модель відродження громади	відновлення, реструктуризації і розвитку місцевих, особливо, сільських громад шляхом залучення місцевих жителів, додаткових ресурсів; розвиток соціального підприємництва, місцевого бізнесу; розробка та реалізація інфраструктурних та соціальних проєктів
Модель виробництва	розширення мережі соціальних закладів для надання соціальних послуг; заснування громадських організацій задля активізації населення та залучення додаткових ресурсів; створення робочих місць для розширення спектру зайнятості місцевого населення; налагодження співпраці із суміжними ОТГ для більш ефективного надання соціальних послуг
Модель імпаурменту	наснаження членів ОТГ на вирішення власних проблем

Джерело: Слозанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. – Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. – 382 с.

III. Комплексні моделі соціальної роботи. У практичній діяльності фахівець із соціальної роботи надає соціальні послуги та допомогу різним категоріям клієнтів використовуючи *комплексні моделі* втручання, що сприяють налагодженню взаємодії між спеціалістом та клієнтом у процесі надання послуг або допомоги у вирішенні проблем або задоволенні потреб. До комплексних моделей соціальної роботи науковці [12, 18] відносять: модель вирішення проблем; модель зосереджена на завданні; модель кризового втручання; модель сімейної терапії; модель психосоціальної терапії; модель, орієнтована на пошук рішення; когнітивно-поведінкова модель; наративна модель. Розширений опис концептуальних засад комплексних моделей соціальної роботи в громаді наведено у таблиці 5.2.3.

Формування у об'єднаних територіальних громадах розвиненої та дієвої системи надання соціальних послуг та соціальної допомоги передбачає налагодження тісної взаємодії і комунікації між усіма суб'єктами соціальної роботи, що діють як на території громади, так і за її межами. З огляду на це Г. Слозанська вважає важливими практиками соціальної роботи в громаді модель розгалуженої соціальної мережі і комунікативну модель [18, с.189].

Модель розгалуженої соціальної мережі передбачає налагодження стійких, тісних і постійних стосунків і зв'язків між жителями громади. Соціальну мережу клієнта можуть формувати члени родини, друзі, найближче соціальне оточення, колеги по роботі, фахівці з якими він спілкується.

Використання моделі розгалуженої соціальної мережі має на меті досягнення комплексного розуміння та впливу на соціальні стосунки та динаміку взаємодії між соціальними контактами клієнта і в громаді в цілому. Така модель соціальної роботи використовується для розуміння та передбачення динаміки соціальних процесів у громаді, а також ідентифікації впливових суб'єктів, взаємозв'язків та структур, що мають вплив (як негативний, так і позитивний) на клієнта, впливають на соціальні явища та провокують проблеми жителів громади. Це дозволяє фахівцям із соціальної роботи виявляти потенційні ризики, ресурси та можливості для втручання та підтримки клієнтів. Застосування моделі

розгалуженої соціальної мережі також сприяє розвитку стратегій мобілізації ресурсів громади для покращення соціального благополуччя її жителів та сприяння розвитку громади в цілому.

Комунікативна модель забезпечує ефективну комунікацію фахівцями із соціальної роботи та клієнтам, членами громади, сприяє ефективності та результативності соціальної роботи. Ця модель розглядає комунікацію як взаємодію між різними сторонами, що базується на обміні інформацією, уявленнями, потребами та цінностями.

Основна мета використання комунікативної моделі полягає в підтримці взаєморозуміння, співпраці та партнерства між фахівцями із соціальної роботи та клієнтами з метою вирішення соціальних проблем та задоволення потреб. Це досягається шляхом розвитку навичок активного слухання, емпатії та взаєморозуміння, а також застосування стратегій комунікації, спрямованих на створення відкритого та довірливого середовища. Крім того, комунікативна модель сприяє залученню громадськості до процесу прийняття рішень та вирішення соціальних проблем шляхом стимулювання активної участі, обміну ідеями та думками, а також сприяння розвитку самоорганізації та самодопомоги жителів громади.

До ефективних методик комунікативної моделі соціальної роботи відносять навчання клієнта самовираженню та значеннєвому сприйняттю, що сприяє входженню клієнта в різні соціальні групи, засвоєнню їхніх норм і правил поведінки, звичаїв і традицій, характеру взаємодії із іншими членами групи [18].

Комплексні моделі соціальної роботи в громаді

Модель	Мета	Основні принципи впровадження
Модель вирішення проблем	Передбачає вирішення проблем клієнтів, груп та громад, ґрунтується на ідеї системного та структурованого підходу до ідентифікації, аналізу та вирішення проблем	- клієнтоорієнтованість: центральною фігурою є клієнт та його потреби; ФСР працює спільно з клієнтом у плануванні та реалізації соціальної роботи із вирішення проблем, відповідно до конкретних потреб та обставин - комплексний підхід: при розробці індивідуальних планів враховується різноманітні фактори, що впливають на проблему клієнта (соціальні, економічні, психологічні та культурні тощо) - екологічний підхід: ФСР враховує соціальне середовище, в якому виникають проблеми клієнта, включаючи сім'ю, школу, робоче місце та громаду; співпрацює з іншими фахівцями та використовує ресурси у громаді для надання комплексної допомоги - емпатія та підтримка: при наданні соціальної допомоги враховується сприйняття та розуміння почуттів та потреб клієнтів - систематичний підхід до розв'язання проблем: реалізація структурованого підходу до ідентифікації, аналізу та вирішення проблем клієнта, що передбачає такі кроки: оцінка проблеми, встановлення цілей, розробка стратегій інтервенції та моніторинг результатів - ефективне партнерство: ФСР є партнером клієнтів у процесі вирішення проблем, враховуючи їхні потреби, погляди та бажання, та взаємодіє з ними у процесі надання соціальних послуг та допомог
Модель кризового втручання	Застосовується у роботі з клієнтами у стані психологічної кризи, стресу, емоційного напруження, передбачає термінове та ефективне реагування на кризові ситуації, що виникли у клієнта	- негайне реагування: термінова реакція на кризові ситуації, ФСР вживає необхідних заходів для захисту та забезпечення безпеки клієнта - безпека та стабілізація: забезпечення безпеки та мінімізації стресу та емоційного напруження клієнта у кризовій ситуації - емпатія та підтримка: важливим є виявлення емпатії та надання підтримки клієнту - оцінка ризиків та потреб: ФСР проводить оцінку ризиків та потреб клієнта в кризовій ситуації, з метою планування ефективної допомоги - співпраця та координація: ефективна співпраця ФСР та координація взаємодії з іншими спеціалістами та службами, з метою надання комплексної допомоги - моніторинг та післякризове втручання: ФСР відстежує прогрес клієнта та надає післякризове втручання, яке може включати підтримку, консультування та пошук ресурсів
Модель, зосереджена на зосередженні завданні	Короткотермінове сплановане втручання, орієнтоване на вирішення	- цільове спрямування: постановка чітких та конкретних цілей для клієнтів, ФСР спільно з клієнтом визначає цілі та завдання соціальної роботи - практична спрямованість: зосередження на реальних та конкретних завданнях, які мають бути виконані для досягнення запланованих цілей, ФСР розробляє практичні стратегії та плани дій для досягнення поставлених завдань

	конкретних проблем клієнта базується на активному та цілеспрямованому підході до досягнення конкретних цілей	- ефективність та результативність: застосування ефективних та результативних методів роботи, ФСР використовує перевірені та ефективні стратегії та інтервенції для досягнення позитивних результатів - послідовність та систематичність: забезпечення послідовності та систематичності у організації роботи, ФСР розробляє плани дій, які мають чітку структуру та послідовність етапів реалізації - залучення клієнта до процесу: активне залучення клієнта до процесу планування соціальної роботи та вирішення проблем, ФСР співпрацює з клієнтом, надаючи підтримку та насаження у вирішенні проблем - моніторинг та оцінка: систематичний моніторинг та оцінку прогресу у досягненні цілей, ФСР відстежує прогрес клієнта та, за необхідності, вносить корективи у плани дій - системний підхід: сім'я розглядається як комплексна система, де кожен член взаємодіє з іншими та впливає на всю систему і цілому, модель сімейної терапії спрямована на розуміння та зміну динаміки функціонування цієї системи - вирішення проблем на рівні системи: у соціальній роботі акцент робиться на вирішенні проблем на рівні сім'ї, а не окремих її членів, робота спрямована на зміну взаємин та комунікації всередині сім'ї - визначення ролей та відповідальностей: ФСР допомагає встановити чіткі ролі та відповідальності для кожного члена сім'ї, що сприяє ефективній комунікації та взаємодії - розвиток навичок комунікації та вирішення конфліктів: впроваджуються засоби спрямовані на покращення комунікації в сім'ї, включаючи вивчення навичок активного слухання, вираження почуттів та вирішення конфліктів тощо - спрямованість на зміни: робота спрямована на досягнення позитивних змін у взаєминах та функціонуванні сімейної системи, шляхом розробки нових стратегій та підходів до розв'язання існуючих проблем - сильні сторони та ресурси: для досягнення позитивних змін у роботі робиться акцент на сильні сторони сім'ї та використання внутрішніх та зовнішніх ресурсів
Модель сімейної терапії	Робота з сім'ями, що ґрунтується на розумінні сім'ї як системи та використанні системного підходу до вирішення проблем та покращення взаємин між її членами	- цілісний погляд на особистість: особистість клієнта розглядається в цілому, враховуючи як психологічні, так і соціальні аспекти його життя, ФСР працює над вирішенням проблем клієнта не лише на рівні психічного стану, а й враховуючи впливи соціального середовища - емпатія та підтримка: важливою складовою є надання емпатії та підтримки клієнтам, ФСР виявляє розуміння та співчуття до їхніх емоційних та соціальних переживань - навички управління стресом та емоціями: психосоціальна терапія надає клієнтам навички та стратегії для ефективного управління стресом, емоціями та конфліктами у їхньому житті - самосвідомість та саморефлексія: ФСР сприяє розвитку у клієнтів самосвідомості та саморефлексії, допомагаючи їм зрозуміти свої потреби, цінності та мотивації - соціальні навички та взаємодія: завданням соціальної роботи є поліпшення соціальних навичок та взаємодії клієнтів у їхніх стосунках з іншими людьми та у суспільстві загалом
Модель психосоціальної терапії	базується на інтеграції психологічних та соціальних підходів при наданні допомоги клієнтам у подоланні психологічних та соціальних проблем	

		- збалансованість індивідуальних та групових підходів: психосоціальна терапія може проводитися як індивідуально, так і у груповій формі, залежно від потреб клієнтів та умов організації роботи - фокус на майбутньому: на пошук рішення спрямований на планування майбутнього клієнта та запровадження конкретних стратегій для досягнення поставлених цілей - сильні сторони: ФСР спільно з клієнтом виявляє його сильні сторони та ресурси, що в подальшому використовуються для вирішення проблем клієнта - короткостроковий підхід: розробка короткострокових та конкретних планів дій для досягнення поставлених цілей - емпатія та активне слухання: ФСР надає емпатію та активно слухає клієнта, допомагаючи йому розібратися в ситуації та знайти ефективні шляхи розв'язання проблеми - співпраця та взаємодія: співпраця та взаємодія між ФСР та клієнтом спрямована на мотивацію клієнта до процесу планування діяльності і вирішення власних проблем - моніторинг та оцінка: ФСР систематично здійснює моніторинг прогресу становища клієнта та оцінює ефективність запроваджених методик соціальної роботи, за необхідності, вносить корективи до плану діяльності для досягнення кращих результатів
Модель, орієнтована на пошук рішення	Підкреслює важливість пошуку рішень, а не фокусування на проблемах, передбачає активний та спрямований на результати підхід до роботи з клієнтами	- аналіз думок і переконань: ФСР співпрацює з клієнтом для виявлення й аналізу його думок, переконань та уявлень, які провокують проблемну або дисфункціональну поведінку - вплив на відчуття та емоції: співпраця ФСР з клієнтом спрямована на зміну негативних або деструктивних думок, спрямована на зміну емоційного стану клієнта - розвиток стратегій адаптації: ФСР допомагає клієнту розвивати та використовувати позитивні стратегії адаптації та механізми копію для впорядкування негативних думок та емоцій - нові навички: тренування клієнтів щодо опанування навичками реагування на стресові ситуації, використовуючи когнітивні та поведінкові стратегії - експозиція та впровадження: ФСР сприяє поступовій експозиції клієнта до стресових ситуацій або стимулів, що спричиняють дискомфорт, та впровадженню нових стратегій для їхнього подолання - моніторинг та оцінка: систематичний моніторинг та оцінка прогресу клієнта у оволодінні новими навичками та зміні переконань та думок
Когнітивно-поведінкова модель	допомагають соціальному працівникові ефективно працювати з клієнтами для швидкого та ефективного вирішення їхніх проблем	- конструктивність реальності: люди конструюють свої життєві переконання та уявлення через свої розповіді про своє життя та свій життєвий досвід - зміна перспективи через наратив: розповіді про власне життя можуть впливати на спосіб, яким клієнти сприймають себе, свої проблеми та можливості - визнання унікальності кожної історії: кожна життєва історія є унікальною та має свої особливості, ФСР визнає цю унікальність та допомагає клієнтам розкрити та зрозуміти свої власні життєві оповідання - активна роль у формуванні історій: клієнти беруть активну участь у створенні своїх наративів та можуть змінювати їх для досягнення позитивних змін у своєму житті
Наративна модель (Наратив – сукупність пов'язаних між собою реальних чи вигаданих подій, фактів або вражень, які	Базується на припущенні, що люди формують власні уявлення про себе, суспільство та своє місце в ньому через розповіді про власне життя та життєвий досвід, об'єктом	

складають оповідний текст)	аналізу стає автобіографія, факти з минулого клієнта	- розвиток нових наративів: ФСР сприяє плануванню нових життєвих історій, які можуть сприяти позитивним змінам у житті та розвитку клієнтів - емпатія та активне слухання: надання емпатії та активне слухання ФСР життєвих історій клієнтів сприяє саморозкриттю та розумінню клієнтами власного життєвого досвіду та переконань
Модель розгалуженої соціальної мережі	Передбачає налагодження стійких, тісних і постійних стосунків і зв'язків між жителями громади	- аналіз соціальних зв'язків: ФСР аналізують соціальні мережі та зв'язки клієнтів для визначення їхнього соціального контексту їхнього життя та потреб, що допомагає ідентифікувати ресурси, впливи, підтримку та можливості в громаді - виявлення ключових суб'єктів: ФСР встановлюють ключових суб'єктів та структури, що є значимими для клієнтів (родина, друзі, сусіди, організації тощо), що дає змогу використовувати їх як ресурс у соціальній роботі з клієнтом - стимулювання позитивних соціальних зв'язків: ФСР активно працюють над зміцненням позитивних соціальних зв'язків клієнтів, включаючи розвиток мережеских зв'язків та партнерства - моніторинг та оцінка: ФСР проводять систематичний моніторинг та оцінку змін у мережах соціальної взаємодії клієнтів з метою визначення ефективності втручань та необхідності коригування стратегій роботи - залучення клієнтів: ФСР активно залучають клієнтів до процесу соціальної роботи, сприяючи їхній активній участі в ідентифікації ресурсів, встановленні цілей та розв'язанні проблем
Комунікативна модель	Розглядає комунікацію як взаємодію між різними сторонами, що базується на обміні інформацією, уявленнями, потребами та цінностями	- активне слухання: ФСР активно слухають своїх клієнтів, проявляючи емпатію та зацікавленість у їхніх потребах, думках та почуттях - відкрите та довірливе середовище: створення позитивної атмосфери спілкування дає змогу клієнтам без застережень обговорювати із спеціалістом свої потреби та емоції - ефективні комунікаційні стратегії: для покращення взаємодії з клієнтами ФСР застосовують різноманітні комунікаційні стратегії, такі як активне підтвердження, уточнення, рефлексія та позитивне підкріплення - сприяння взаєморозумінню: ФСР намагаються налаштувати взаєморозуміння з клієнтами шляхом чіткого вираження ідей, уважного слухання та виявлення інтересу до думок та переживань співрозмовників - адаптація комунікаційного підходу до потреб клієнта: ФСР ураховують індивідуальні особливості та потреби кожного клієнта при виборі комунікаційних стратегій та методів спілкування - залучення клієнтів: у процесі спілкування ФСР стимулюють активну участь клієнтів у плануванні соціальної роботи та вирішенні власних проблем

Джерело: авторська розробка.

5.3. Моделі соціальної роботи у об'єднаній територіальній громаді (за Г. Слезанською)

За результатами аналізу міжнародних практик організації соціальної роботи на місцевому рівні та вітчизняного досвіду формування системи соціальної підтримки населення на рівні територіальних громад, нормативно-правових документів, що регламентують таку діяльність, Г. Слезанська виокремила авторські моделі соціальної роботи в громаді. Зокрема, відповідно до основних завдань формування системи соціального захисту на місцевому рівні, виокремлено три базові моделі соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ):

- 1) адміністративна модель надання соціальних послуг в ОТГ;
- 2) модель організаційного розвитку ОТГ;
- 3) модель надання інтегрованих соціальних послуг [18, с.15].

Запропоновані авторські моделі охоплюють увесь спектр завдань що стосуються організації, впровадження і розвитку системної соціальної роботи на рівні об'єднаної територіальної громади (див. таблицю 5.3.1).

Таблиця 5.3.1

**Авторські моделі організацій соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді (ОТГ)
(за Г. Слезанською)**

Параметри	Назва моделі		
	Адміністративна модель	Організаційного розвитку	Інтегрованих соціальних послуг
<i>Мета діяльності</i>	Підвищення якості надання соціальних послуг (мета, орієнтована на процес)	Планування діяльності, інституалізація змін задля підвищення якості життя в ТГ (мета, орієнтована на процес і завдання)	Надання соціальних послуг за місцем проживання клієнта за принципом «єдиного вікна» (мета, орієнтована на завдання)
<i>Клієнт</i>	Соціальні установи, жителі ТГ	Територіальна громада	Особи/сім'ї, які перебувають в СЖО, соціальні проблеми
<i>Припущення щодо структури, проблем ТГ</i>	У ТГ спостерігається відсутність соціальної інфраструктури, міжсекторальних зв'язків, здатності до надання соціальних послуг	У ТГ присутні соціальні проблеми, низький рівень надання соціальних послуг та незадоволеність населення умовами проживання	У ТГ чітко виражені соціальні проблеми, пригноблені, вразливі групи.

Параметри	Назва моделі		
	Адміністративна модель	Організаційного розвитку	Інтегрованих соціальних послуг
<i>Базова стратегія дій</i>	Створення соціальних служб, залучення ГО та мешканців ТГ до надання соціальних послуг	Діагностика соціальних проблем і потреб жителів ТГ та прийняття спільного рішення щодо їх вирішення, розробка стратегічного плану дій	Виокремлення окремих соціальних проблем чи потреб, мобілізація ресурсів для їх вирішення
<i>Тактики змін</i>	Комунікація, переговори, консенсус, дискусії в ТГ	Консенсус, переговори, мотивація до змін, реалізація змін	Політика «єдиного вікна», адвокація, медіація, переговори
<i>Засоби змін</i>	Робота з політичними структурами, соціальними службами, жителями ТГ	Робота із жителями ТГ, органами місцевого самоврядування, соціальними службами	Робота із окремими категоріями клієнтів
<i>Взаємозв'язок із місцевими органами влади (МОВ)</i>	МОВ є роботодавцями і суб'єктами фінансування	МОВ працюють спільно із соціальними установами та ініціативними групами населення; є ініціаторами і суб'єктами фінансування змін	МОВ є роботодавцями та суб'єктами фінансування
<i>Межі діяльності</i>	Уся ТГ	Уся ТГ чи її частина	Частина ТГ, групи клієнтів, окремі особи
<i>Інтереси груп в ТГ</i>	Спільні інтереси	Інтереси узгоджуються	Конфліктні інтереси
<i>Бенефіціарії та їх роль</i>	Отримувачі послуг, які виступають споживачами послуг	Жителі ТГ як активні учасники процесу змін та споживачі соціальних послуг	Жителі ТГ як споживачі соціальних послуг
<i>Імпаурмент</i>	Розвиток соціальних установ із конкретним переліком соціальних послуг, що надаються відповідно до потреб жителів ТГ, інформування населення; отримання послуг	Діагностика потреб членів ТГ у конкретних видах послуг та їх подання	Вирішення проблем і задоволення потреб окремих категорій населення ТГ

Джерело: Слезанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. – Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. – 382 с.

Адміністративна модель надання соціальних послуг в ОТГ (за Г. Слезанською) передбачає побудову гнучкої системи управління у сфері

планування, організацію і надання соціальних послуг жителям громади через створення мережі соціальних установ та налагодження партнерської міжсекторальної взаємодії, узгодженість і координацію спільної роботи усіх суб'єктів соціальної роботи на рівні громади та за її межами [18].

Проте адміністрування діяльності із забезпечення соціального захисту жителів громади не може бути обмежено лише організацією надання соціальних послуг. Адміністрування передбачає забезпечення умов ефективного впровадження соціальної роботи на рівні громади, однією із форм реалізації якої є надання соціальних послуг. Тому більш доречним є використання терміну «адміністративна модель соціальної роботи».

Виконавчі органи об'єднаної територіальної громади мають забезпечувати виконання ряду завдань у соціальній сфері відповідно до Методичних рекомендацій щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей [3], а саме:

допомога населенню у отриманні соціальної допомоги та соціальних гарантій:

- прийом громадян з питань соціального захисту, захисту прав дітей, оформлення опіки / піклування;
- надання адміністративних послуг соціального характеру, прийом відповідних документів для призначення державної соціальної допомоги;

планування, реалізація та оцінка ефективності соціальної роботи, надання соціальних послуг жителям громади:

- проведення соціальної роботи;
- визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах;
- проведення заходів для виявлення вразливих груп населення та осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- надання базових соціальних послуг особам / сім'ям за результатами оцінювання;

- проведення моніторингу надання соціальних послуг;
- проведення інформаційно-роз'яснювальної та просвітницької роботи;
- реалізацію заходів щодо запобігання та протидії домашньому насильству та насильству за ознакою статі, протидії торгівлі людьми та жорсткому поводженню з дітьми;
- надання особам з інвалідністю та дітям з інвалідністю передбачених законом реабілітаційних послуг, технічних та інших засобів реабілітації;
- проведення заходів із здорового та активного довголіття;

забезпечення захисту прав та інтересів дітей, які проживають у громаді:

- забезпечення безпеки дітей;
- виявлення та забезпечення соціального захисту дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах, дітей, які залишилися без батьківського піклування, дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
- розвиток і функціонування сімейних форм виховання дітей;
- діяльність органів опіки та піклування;

забезпечення умов реалізації ефективної соціальної роботи в громаді:

- інформування населення про перелік соціальних послуг, їхній зміст і порядок їх надання;
- затвердження, забезпечення фінансування та виконання місцевих соціальних програм, розроблених за результатами визначення потреб населення територіальної громади у соціальних послугах;
- підвищення професійної компетентності/кваліфікації фахівців соціальної сфери;
- ведення Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг на місцевому рівні;
- ведення (в межах повноважень) централізованого банку даних з проблем інвалідності;

- підтримка арозвитку волонтерської діяльності.

Мета впровадження *адміністративної моделі соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді* полягає у вдосконаленні організації та наданні соціальних послуг та соціальної допомоги, забезпеченні соціальної підтримки вразливим категоріям населення. Ця модель спрямована на забезпечення ефективного використання ресурсів, оптимізацію процесів та покращення якості надання соціальних послуг в громаді. Вона передбачає централізацію управління соціальною сферою на рівні об'єднаної територіальної громади, що дозволяє зменшити бюрократичні бар'єри та забезпечити більш ефективне взаємодію між різними рівнями влади та суб'єктами, що здійснюють соціальну роботу в громаді.

Впровадження адміністративної моделі також сприяє відповідності рішень у соціальній сфері, що приймаються на місцевому рівні, з реальними потребами та проблемами місцевого населення, а також забезпечує більшу прозорість та відкритість у взаємодії між громадськістю та органами влади. В цілому, впровадження адміністративної моделі соціальної роботи в об'єднаній територіальній громаді спрямоване на покращення якості життя її жителів та забезпечення їхнього соціального добробуту.

Основні принципи впровадження адміністративної моделі соціальної роботи в громаді: централізація управління; децентралізація рішень; інтегрований підхід; партнерство та взаємодія; прозорість та відкритість; ефективне використання ресурсів; забезпечення якості (див. таблицю 5.3.2). Організація соціальної роботи із дотримання цих принципів сприяє покращенню якості та доступності соціальних послуг та обслуговування мешканців громади.

Таблиця 5.3.2

**Основні принципи впровадження адміністративної моделі
соціальної роботи в громаді**

Принцип	Зміст
Централізація управління	концентрація управлінських функцій у соціальній сфері виконавчими органами об'єднаної територіальної громади з метою ефективної координації діяльності та розподілу ресурсів
Децентралізація рішень	делегування повноважень у сфері соціального захисту на місцевий рівень, що дозволяє більш ефективно враховувати місцеві потреби та особливості
Інтегрований підхід	поєднання різних видів соціальної допомоги та послуг у єдину систему, що дозволяє забезпечити комплексний підхід до розв'язання соціальних проблем громади
Партнерство та взаємодія	активна співпраця між органами влади, громадськими організаціями, соціальними службами та місцевим населенням для спільного вирішення соціальних проблем
Прозорість та відкритість	забезпечення доступності інформації про соціальні послуги та процеси прийняття рішень у соціальній сфері для громадськості
Ефективне використання ресурсів	раціональний розподіл та використання ресурсів з метою максимізації результативності та досягнення соціальної роботи у громаді
Забезпечення якості	встановлення стандартів та механізмів контролю за наданням якісних соціальних послуг

Джерело: авторська розробка.

Модель організаційного розвитку ОТГ є комплексною моделлю, яка базується на ідеї розробки і реалізації спільно із жителями стратегічного плану з організаційного розвитку громади, направленою на продукування позитивних змін, ініціювання і реалізацію комплексу заходів для покращення рівня й якості життя, створення умов і забезпечення рівних можливостей для усіх членів громади [18].

Втілення стратегічного планування соціального розвитку передбачає формулювання довгострокових цілей та напрямків соціальної роботи в територіальній громаді, а також визначення форм та напрямів діяльності для досягнення цих цілей. Основна мета стратегічного планування – це забезпечити ефективне вирішення ключових проблем у соціальній сфері та досягнення визначених цілей у майбутньому.

Однією із основних умов реалізації моделі організаційного розвитку є активна участь громадян у процесі управління та прийняття рішень, що може включати проведення громадських обговорень, створення механізмів зворотного зв'язку та участь жителів громади у роботі органів місцевого самоврядування.

Завдання та складові стратегічного планування розвитку територіальної громади у соціальній сфері передбачають впровадження таких напрямів діяльності органів виконавчої влади та громадськості:

- аналіз потреб жителів та ідентифікація соціальних проблем;
- визначення стратегічних цілей та завдань розвитку соціальної сфери громади;
- визначення пріоритетних напрямків розвитку соціальної сфери, включаючи покращення доступності та якості соціальних послуг;
- розробка та впровадження механізмів залучення громадськості до процесу прийняття рішень та планування;
- розробка та впровадження соціальних програм та проектів з вдосконалення соціальної інфраструктури та підтримки вразливих груп населення;
- підтримка ініціатив та проектів громадськості та неприбуткових організацій у соціальній сфері;
- встановлення механізмів моніторингу та оцінки ефективності реалізації соціальної роботи, зокрема надання соціальних послуг;
- забезпечення координації дій між різними зацікавленими сторонами та органами влади для досягнення спільних цілей у соціальній сфері та розвитку громади;
- залучення фінансових ресурсів та розробка механізмів їхнього ефективного використання.

Впровадження моделі організаційного розвитку ОТГ спрямовано на забезпечення сталого розвитку територіальної громади шляхом створення ефективної системи соціального захисту та підвищення якості життя населення.

Г. Слосанська виокремлює три основні елементи структури реалізації моделі організаційного розвитку ОТГ: 1) внутрішня організація громади (організація роботи); 2) зовнішні зв'язки (відносини); 3) програмна діяльність (діяльність). Програмна діяльність передбачає впровадження комплексу заходів, соціальних програм і проектів, що реалізуються у громаді з метою покращення умов життя її жителів [18].

Базовими компонентами моделі організаційного розвитку громади є: прийняття рішення, оцінка рівня розвитку, вивчення соціальних проблем та потреб, розробка плану, ресурсне забезпечення, реалізація плану, моніторинг та оцінка, підведення підсумків (див. рис. 5.3.1).

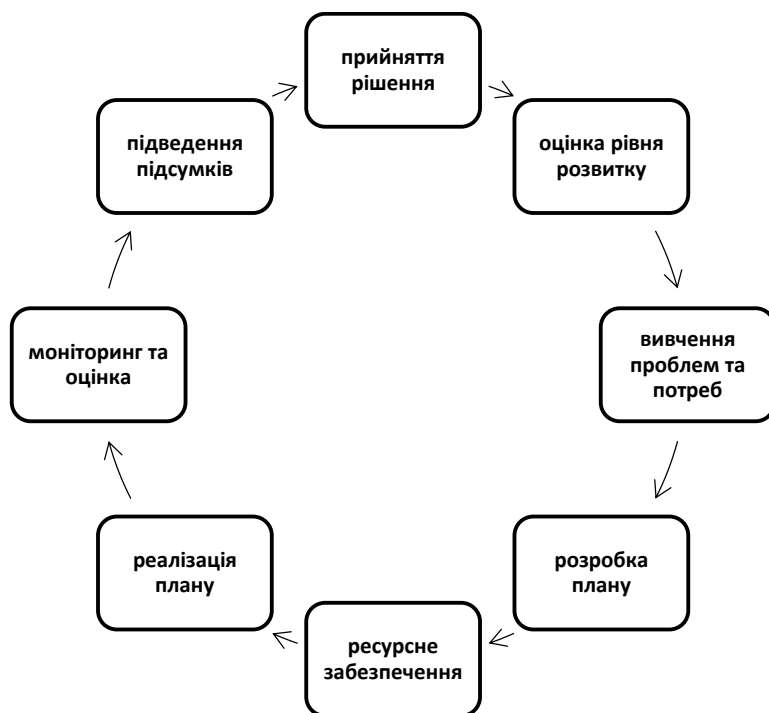

Рис.5.3.1. Етапи реалізації моделі організаційного розвитку ОТГ

Джерело: Слосанська Г. І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія / за наук.ред.д-ра пед. наук, проф. В. А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

Реалізація моделі організаційного розвитку об'єднаної територіальної громади передбачає дотримання таких основних принципів: централізація управління; децентралізація рішень; інтегрований підхід; партнерство та

взаємодія; прозорість та відкритість; ефективне використання ресурсів; забезпечення якості (див. таблицю 5.3.3).

Таблиця 5.3.3

Основні принципи впровадження моделі організаційного розвитку об'єднаної територіальної громади

Принци	Зміст
Децентралізація та самоврядування	передача влади та відповідальності з центрального рівня на місцевий, що дозволяє громадам самостійно вирішувати свої питання, враховуючи специфіку та потреби конкретної громади
Участь громадян	активна участь мешканців об'єднаних територіальних громад у прийнятті рішень щодо їх розвитку через органи самоврядування, громадські обговорення та консультації
Прозорість та відкритість	прозорий та відкритий процес управління та прийняття рішень, що включає доступ до інформації про діяльність громадських структур та використання ресурсів
Ефективність та результативність	розвиток об'єднаних територіальних громад спрямований на досягнення конкретних результатів у поліпшенні життя мешканців, забезпеченням якісних та доступних послуг та інфраструктури
Співпраця та партнерство	співпраця та партнерство між громадами, органами влади, громадськими організаціями та бізнесом з метою спільного вирішення проблем та досягнення цілей розвитку
Інклюзивність	врахування потреб всіх верств населення, включаючи вразливі групи та маргіналізовані спільноти, забезпечення рівних можливостей для всіх

Джерело: авторська розробка.

Основні форми соціальної роботи при реалізації моделі організаційного розвитку громади:

- соціальні проекти та програми, спрямовані на покращення умов життя жителів громади, покращення соціальної інфраструктури та підвищення якості соціальних;
- освітні проекти, спрямовані на підвищення рівня освіченості жителів громади;
- робота гуртків, клубів, центрів за інтересами;
- громадська участь: наглядові, громадські, експертні ради, громадські організації, комітети, фонди розвитку громад;
- реалізація адвокаційних, медіаторських кампаній, мобілізація ресурсів;

- дослідження: анкетування, опитування, інтерв'ювання, фокус-груп для вивчення громадської думки, діагностики соціальних проблем та потреб тощо [18].

Модель організаційного розвитку об'єднаної територіальної громади є циклічною і передбачає періодичне корегування форм та напрямів діяльності, відповідно до змін, що відбуваються у соціальному житті громади з метою створення стійкої та ефективної системи місцевого самоврядування.

Модель надання інтегрованих соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді базується на ідеї комплексного надання широкого спектру соціальних послуг, максимально зосереджених у місці, яке має територіально зручне розташування та враховує вікові, гендерні, фізичні та інші особливості населення громади [18].

Інтегрований підхід у соціальній роботі розглядається як спосіб ставлення до індивіда, коли не тільки індивід має адаптуватись до громади, але й громада робить необхідні кроки, докладає певних зусиль аби пристосуватися до нього [6, с. 71]. На рівні громади інтегрований підхід передбачає поєднання різних видів соціальної підтримки та послуг, які створюються відповідно до потреб членів громади та реалізують соціальну роботу, орієнтовану на надання адресної допомоги найбільш вразливим категоріям населення, які опинились в складних життєвих обставинах і не можуть подолати їх самотійно.

Основні характеристики інтегрованого підходу у соціальній роботі:

- комплексність: надання широкого спектру соціальних послуг та підтримки, що відповідають різноманітним потребам та проблемам клієнтів, що може включати психосоціальну підтримку, медичне обслуговування, освіту, професійну підготовку, житлову підтримку та інші види допомоги;

- системність: створення системи соціальної роботи, у якій різноманітні соціальні послуги та ресурси скоординовані і взаємодіють для досягнення загальних цілей та забезпечення результативності;

- клієнтоорієнтованість: індивідуалізований та гнучкий підхід до потреб та переваг клієнтів, що забезпечує можливість отримання необхідної соціальної допомоги відповідно до індивідуальних обставин та потреб;

- партнерство та співпраця: співпраця та партнерство між різними організаціями, установами та службами, які здійснюють соціальну роботу, з метою оптимізації використання ресурсів та забезпечення комплексного підходу до підтримки клієнтів;

- профілактичний підхід: забезпечення профілактичної роботи, спрямованої на попередження виникнення соціальних проблем та кризових ситуацій шляхом забезпечення соціальної підтримки та розвитку ресурсів у громаді.

Забезпечення соціального захисту населення територіальної громади здійснює мережа надавачів соціальних послуг, що реалізують соціальну роботу та надають соціальні послуги безпосередньо за місцем проживання клієнтів. Першочергові потреби жителів громади забезпечуються на рівні старостинського округу, зокрема що стосується надання адміністративних послуг соціального спрямування всіх жителів (прийом документів на оформлення соціальних виплат, допомог, субсидій, пенсій, тощо); соціальних послуг з підтримки сімей з дітьми, осіб, які потрапили в складні життєві обставини; послуг догляду на дому, персонального помічника осіб похилого віку, тяжко хворих, людей з інвалідністю; послуг екстреного втручання та захисту, що передбачають послуги для дітей, сімей, осіб, які потерпають від насильства, жорстокого поводження тощо [20]. Таку роботу здійснюють фахівці із соціальної роботи спільно із старостами, працівниками поліції, закладів охорони здоров'я, іншими суб'єктами соціальної роботи. Основний пакет соціальної допомоги та послуг жителям громади надають комунальні та недержавні суб'єкти, фізичні особи-підприємці, громадські та релігійні організації, волонтери тощо.

Організація соціальної роботи на рівні громади відповідно моделі надання інтегрованих соціальних послуг передбачає впровадження мультидисциплінарного підходу та міжвідомчої взаємодії.

Міждисциплінарний підхід – спосіб взаємодії фахівців, уповноважених різними суб'єктами, які проводять соціальну роботу та входять до складу групи, утвореної для тимчасового забезпечення прийняття колегіальних рішень та узгодженості дій під час проведення соціальної роботи з особами та сім'ями, які перебувають у складних життєвих обставинах [23, с.3].

Мультидисциплінарний підхід передбачає скоординовану взаємодію групи різнофахових спеціалістів, які працюють на вирішення конкретної проблеми клієнта відповідно до його індивідуальних потреб та проблем, які він не може вирішити самотійно. Мультидисциплінарні команди переважно формуються для надання соціальних послуг за методом ведення випадку, діяльність усіх фахівців координується і здійснюється відповідно до індивідуального плану роботи відповідно до життєвої ситуації клієнта. До складу мультидисциплінарної команди залучаються експерти різних галузей знань, відповідно до проблем клієнта – фахівці із соціальної роботи, юристи, медичні працівники, психологи, працівники органів внутрішніх справ тощо.

Мультидисциплінарна команда – група спеціалістів, уповноважених різними суб'єктами чи надавачем соціальних послуг (психолог, лікар, юрист, педагог, реабілітолог та інші), тимчасово створена для забезпечення колегіальності рішень й узгодженості дій під час надання послуги соціального супроводу сімей (осіб), які перебувають у складних життєвих обставинах [17].

Впровадження інтегрованого підходу передбачає створення на рівні громади та забезпечення функціонування спеціалізованих соціальних служб з надання адресних соціальних послуг жителям громади, відповідно до їхніх потреб, і здійснювали свою діяльність у тісній взаємодії з усіма соціальними інституціями громади [6].

Інтегровані соціальні служби – це комплекс спеціалізованих соціальних служб, які створюються відповідно до потреб членів громади і реалізують певні напрями соціальної роботи, орієнтовані на надання адресної допомоги сім'ям і дітям у подоланні складних життєвих обставин, на основі інтегрованого підходу [6, с.71].

Основною метою діяльності інтегрованих соціальних служб є забезпечення прав та потреб клієнтів шляхом системного надання різних видів послуг та соціальної допомоги, забезпечення соціального обслуговування, профілактичної та реабілітаційної роботи відповідно до потреб жителів громади.

Комплексне надання послуг соціального захисту на рівні громади забезпечується шляхом надання інтегрованих соціальних послуг [5]. Основні завдання надання інтегрованих соціальних послуг в територіальній громаді спрямовані на комплексне вирішення соціальних проблем жителів громади; профілактика злочинності; боротьба з бідністю і нерівністю; деінституціоналізація; забезпечення якісної та інклюзивної освіти; розвиток системи медико-соціальних послуг; популяризація здорового способу життя та збереження здоров'я.

Інтегрована система надання соціальних послуг – «підхід до комплексного надання соціальних послуг на рівні громади, який, крім соціального захисту, включає ще й освіту, охорону здоров'я, ювенальну привенцію та інші види послуг, які надаються з метою максимальної підтримки вразливих сімей з дітьми та сприяють підвищенню соціального добробуту громади» [23].

Модель надання інтегрованих соціальних послуг у об'єднаній територіальній громаді впроваджується за *принципом «єдиного вікна»*, що передбачає створення централізованого механізму, який надає громадянам можливість отримати доступ до повного спектру соціальних послуг у зручному для них форматі. Ця модель спрощує процес отримання допомоги, забезпечуючи її надання за одним пунктом обслуговування. Вона передбачає інтеграцію різних соціальних служб та послуг, що дозволяє клієнтам отримувати необхідну допомогу без необхідності звертатися до різних установ та заповнювати багато

форм. Застосування принципу «єдиного вікна» спрямоване на спрощення та оптимізація процесу надання соціальних послуг, покращення їх якості та доступності для населення, а також зменшення бюрократії та витрат часу як для громадян, так і для фахівців із соціальної роботи, створення зручних умов для громадян та підвищення ефективності системи соціального обслуговування.

Методичні рекомендації щодо інтегрованої системи соціального захисту (2019) містять роз'яснення організаційних умов впровадження на рівні об'єднаної територіальної громади інтегрованої системи соціального захисту з метою доступності соціальної підтримки, зокрема, надання соціальних послуг [15]. Інтегрована модель організації соціальної роботи на рівні громади впроваджується у таких напрямках:

1) інтеграція врядування, що передбачає створення структурних підрозділів у виконавчих комітетах об'єднаних територіальних громад, що забезпечують виконання повноважень у соціальній сфері (відділи/сектори соціального захисту населення);

2) інтеграція стратегій шляхом застосування програмно-цільового методу бюджетування при плануванні та реалізації місцевих соціальних програм;

3) інтеграція процесів через запровадження процедур, принципів, технологій при організації соціальної роботи, що забезпечують доступність соціальних послуг та підтримки, комплексний підхід при вирішенні проблем.

Шляхи формування інтегрованого підходу у реалізації соціальної роботи на рівні громади передбачають запровадження таких підходів:

- залучення жителів громади до визначення потреби у соціальних послугах, соціальних проблем громад і жителів, залучення до їхнього вирішення;
- формування єдиного інформаційного простору в громаді для інтеграції інформаційних ресурсів, забезпечення доступу та обміну інформацією;
- визначення механізмів міжвідомчої та міждисциплінарної взаємодії суб'єктів соціальної роботи, що діють у громаді та за її межами;
- впровадження технологій соціальної роботи, що забезпечують раннє виявлення соціальних проблем, оперативне реагування на них, комплексний

підхід до розв’язання, інтеграцію соціальних служб та суб’єктів соціальної роботи [15].

Детальні рекомендації щодо інтеграційних процесів організації інтегрованої системи соціального захисту на рівні об’єднаної територіальної громади наведено в таблиці 5.3.4.

Таблиця 5.3.4

Рекомендації щодо інтеграції процесів організації інтегрованої системи соціального захисту на рівні об’єднаної територіальної громади

Рекомендації	Заходи
Залучення жителів громади	- підтримка розвитку місцевих громадських об’єднань, громадських організацій, волонтерських ініціатив, органів самоорганізації населення; - систематичне опитування/анкетування жителів громади стосовно соціальних проблем і потреб у соціальній підтримці, зокрема у соціальних послугах
Єдиний інформаційний простір	- розмішувати інформацію щодо соціальної роботи на офіційному сайті ОТГ; - запровадити на сайтах ОТГ, соціальних служб елементи інтерактивності: е-приймальня як механізм консультування з громадськістю; е-петиції як інструмент обговорення стратегій і програм соціального розвитку громади; онлайн-форуми з обговорення нагальних питань; онлайн-опитування тощо; - розвивати муніципальні електронні послуги запис на прийом, оплата послуг тощо); - провести картування громади з позначенням суб’єктів соціальної сфери в ОТГ
Міжвідомча і міжсекторальна взаємдія	- забезпечити партнерство та співпрацю між органами, установами, закладами, організаціями соціальної сфери; - при проведенні соціальної роботи, наданні послуг забезпечити взаємодію фахівців різних спеціальностей, які працюють у різних закладах/установах; - використовувати матеріально-технічні бази закладів/установ/організацій соціальної сфери, їхній кадровий потенціал
Технології соціальної роботи	- запроваджувати технології соціальної роботи «ведення випадку» (кейс-менеджмент), «кризове втручання»; - залучати до виявлення осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, різних суб’єктів соціальної роботи, незалежно від рівня підпорядкування; - для профілактики негативних соціальних явищ доручити працівникам закладів і установ (охорони здоров’я, освіти, культури, соціального захисту) проводити виявлення, консультування та направлення до закладів соціального захисту потенційних клієнтів

Джерело: Методичні рекомендації щодо інтегрованої системи соціального захисту, затверджені наказом Міністерства соціальної політики України від 25.02.2019 №282.

Основними принципами ефективності моделі надання інтегрованих соціальних послуг на рівні об'єднаної територіальної громади є інтеграція, централізація, індивідуальний підхід, комунікація та співпраця, партнерство з громадою, якість та ефективність (див. таблицю 5.3.5).

Таблиця 5.3.5

Основні принципи впровадження моделі надання інтегрованих соціальних послуг на рівні об'єднаної територіальної громади

Принци	Зміст
Інтегрованість	об'єднання різних соціальних служб та послуг у єдину систему, що дозволяє жителям громади отримати доступ до комплексного спектру послуг за принципом «єдиного вікна», що сприяє зменшенню бюрократії та полегшує отримання необхідної допомоги
Централізація	усі соціальні послуги доступні для громадян у одному місці, що значно спрощує процес звернення та забезпечує зручність для клієнтів
Індивідуальний підхід	надання індивідуалізованої підтримки та послуг для кожного клієнта, враховуючи його унікальні потреби, ситуацію та перспективи розвитку
Мультидисциплінарний підхід	із клієнтами, при потреб, може працювати команда фахівців різних спеціальностей – мультидисциплінарна команда
Комунікація та співпраця	взаємодія між різними соціальними службами та організаціями, що надають послуги, сприяє ефективному обміну інформацією та забезпечує комплексний підхід у роботі з клієнтами
Партнерство з громадою	залучення громади до процесу надання соціальних послуг та врахування думки та потреб жителів громади при плануванні та реалізації соціальних програм та проектів
Якість та ефективність	забезпечення якісних та ефективних соціальних послуг, що відповідають потребам та очікуванням жителів громади та забезпечують позитивні результати

Джерело: авторська розробка.

Прикладні моделі соціальної роботи, що використовуються фахівцями при наданні соціальних послуг, соціальної допомоги жителям громади, орієнтовані на розуміння соціальних потреб. В той же час соціальну роботу можна розглядати у контексті розвитку громади як соціальної спільноти, стимулювання соціальної активності і відповідальності жителів громади до вирішення актуальних соціальних проблем громадського життя. *Соціальна робота,*

спрямована на розвиток громади, передбачає впровадження таких практичних моделей взаємодії фахівців соціальної сфери:

- *участь громади: активна участь жителів громади у процесі прийняття рішень, розробці та впровадженні програм та ініціатив що стосуються соціального життя та соціального захисту на рівні громади;*

- *розвиток ресурсів громади: мобілізація та розвиток внутрішніх та зовнішніх ресурсів громади, що забезпечують вирішення соціальних проблем її жителів;*

- *комунітарна орієнтація: підтримка та розвиток взаємодії між членами громади, зміцнення соціальних мереж та створення позитивного соціального середовища у громаді;*

- *інтеграція послуг: інтеграція різних соціальних послуг та соціальних програм з метою забезпечення комплексного підходу до вирішення потреб громади та окремих її жителів;*

- *співпраця зі зацікавленими сторонами: обмін інформацією і співпраця зі всіма зацікавленими сторонами, включаючи місцеву владу, бізнес, громадські організації та інших ключових суб'єктів та партнерів соціальної роботи на рівні громади;*

- *емпауермент громади: зміцнення потенціалу громади та розвиток її спроможностей та ресурсів для самостійного вирішення соціальних проблем;*

- *адвокатська діяльність: захист та підтримка прав та інтересів громади та її членів на різних рівнях, від місцевого до національного.*

Представлені моделі забезпечують інтегрований та системний підхід до організації соціальної роботи в громаді, спрямований на розвиток територіальної громади та покращення якості життя та окремих її членів.

Завдання для самоперевірки до РОЗДІЛУ 5

1. Оберіть визначення терміну «комплексний підхід» в організації соціальної роботи в громаді:

- А) Об'єднання зусиль різних суб'єктів (соціальних партнерів) заради спільно визначених цілей, що передбачає низку спільних дій, спільний пошук шляхів розв'язання наявних проблем або нових можливостей і їх реалізацію.
- Б) Системний і інтегрований метод організації соціальної роботи в громаді, що передбачає залучення різних зацікавлених сторін, ресурсів та методів для ефективного вирішення соціальних проблем і підвищення якості життя мешканців громади.

2. Які складові комплексного підходу у організації соціальної роботи у територіальній громаді?

- А) Соціальне партнерство
- Б) Участь громади
- В) Активізація громади
- Г) Міжвідомча взаємодія
- Д) Оцінка потреб та планування
- Є) Соціальні програми

3. Представники яких трьох секторів суспільства залучаються до міжсекторального партнерства на рівні територіальної громади?

- А) Громадськість
- Б) Влада
- В) Освітні та наукові установи
- Г) Бізнес
- Д) Громадські організації та благодійні фонди

4. Оберіть визначення терміну «міждисциплінарна взаємодія»:

- А) Взаємодія державних організацій, що представляють різні відомства (галузі державного управління й установи, які їх обслуговують)
- Б) Взаємодія групи фахівців різних спеціальностей, однодумців, об'єднаних спільними цілями. Зазвичай, міждисциплінарна команда формується для ведення певного випадку, в якій експерти з різних галузей знань працюють за окремими планами та завданнями, спрямованими на досягнення спільної мети
- В) Взаємодія мешканців громади у виявленні соціальних потреб та проблем громади та їхньому вирішенні, у розробці та плануванні соціальних програм та проектів.

5. Які основні групи моделей соціальної роботи в громаді?

- А) Класичні (базові) моделі соціальної роботи
- Б) Неокласичні моделі соціальної роботи
- В) Міждисциплінарні моделі соціальної роботи в громаді
- Г) Громадянські моделі соціальної роботи
- Д) Комплексні моделі соціальної роботи

6. Які моделі відносяться до класичних (базових) моделей соціальної роботи?

- А) Модель місцевого розвитку, модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді; модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді; навчальна модель; модель феміністичної соціальної роботи в громаді; модель «антирасистської політики».
- Б) Модель запобігання злочинності в громаді; модель формування здорового способу життя; модель відродження громади; модель виробництва; модель імпаурменту.

В) Модель вирішення проблем, модель кризового втручання, модель, зосереджена на завданні, модель сімейної терапії, модель психосоціальної терапії, модель, орієнтована на пошук рішення, когнітивно-поведінкова модель, наративна модель, модель розгалуженої соціальної мережі, комунікативна модель.

7. Які моделі відносяться до *комплексних моделей* соціальної роботи в громаді?

А) Модель місцевого розвитку, модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді; модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді; навчальна модель; модель феміністичної соціальної роботи в громаді; модель «антирасистської політики».

Б) Модель запобігання злочинності в громаді; модель формування здорового способу життя; модель відродження громади; модель виробництва; модель імпаурменту.

В) Модель вирішення проблем, модель кризового втручання, модель, зосереджена на завданні, модель сімейної терапії, модель психосоціальної терапії, модель, орієнтована на пошук рішення, когнітивно-поведінкова модель, наративна модель, модель розгалуженої соціальної мережі, комунікативна модель.

8. Які моделі відносяться до *міждисциплінарних моделей* соціальної роботи в громаді?

А) Модель місцевого розвитку, модель соціального планування, модель соціальної дії, модель соціальної підтримки і догляду в громаді; модель налагодження ефективної системи надання соціальних послуг в громаді; навчальна модель; модель феміністичної соціальної роботи в громаді; модель «антирасистської політики».

Б) Модель запобігання злочинності в громаді; модель формування здорового способу життя; модель відродження громади; модель виробництва; модель імпаурменту.

В) Модель вирішення проблем, модель кризового втручання, модель, зосереджена на завданні, модель сімейної терапії, модель психосоціальної терапії, модель, орієнтована на пошук рішення, когнітивно-поведінкова модель, наративна модель, модель розгалуженої соціальної мережі, комунікативна модель.

9. Оберіть визначення *Моделі соціальної дії*:

А) Модель орієнтована на розбудову громади, базовим елементом такої діяльності є розвиток лідерського потенціалу на навчання жителів громади. Дана модель передбачає впровадження демократичних процедур, добровільну співпрацю, самодопомогу, розвиток місцевих лідерів, запровадження навчально-інформаційних програм.

Б) Модель орієнтована на вирішення соціальних, матеріальних і соціально-побутових проблем клієнтів, питань збереження і захисту здоров'я тощо. Основою даної моделі є програмний розвиток, раціональний, ретельно спланований і контрольований процес змін, спрямований на забезпечення соціальними послугами жителів громади.

В) Модель передбачає сприяння, допомоги вразливим групам населення в їх об'єднанні, самоорганізації для висування своїх вимог органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, проведення заходів, спрямованих на вирішення власних проблем та задоволення інтересів.

10. Оберіть визначення *Моделі місцевого розвитку*:

А) Модель орієнтована на розбудову громади, базовим елементом такої діяльності є розвиток лідерського потенціалу на навчання жителів громади. Дана модель передбачає впровадження демократичних процедур,

добровільну співпрацю, самодопомогу, розвиток місцевих лідерів, запровадження навчально-інформаційних програм.

Б) Модель орієнтована на вирішення соціальних, матеріальних і соціально-побутових проблем клієнтів, питань збереження і захисту здоров'я тощо. Основою даної моделі є програмний розвиток, раціональний, ретельно спланований і контрольований процес змін, спрямований на забезпечення соціальними послугами жителів громади.

В) Модель передбачає сприяння, допомоги вразливим групам населення в їх об'єднанні, самоорганізації для висування своїх вимог органам виконавчої влади та місцевого самоврядування, проведення заходів, спрямованих на вирішення власних проблем та задоволення інтересів.

ПРИМІТКА. Відповіді до Тесту наведені у Додатку 3.

Література для самостійного опрацювання до розділу 5

1. Актуальні питання соціальної роботи : навч. посіб. О.М. Денисюк та ін. ; ред. кол.: О.В. Епель, Т.Л. Лях, І.В. Силантьєва. Ужгород : РІК-У, 2023. 420 с.
2. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с.
3. Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text>
4. Енциклопедія освіти. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
5. Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). Соціально-трудові відносини: теорія та практика. 2018. № 1. С. 116-123.

6. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. Комплекс. Автор.-упоряд.: О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський та ін. За заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрочко. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.
7. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів ССССДМ. Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко, А.Г. Зінченко та ін. Київ: ДСССДМ, 2005. 176 с.
8. Механізми формування та впровадження місцевої соціальної політики. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей», 2013. 264 с.
9. Мещан І.В. Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики. 2016. Вип. 27. С. 46-54.
10. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей тренінговий модуль з підготовки тренерів. О.А. Гальчинська, О.Ю. Герасимова, Т. Клаф, Н.М. Комарова. Київ: «Фенікс», 2010. 80 с.
11. Організація партнерства у місцевих громадах: Метод. рек. для практиків соціальної сфери. Т.П. Басюк, О.В. Безпалько, І.В. Братусь та ін. За заг.ред.І.Д.Зверєвої. Київ: Наук. світ, 2006. 43 с.
12. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. Пер. з англ. П. Майнзюк. Київ, 2000. 456 с.
13. Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компринт, 2023. 449 с.
14. Попова А.О. Соціальна робота в місцевих громадах в Сполучених Штатах Америки: методи та моделі. Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» м. Київ, 21.04.2016. С. 113-121. URL:

https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/14810/1/A_Popova_21_04_2016_konf_IL.pdf

15. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо інтегрованої системи соціального захисту: наказ Міністерства соціальної політики України від 25.02.2019 №282. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/metodichni-materiali.html?PrintVersion>
16. Семигіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника. Соціальна політика і соціальна робота. 2001. №4. С. 61-71.
17. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів). Уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васянович та ін. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с.
18. Слосанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.
19. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
20. Соціальна робота в громаді: ведення випадку та оцінка потреб. Тренінг для спеціалістів/фахівців із соціальної роботи. Партнерство «Кожній дитині». Київ, 2019. URL: <https://www.filepicker.io/api/file/0lcP1aDeTSWMSle73Qh4>
21. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
22. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник. Дащаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Київ, 2021. 72 с.

23. Сучасні підходи до впровадження інтегрованих соціальних послуг на рівні громади. ЮНІСЕФ. URL: https://www.unicef.org/ukraine/media/36691/file/Unicef_Integrated%20social%20services.pdf
24. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. URL: http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/18927/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%90%D0%A5%D0%A4_%D0%86%D0%9E%D0%92_%D0%9B%D0%9E%D0%A1.pdf
2. Активізація соціальної роботи в місцевих громадах: досвід впровадження освітньо-профілактичного компонента проекту «Попередження торгівлі людьми шляхом розвитку соціальної роботи та мобілізації громад, 2009–2011 роки». Безпалько О.В., Веретенко Т.Г., Зверєва І.Д., Малієнко Ю.В., Петрочко Ж.В. К. : ТОВ «Основа», 2012. 148 с.
3. Актуальні питання соціальної роботи: навч. посіб. О.М. Денисюк та ін. Ужгород: РІК-У, 2023. 420 с.
4. Алексеєнко Т. Освітньо-профілактична робота соціального працівника у територіальній громаді: досвід та перспективи. *Social Work and Education*, Vol. 5, No. 4., pp. 8-18. DOI: 10.25128/2520-6230.18.4.1
5. Алексеєнко Т.Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2004. № 2. С. 19–24.
6. Безпалько О.В. Соціальна робота в громаді: Навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 176 с. езпалько О. В.
7. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи : монографія / Ін-т проблем виховання АПН України. Київ : Наук. світ, 2006. 363 с.
8. Борисова А. Теоретична модель оцінки потреб громади в соціальних послугах. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Соціальна робота*. 1(5). 2019. С.11-15.

9. Вакуленко О. Громада як об'єкт та суб'єкт соціальної роботи. Соціальна робота в громаді: сучасні виклики та перспективи розвитку: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Дніпро, 24 березня 2023 року). Дніпро, ДНУ імені Олеся Гончара, 2023. С. 167-170.
10. Вакуленко О., Романова Н. Підготовка фахівців до соціальної роботи в громаді: нові виклики та перспективи. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційні методи та технології підготовки фахівців соціальної сфери. V Міжнародного симпозіуму Соціокультурний дискус глобалізованого світу: наука, освіта, комунікація. 16 березня – 18 травня 2023 р. С.16-21.
11. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Анатолій Ткачук, Маркіян Дацишин. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
12. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. 536 с.
13. Енциклопедія освіти. 2-ге вид., допов. та перероб. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 1144 с.
14. Єлагін В.П. Соціальна держава та принцип субсидіарності в системі владних відносин провідних держав світу. *Актуальні проблеми державного управління*. 2009. 1 (35). URL: file:///C:/Users/Peshn/Downloads/apdy_2009_1_47.pdf
15. Ільчук Л. І. Розвиток системи інтегрованих соціальних послуг в умовах децентралізації (на прикладі об'єднаних територіальних громад). *Соціально-трудова відносина: теорія та практика*. 2018. № 1. С. 116-123.
16. Інтегровані соціальні служби: теорія, практика, інновації: Навч.-метод. Комплекс. Автор.-упоряд.: О.В. Безпалько, І.Д. Зверєва, З.П. Кияниця, В.О. Кузьмінський та ін. За заг. ред.: І.Д. Зверєвої, Ж.В. Петрочко. Київ: Фенікс, 2007. 528 с.

17. Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю : навчально- методичний посібник. Київ: УДЦССМ, 2001. 220 с.
18. Караман О.Л., Юрків Я.І. Вразливі категорії населення як об'єкт соціальної роботи в громаді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2019. № 6(1). С. 5-15.
19. Карпенко О.Г. Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук. Київ, 2008. 44 с.
20. Коляда Н.М., Кравченко О.О., Кучер Г.М. Соціальна робота з дітьми шкільного віку в громаді: практичний досвід. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. Ужгород, 2018. Вип. 2 (43). С. 126-132.
21. Кравченко М.В. Механізми децентралізації соціальних послуг в Україні. *Демократичне врядування*. 2014. Вип. 14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2014_14_8
22. Кучер Г.М. Соціальна робота з вразливими категоріями населення в умовах територіальної громади : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05. Умань, 2019. 301 с.
23. Лопатинський Ю. Взаємодія економічних компонентів і соціального капіталу як фактор їхнього розвитку. *Релігія та Соціум*. 2018. № 3-4 (31-32). С.58-64.
24. Лукашевич М.П., Мигович І.І. Теорія і методи соціальної роботи: Навч.посібник. 2-ге видання доп. і випр. Київ: МАУП, 2003. 168 с.
25. Люта О.В., Пігуль Н.Г. Самодостатність територіальної громади: її сутність, склад та напрями забезпечення. *Ефективна економіка*, №11, 2015. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4571>

26. Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів СССДМ. Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко, А.Г. Зінченко та ін. Київ: ДСССДМ, 2005. 176 с.
27. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах. Вакуленко О.В., Комарова Н.М., Романова Н.Ф., Семигіна Т.В. Київ: Державний інститут розвитку сім'ї та молоді, 2008. 203 с.
28. Механізми формування та впровадження місцевої соціальної політики. Тренінговий курс для спеціалістів соціальної сфери. Київ: Український фонд «Благополуччя дітей», 2013. 264 с.
29. Мещан І.В. Соціальне партнерство як механізм надання соціальних послуг в об'єднаній територіальній громаді. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 27. С. 46-54.
30. Мобілізація громади на підтримку дітей та сімей тренінговий модуль з підготовки тренерів. О.А. Гальчинська, О.Ю. Герасимова, Т. Клаф, Н.М. Комарова. Київ: «Фенікс», 2010. 80 с.
31. Молодожен Ю.Б. Поняття і сутність територіальної громади в системі місцевого самоврядування України. *Університетські наукові записки: Часопис Хмельницького університету*. 2006. № 2. С. 347–352. URL: <http://www.univer.km.ua/visnyk/1100.pdf>.
32. Мороз О.Ю. Територіальна громада: сутність становлення та сучасні українські реалії. *Демократичне врядування*. 2008. Вип. 2. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik2/fail/Moroz.pdf.
33. Наливайко Л.Р., Ковбаса Ю.В. Принцип субсидіарності як один із головних принципів діяльності органів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Випуск 6. Том 1. 2015. С. 28-31.

34. Організація партнерства у місцевих громадах: Метод. рек. для практиків соціальної сфери. Т.П. Басюк, О.В. Безпалько, І.В. Братусь та ін. За заг.ред.І.Д. Зверєвої. Київ: Наук. світ, 2006. 43 с.
35. Оцінка існуючих моделей та практик соціальної роботи та соціальних послуг на рівні громади. Партнерство «Кожній дитині». Київ, 2017. URL: <http://www.p4ec.org.ua/upload/education/library/1512630861.pdf>
36. Пейн М. Сучасна теорія соціальної роботи. Пер. з англ. П. Майнзюк. Київ, 2000. 456 с.
37. Пеша І.В., Соівнк І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю. Навчальний посібник. Київ: Компрінт, 2023. 449 с.
38. Планування організації надання соціальних послуг на основі визначених потреб мешканців ТГ. Навчальний електронний курс «Організація соціальних послуг в територіальній громаді». URL: <https://www.youtube.com/watch?v=eul-aF8DVu8>
39. Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді: узагальнення досвіду проекту. Інформаційні матеріали. Безпалько О.В., Семигіна Т.В. Київ, 2007. 24 с.
40. Попова А.О. Соціальна робота в місцевих громадах в Сполучених Штатах Америки: методи та моделі. Матеріали VI щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дослідження молодих учених у контексті розвитку сучасної науки» м. Київ, 21.04.2016. С. 113-121. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/14810/1/A_Popova_21_04_2016_konf_IL.pdf
41. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Харків: ХІСД, 2017. 112с.
42. Посібник з розвитку громад: Практичний poradник для небайдужих. Кол. авт.: Л.О. Єльчева, І.М. Ібрагімова та ін. Київ, 2007. 458 с.

43. Посібник із визначення потреб населення об'єднаної територіальної громади у соціальних послугах. Практичні рекомендації. Київ, 2019. 72 с.
44. Практичний посібник з питань формування спроможних громад. Асоціація міст України. URL: https://podgorodnoe.in.ua/wp-content/uploads/2016/09/posibnik_gromadi_1.pdf
45. Розвиток та забезпечення надання соціальних послуг на рівні громади: роз'яснення для керівників органів місцевого самоврядування відповідно до чинного законодавства. Міністерство соціальної політики України. 2020. URL: <https://pidgorodne.otg.dp.gov.ua/storage/app/sites/92/uploaded-files/yasnennya-dlya-kerivnikiv-organiv-mistseвого-samovryaduvannya.pdf>
46. Романовська Ю.А., Курієнко А.В., Коротчук І.В. Аналіз соціальної політики територіальних громад. *Агросвіт*, №8, 2020. С. 100-108. DOI: 10.32702/2306-6792.2020.8.100
47. Семигіна Т. Робота в громаді як складова діяльності соціального працівника. *Соціальна політика і соціальна робота*. 2001. №4. С. 61-71.
48. Семигіна Т. Соціальні послуги у територіальних громадах України: інновації правового регулювання. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*, 2019, № 4. С. 65-75.
49. Словник професійної термінології для майбутніх фахівців сфери соціальної роботи (до курсів) / уклад.: Г.В. Коваль, Е.І. Костишин, Г.П. Васянович, В.В. Грицанюкта та ін. За ред. Г.В. Коваль. Львів: ЛДУ БЖД, 2021. 284 с
50. Слезанська Г.І. Ролі фахівця із соціальної роботи в територіальній громаді. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота»*. 2017. Випуск 1 (40). С. 265-268.
51. Слезанська Г.І. Соціальна робота в територіальній громаді: теорії, моделі та методи: монографія. За наук. ред. д-ра пед. наук, проф. В.А. Поліщук. Тернопіль: ТНПУ імені В. Гнатюка, 2018. 382 с.

52. Соціальна педагогіка: мала енциклопедія. За заг. ред. проф. І.Д. Зверєвої. Київ: Центр учбової літератури, 2008. 336 с.
53. Соціальна робота в громаді: ведення випадку та оцінка потреб. Тренінг для спеціалістів/фахівців із соціальної роботи. Партнерство «Кожній дитині». Київ, 2019. URL: <https://www.filepicker.io/api/file/0lcP1aDeTSWMS1e73Qh4>
54. Соціальна робота в Україні: Навч. посіб. І.Д. Зверева, О.В. Безпалько, С.Я. Харченко та ін.; за заг.ред. І.Д. Зверєвої, Г.М. Лактіонової. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 256 с
55. Соціальна робота з вразливими сім'ями та дітьми: посіб. у 2-х ч. Ч. І. Сучасні орієнтири та ключові технології. З.П. Кияниця, Ж.В. Петрочко. Київ: ОБНОВА КОМПАНІ, 2017. 256 с.
56. Соціальна робота: реалії та виклики часу: навчально-методичний посібник. Слов'янськ: Вид-во Б. І. Маторіна, 2021. 219 с.
57. Соціальна робота. Ч.2: Теорія і методи соціальної роботи. Ред. Т. Семигіна, І. Грига. Київ: Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2004. 224 с.
58. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 1. Дацаківська О.Ю., Криницька І.П., Максименко К.М. Соціальне планування та розвиток послуг. Посібник. Київ, 2021. 76 с.
59. Спільно до нових послуг. Керівництво із впровадження соціальних послуг для сімей з дітьми в громадах. Частина 2. Дацаківська О.Ю., Стельмах С.С., Максименко К.М. Ведення випадку та міжвідомча взаємодія. Посібник. Київ, 2021. 72 с.
60. Теорія та методи соціальної роботи: Підручник для студентів вищих навчальних закладів. За ред. Т.В. Семигіної, І.І. Мигович. Київ: Академвидав, 2005. 328 с.

61. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку: монографія. За ред. В.С. Кравціва, І.З. Сторонянської. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
62. Технології соціальної роботи за місцем проживання: навч. посібник. Укладачі Іващенко К.В., Коцур І.В. 2-ге вид., оновл. Умань: ФОП Жовтий О.О., 2016. 114 с.
63. Ткачук А.Ф., Дацишин М.Б. Внутрішні та зовнішні ресурси для розвитку громади або Чому брак грошей не є первинною проблемою громади? (навчальний модуль). Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 152 с.
64. Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи. Упор. Л.В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль: Мандрівець, 2017. 232 с.
65. Тюптя Л.Т., Іванова І.Б. Соціальна робота: теорія і практика: Навч. посіб. 2-ге вид., переоб.і доп. Київ: Знання, 2008. 574 с.
66. Управління стратегічним розвитком об'єднаних територіальних громад: інноваційні підходи та інструменти : монографія. С.М. Серьогін, Ю.П. Шаров, Є.І. Бородін, Н.Т. Гончарук та ін. За заг. та наук. ред. С.М. Серьогіна, Ю.П. Шарова. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2016. 276 с.
67. Форми та методи залучення громадськості: Навч. посіб. Інститут громадянського суспільства; за заг. ред. В. Артеменка. Київ: ІКЦ «Леста», 2007. 240 с.
68. Халамендик В.Б. Інфраструктура соціальної роботи: теоретико-методологічний аналіз: монографія. Запоріжжя, 2006. 262 с.
69. Шинкарук В.Д., Пеша І.В., Сопівник І.В., Галайдюк В.В., Кошук О.Б. Моніторинг і оцінка у соціальній роботі: навчальний посібник. Київ: «Компринт», 2022. 360 с.
70. Щербань С., Шейко Р., Левкіна Г. Посібник з моніторингу та оцінювання надання соціальних послуг в Україні. Харків: ХІСД, 2017. 112 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТІВ

Міжнародні документи

- Європейська хартія місцевого самоврядування від 15 жовтня 1985 р. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036#Text

Закони України

- Про адміністративні послуги: Закон України 6 вересня 2012 року № 5203-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5203-17#n145>
- Про внесення змін до деяких законів України щодо надання соціальних послуг у разі введення надзвичайного або воєнного стану в Україні або окремих її місцевостях: Закон України від 14.04.2022 р. № 2193-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2193-20#Text>
- Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. Верховна Рада України. Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
- Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей: Закон України від 24 січня 1995 р. № 20/95-ВР. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>
- Про соціальні послуги: Закон України від 17 січня 2019 року № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>
- Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю: Закон України від 21 червня 2001 року № 2558-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2558-14#Text>
- Про співробітництво територіальних громад: Закон України від 17 червня 2014 року № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

Постанови/розпорядження Кабінету Міністрів України

- Деякі питання діяльності територіальних центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг): Постанова Кабінету Міністрів України від 29 грудня 2009 р. № 1417. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1417-2009-%D0%BF#Text>
- Деякі питання діяльності центрів соціальних служб: постанова Кабінету Міністрів України від 01 червня 2020р. № 479. Верховна Рада України. Законодавство. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/479-2020-%D0%BF#Text>
- Деякі питання організації забезпечення соціальними послугами з догляду та медичними послугами потерпілих внаслідок нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які їх потребують: постанова Кабінету Міністрів України від 28.04.2023 № 438. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2023-%D0%BF#Text>
- Деякі питання створення системи надання послуги раннього втручання для забезпечення розвитку дитини, збереження її здоров'я та життя: розпорядження Кабінету міністрів України від 22 травня 2019 №350-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/350-2019-%D1%80#Text>
- Питання діяльності органів опіки та піклування, пов'язаної із захистом прав дитини: постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 № 866. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/866-2008-%D0%BF#Text>
- Про затвердження критеріїв діяльності надавачів соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-2020-%D0%BF#Text>
- Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 червня 2014 р. № 591-р. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/591-2014-%D1%80>
- Про затвердження Порядку надання соціальних послуг особам з інвалідністю та особам похилого віку, які страждають на психічні розлади:

- постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2019 № 576. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/576-2019-%D0%B>
- Про затвердження Порядку проведення моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 року № 449. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/449-2020-%D0%BF#Text>
 - Про затвердження Порядку регулювання тарифів на соціальні послуги: постанова Кабінету Міністрів України від 1 червня 2020 р. № 428. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/428-2020-%D0%BF#n9>
 - Про затвердження Примірного положення про центр надання адміністративних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2013 р. № 118. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/118-2013-%D0%BF#Text>
 - Про затвердження типових положень про заклади соціальної підтримки сімей, дітей та молоді: постанова Кабінету Міністрів України від 4 жовтня 2017 р. № 741. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/741-2017-%D0%BF#Text>
 - Про затвердження Типового положення про будинок-інтернат для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю: постанова Кабінету Міністрів від 2 вересня 2020 р. № 772. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/772-2020-п#Text>
 - Про затвердження Типового положення про притулок для осіб, які постраждали від домашнього насильства та/або насильства за ознакою статі: постанова Кабінету Міністрів від 22 серпня 2018 р. № 655. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/655-2018-%D0%BF#Text>
 - Про організацію надання соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 01.06.2020 № 587. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/587-2020-%D0%BF#Text>

- Про Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг: постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2021 р. № 99. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/99-2021-%D0%BF#Text>
- Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>
- Типове положення про бюджетний (комунальний) заклад «Центр надання соціальних послуг»: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2020 р. № 177. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/177-2020-%D0%BF#Text>

Накази міністерств

Міністерство соціальної політики України

- Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 № 868. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0868739-20#Text>
- Деякі питання комплексної реабілітації осіб з інвалідністю: наказ Міністерства соціальної політики від 09.08.2016 № 855. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1209-16#Text>
- Методичні рекомендації щодо діяльності територіальної громади у сфері захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики України від 31.07.2023 № 263-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8>
- Про затвердження Випуску 80 "Соціальні послуги" Довідника кваліфікаційних характеристик професій працівників: наказ Міністерства соціальної політики України від 29.03.2017 № 518. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0518739-17#Text>

- Про затвердження Класифікатора соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 23.06.2020 № 429. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0643-20#Text>
- Про затвердження Методичних рекомендацій з проведення моніторингу та оцінки якості соціальних послуг: наказ Міністерства соціальної політики України від 27.12.2013 № 904. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0904739-13#Text>
- Про затвердження Методичних рекомендацій з розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій та організації діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей: наказ Міністерства соціальної політики від 31.07.2023 № 263-Н. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0263739-23#n8>
- Про затвердження Методичних рекомендацій щодо впровадження інтегрованої системи соціального захисту: наказ Міністерства соціальної політики України від 25.02.2019 № 282. URL: <https://www.msp.gov.ua/content/metodichni-materiali.html?PrintVersion>
- Про затвердження Порядку визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах: наказ Міністерства соціальної політики України 19.04.2023 № 130-Н. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1169-23#n7>
- Про затвердження Порядку розроблення державного стандарту соціальної послуги: наказ Міністерства соціальної політики від 16.05.2012 р. № 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0876-12#Text>
- Про затвердження професійного стандарту «Соціальний працівник»: наказ Міністерства соціальної політики України №1049 від 04.07.2019. URL: <https://document.vobu.ua/doc/7234>
- Про затвердження професійного стандарту «Соціальний робітник»: наказ Міністерства соціальної політики України №1243 від 15.08.2019. URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&c>

ad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwjUqpDuj_aEAxWQa_EDHedyClwQFnoECAY
QAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FFiles%2FGetFile%3Flang%
3Duk-UA%26fileId%3D8cc080eb-ab16-4c4e-a7f8-

30048eecddd6&usg=AOvVaw1ly3ZTUa0upZxMkNs3UMBt&opi=89978449

- Про затвердження Типового положення про соціальний готель: наказ Міністерства соціальної політики України від 03.04.2006 № 98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0450-06#Text>
- Про затвердження Типового положення про центр обліку бездомних осіб: наказ Міністерства соціальної політики України від 19.04.2011 № 135. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-11#Text>
- Про затвердження форм обліку соціальної роботи з сім'ями/особами, які перебувають у складних життєвих обставинах: наказ Міністерства соціальної політики України від 13.07.2018 № 1005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0943-18#Text>

*Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства
України*

- Про затвердження професійного стандарту «Соціальний менеджер»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №261 від 10.02.2021. URL: https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwi21pPxuJf9AhWDp4sKHaKjBDMQFnoECAoQAQ&url=https%3A%2F%2Fwww.me.gov.ua%2FFiles%2FGetFile%3Flang%3Duk-UA%26fileId%3Dc38a2475-bc05-4d49-8f90-8db2856e3134&usg=AOvVaw0_danekhw3Y_LNsCMMqsFN
- Про затвердження професійного стандарту «Фахівець із соціальної роботи»: наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України №1179 від 20.06.2020. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/ME200567>

ДОДАТОК 2

ЗАКОНИ УКРАЇНИ, ЩО РЕГУЛЮЮТЬ РЕАЛІЗАЦІЮ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ У ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАДАХ

ВИТЯГ

Закон України ПРО МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1997, № 24, ст.170)

Цей Закон відповідно до Конституції України визначає систему та гарантії місцевого самоврядування в Україні, засади організації та діяльності, правового статусу і відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Основні терміни, використані в цьому Законі

Основні терміни, використані в цьому Законі, мають таке значення:

територіальна громада - жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр;

адміністративно-територіальна одиниця - область, район, місто, район у місті, селище, село;

Стаття 6. Територіальні громади

1. Первинним суб'єктом місцевого самоврядування, основним носієм його функцій і повноважень є територіальна громада села, селища, міста.

2. Територіальні громади в порядку, встановленому законом, можуть об'єднуватися в одну сільську, селищну, міську територіальну громаду, утворювати єдині органи місцевого самоврядування та обирати відповідно сільського, селищного, міського голову.

3. Територіальні громади села, селища, міста, що добровільно об'єдналися в одну територіальну громаду, можуть вийти із складу об'єднаної територіальної громади в порядку, визначеному законом.

Стаття 14. Органи самоорганізації населення

1. Сільські, селищні, міські, районні в місті (у разі їх створення) ради можуть дозволяти за ініціативою жителів створювати будинкові, вуличні, квартальні та інші органи самоорганізації населення і наділяти їх частиною власної компетенції, фінансів, майна.

2. Правовий статус, порядок організації та діяльності органів самоорганізації населення за місцем проживання визначаються законом.

Стаття 19. Статут територіальної громади села, селища, міста

1. З метою врахування історичних, національно-культурних, соціально-економічних та інших особливостей здійснення місцевого самоврядування представницький орган місцевого самоврядування на основі Конституції України та в межах цього Закону може прийняти статут територіальної громади села, селища, міста.

2. Статут територіальної громади підлягає державній реєстрації в центральному органі виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері державної реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, інших громадських формувань.

{Частина друга статті 19 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5461-VI від 16.10.2012}

3. Підставою для відмови в державній реєстрації статуту територіальної громади може бути його невідповідність Конституції та законам України. Відмова в реєстрації статуту територіальної громади може бути оскаржена в судовому порядку.

Стаття 21. Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування

Обмеження прав територіальних громад на місцеве самоврядування згідно з Конституцією та законами України може бути застосоване лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану.

Розділ II

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВА ОСНОВА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Стаття 34. Повноваження у сфері соціального захисту населення

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення;

2) вирішення відповідно до законодавства питань про подання допомоги особам з інвалідністю, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих (померлих або визнаних такими, що пропали безвісти) військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас (крім військовослужбовців строкової служби та військової служби за призовом осіб офіцерського складу) або відставку, особам з інвалідністю з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуальних жилих будинків, проведенні капітального ремонту житла, у придбанні будівельних матеріалів; відведення зазначеним особам у першочерговому порядку земельних ділянок для індивідуального будівництва, садівництва та городництва;

3) організація для малозабезпечених громадян похилого віку, осіб з інвалідністю будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів

у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування;

4) вирішення питань про надання за рахунок коштів місцевих бюджетів ритуальних послуг у зв'язку з похованням самотніх громадян, ветеранів війни та праці, а також інших категорій малозабезпечених громадян; подання допомоги на поховання громадян в інших випадках, передбачених законодавством;

5) звернення до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань державного нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, чи його територіального органу про порушення суб'єктом господарювання законодавства про працю та зайнятість населення;

б) делеговані повноваження:

1) підготовка і подання на затвердження ради цільових місцевих програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організація їх виконання; участь у розробленні цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами;

2) забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов осіб з інвалідністю, ветеранів війни та праці, громадян, реабілітованих як жертви політичних репресій, військовослужбовців, а також військовослужбовців, звільнених у запас або відставку, сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, до влаштування в будинки осіб з інвалідністю і громадян похилого віку, які мають потребу в цьому, дітей, що залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян;

2¹) вирішення відповідно до законодавства питань надання соціальних послуг особам та сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, забезпечення утримання та виховання дітей, які перебувають у складних життєвих обставинах;

3) вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства;

4) вирішення у встановленому законодавством порядку питань опіки і піклування;

5) подання відповідно до законодавства одноразової допомоги громадянам, які постраждали від стихійного лиха;

6) вирішення відповідно до законодавства питань про надання компенсацій і пільг громадянам, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, в інших випадках, передбачених законодавством;

7) організація проведення громадських та тимчасових робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до комунальної власності, а також за договорами - на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до інших форм власності;

8) здійснення контролю за охороною праці, забезпеченням соціального захисту працівників підприємств, установ та організацій усіх форм власності, у тому числі зайнятих на роботах із шкідливими та небезпечними умовами праці, за якістю проведення атестації робочих місць щодо їх відповідності нормативно-правовим актам про охорону праці, за наданням працівникам відповідно до законодавства пільг та компенсацій за роботу в шкідливих умовах;

9) участь у соціальному діалозі, веденні колективних переговорів, укладенні територіальних угод, здійсненні контролю за їх виконанням, вирішенні колективних трудових спорів (конфліктів) щодо підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території; повідомна реєстрація в установленому порядку колективних договорів і територіальних угод відповідного рівня;

10) встановлення відповідно до законодавства розмірів і порядку виплати щомісячної допомоги особам, які здійснюють догляд за самотніми громадянами, які за висновком медичних закладів потребують постійного стороннього догляду;

11) здійснення контролю за поданням відповідно до закону підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності відомостей про наявність вільних робочих місць (посад); організація інформування населення про потребу підприємств, установ та організацій усіх форм власності у працівниках;

12) прийняття рішень про створення на підприємствах, в установах та організаціях спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю, організація їх професійної підготовки, а також погодження ліквідації таких робочих місць;

14) здійснення згідно із законодавством заходів соціального патронажу щодо осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк, а також осіб, до яких застосовано пробацію;

15) організація надання соціальних послуг бездомним особам;

16) здійснення відповідно до закону заходів, спрямованих на запобігання бездомності осіб;

17) визначення видів безоплатних суспільно корисних робіт для осіб, яким призначено покарання у виді громадських робіт;

18) надання особі, стосовно якої згідно із Законом України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей" встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, або членам сім'ї такої особи грошової допомоги, передбаченої частиною п'ятою статті 7 Закону України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей";

19) сприяння зайнятості осіб, стосовно яких згідно із Законом України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей" встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної

агресії проти України, після їх звільнення, організація їх професійної підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації;

20) забезпечення житлом для тимчасового проживання осіб, стосовно яких згідно із Законом України "Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей" встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України.

ВИТЯГ

Закон України ПРО СОЦІАЛЬНУ РОБОТУ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 42, ст.213)

Цей Закон визначає організаційні і правові засади соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

Розділ І ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді - аналіз належності сімей, дітей та молоді до вразливих груп населення, перебування у складних життєвих обставинах та визначення індивідуальних потреб сімей, дітей та молоді, переліку та обсягу необхідних соціальних послуг, інших видів соціальної підтримки, соціальної допомоги;

соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю - професійна діяльність, спрямована на запобігання, мінімізацію негативних наслідків та подолання складних життєвих обставин сімей, дітей та молоді, посилення їхньої здатності до реалізації власного життєвого потенціалу;

фахівець із соціальної роботи - особа, яка має відповідну освіту та кваліфікацію, відповідає вимогам, установленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 3. Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

уповноважені органи, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю;

фахівці із соціальної роботи;

об'єднання громадян, благодійні, релігійні організації;

юридичні та фізичні особи, які надають соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді;

волонтери у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

До уповноважених органів належать:

органи виконавчої влади;

органи місцевого самоврядування;

центри соціальних служб та їх спеціалізовані формування;

служби у справах дітей.

Стаття 4. Об'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Об'єктами соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

сім'ї, діти, молодь;

професійні та інші колективи;

вразливі групи населення, з якими здійснюється соціальна робота.

Соціальна робота з сім'ями, дітьми та молоддю, державне управління та контроль у цій сфері здійснюються на місцевому, регіональному, державному рівнях.

Розділ II

ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ

Стаття 6. Зміст соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Соціальна робота передбачає оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді, планування, організацію, координацію та надання їм соціальних послуг, державних соціальних допомог, пільг, компенсаційних виплат та іншої соціальної підтримки, а також здійснення моніторингу надання соціальних послуг.

Соціальні послуги надаються відповідно до законодавства.

До основних соціальних послуг, що надаються при здійсненні соціальної роботи сім'ям, дітям та молоді, належать:

соціальна профілактика,

соціальна реабілітація,

соціальний супровід,

консультування.

Державні соціальні допомоги, пільги, компенсаційні виплати надаються відповідно до законодавства.

Стаття 11. Оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді

Оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді здійснюється відповідно до закону.

Стаття 12. Завдання суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Завданнями суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю є:

участь у виконанні загальнодержавних, регіональних та інших програм соціальної підтримки сімей, дітей та молоді;

надання соціальних послуг, соціальної допомоги, соціальної підтримки сім'ям, дітям та молоді з метою відновлення їхніх соціальних функцій, реалізації

системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання, запобігання потрапляння сімей, дітей та молоді у складні життєві обставини;

здійснення соціально-профілактичної роботи серед дітей та молоді, реалізація системи заходів щодо запобігання негативним явищам та їх подолання;

впровадження державних стандартів соціальних послуг, нових форм, методів проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

здійснення міжнародного співробітництва, вивчення і поширення передового міжнародного досвіду з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

здійснення інших повноважень у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відповідно до законодавства.

Стаття 16. Управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Управління у сфері соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики з питань сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику з питань сім'ї та дітей.

Стаття 17. Центри соціальних служб

Здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг різним категоріям населення покладається на республіканський Автономної Республіки Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські, районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб.

Основними завданнями республіканського Автономної Республіки Крим, обласних, Київського та Севастопольського міських центрів соціальних служб є:

методична допомога громадам у здійсненні соціальної роботи, наданні соціальних послуг, організація навчання із соціальної роботи, надання соціальних послуг;

організація інформування громад щодо сімейних цінностей, профілактики соціального сирітства, недопущення насильства, жорстокого поводження з дітьми;

проведення навчальних заходів для надавачів соціальних послуг, спеціалістів виконавчих органів місцевого самоврядування, які здійснюють управління системою надання соціальних послуг сім'ям та дітям.

Для виконання своїх завдань республіканський Автономної Республіки Крим, обласні, Київський та Севастопольський міські центри соціальних служб можуть утворювати тренінгові центри та мобільні консультаційні пункти.

Основними завданнями районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів соціальних служб є:

проведення соціально-профілактичної роботи, спрямованої на запобігання потраплянню у складні життєві обставини осіб та сімей з дітьми;

надання особам та сім'ям з дітьми комплексу соціальних послуг відповідно до їхніх потреб згідно з переліком, затвердженим центральним органом

виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері сім'ї та дітей, з метою подолання складних життєвих обставин та мінімізації негативних наслідків таких обставин.

Для реалізації своїх повноважень районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри соціальних служб утворюють:

1) стаціонарні служби (відділення), що здійснюють:

роботу із запобігання відмовам від новонароджених дітей;

соціально-психологічну реабілітацію дітей;

соціальну адаптацію осіб із числа дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;

надання тимчасового притулку сім'ям з дітьми;

2) денні служби (відділення), що здійснюють:

соціально-психологічну підтримку внутрішньо переміщених осіб, учасників антитерористичної операції, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях та членів їхніх сімей;

соціальний супровід сімей, які потрапили у складні життєві обставини;

соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей опікунів та усиновителів;

соціальний патронаж дітей та молодих людей, які перебувають у конфлікті з законом;

денний догляд за дітьми з інвалідністю та дітьми, яким не встановлено інвалідність, але які є хворими на тяжкі перинатальні ураження нервової системи, тяжкі вроджені вади розвитку, рідкісні орфанні захворювання, онкологічні, онкогематологічні захворювання, дитячий церебральний параліч, тяжкі психічні розлади, цукровий діабет I типу (інсулінозалежні), гострі або хронічні захворювання нирок IV ступеня, дітьми, які отримали тяжку травму, потребують трансплантації органа, потребують паліативної допомоги. Перелік зазначених тяжких захворювань, розладів, травм, станів дітей, яким не встановлено інвалідність, затверджується Кабінетом Міністрів України;

3) мобільну бригаду екстреного реагування.

Стаття 18. Повноваження працівників, що здійснюють соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю

До повноважень соціального менеджера належать:

планування, організація, координація, моніторинг здійснення соціальної роботи, надання соціальних послуг у територіальній громаді;

залучення ресурсів територіальної громади для здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;

звітування місцевому органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування про здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг у територіальній громаді;

підготовка та подання до місцевого органу виконавчої влади, органу місцевого самоврядування пропозицій щодо удосконалення місцевих програм, що передбачають здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг;

проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг;

здійснення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді;

здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до закону.

Рекомендації соціального менеджера в межах виконання його повноважень є обов'язковими для розгляду місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та обов'язковими для виконання фахівцями із соціальної роботи, соціальними працівниками.

До повноважень фахівця із соціальної роботи належать:

проведення оцінювання потреб у соціальних послугах сімей, дітей та молоді;

планування соціальної роботи, надання соціальних послуг, соціальної допомоги, визначення методів соціальної роботи;

надання соціальних послуг;

представлення інтересів отримувача соціальних послуг в установах та організаціях;

здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до закону.

До повноважень соціального працівника належать:

надання соціальних послуг відповідно до результатів оцінювання потреб сімей, дітей та молоді;

формування знань, умінь, навичок отримувача соціальних послуг відповідно до індивідуального плану надання соціальних послуг;

здійснення інших повноважень щодо соціальної роботи та надання соціальних послуг відповідно до закону.

Кваліфікаційні вимоги до соціальних менеджерів, фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників визначаються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Підвищення кваліфікації та проведення атестації соціальних менеджерів, фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників здійснюються відповідно до законодавства.

До здійснення соціальної роботи та надання соціальних послуг можуть залучатися волонтери відповідно до законодавства.

Стаття 19. Джерела та порядок фінансування суб'єктів соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

Суб'єкти соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю утримуються за рахунок коштів, передбачених у місцевих бюджетах, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел у порядку, встановленому законодавством.

**Закон України
ПРО СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ**

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 2019, № 18, ст.73)

Цей Закон визначає основні організаційні та правові засади надання соціальних послуг, спрямованих на профілактику складних життєвих обставин, подолання або мінімізацію їх негативних наслідків, особам/сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах.

**Розділ І
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ**

Стаття 1. Визначення основних термінів

1) базові соціальні послуги - соціальні послуги, надання яких отримувачам соціальних послуг відповідно до цього Закону забезпечується Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських рад міст обласного значення, а також виконавчими органами сільських, селищних, міських рад об'єднаних територіальних громад, створених згідно із законом та перспективним планом формування територій громад і визнаних Кабінетом Міністрів України спроможними в порядку, встановленому законом (далі - ради об'єднаних територіальних громад);

2) визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах - збір, узагальнення та аналіз інформації про наявність на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці вразливих груп населення, осіб/сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах і не можуть самостійно їх подолати, про їхні потреби у соціальних послугах, на основі результатів яких приймаються управлінські рішення щодо організації надання таких послуг;

3) вразливі групи населення - особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників;

6) надавачі соціальних послуг - юридичні та фізичні особи, фізичні особи - підприємці, включені до розділу "Надавачі соціальних послуг" Реєстру надавачів та отримувачів соціальних послуг;

11) оцінка якості соціальних послуг - результат показників якості наданої соціальної послуги;

12) оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах - аналіз належності особи/сім'ї до вразливих груп населення, її складних життєвих обставин та визначення індивідуальних потреб особи/сім'ї, переліку та обсягу соціальних послуг, яких потребує особа/сім'я;

14) Реєстр надавачів та отримувачів соціальних послуг - автоматизована інформаційно-телекомунікаційна система, призначена для збирання, реєстрації,

накопичення, зберігання, використання, знеособлення і знищення визначених цим Законом даних про надавачів та отримувачів соціальних послуг;

15) складні життєві обставини - обставини, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самотійно.

Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини:

- а) похилий вік;
- б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті;
- в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування;
- г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин;
- г) інвалідність;
- д) бездомність;
- е) безробіття;
- є) малозабезпеченість особи;
- ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків;
- з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини;
- и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі;
- і) жорстоке поводження з дитиною;
- ї) насильство за ознакою статі;
- й) домашнє насильство;
- к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми;
- л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією;

16) соціальне замовлення - засіб регулювання діяльності у системі надання соціальних послуг шляхом залучення на договірній основі надавачів соціальних послуг для задоволення потреб осіб/сімей у соціальних послугах відповідно до результатів визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах;

17) соціальні послуги - дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають. Особі/сім'ї можуть надаватися одна або одночасно декілька соціальних послуг. Порядок організації надання соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України;

Стаття 2. Основні цілі надання соціальних послуг

1. Соціальні послуги надаються для досягнення таких цілей:

- 1) профілактика складних життєвих обставин;
- 2) подолання складних життєвих обставин;
- 3) мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин.

Розділ II

СИСТЕМА НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 7. Система надання соціальних послуг

1. Система надання соціальних послуг - це правова основа, принципи, способи і форми надання соціальних послуг, сукупність суб'єктів, що взаємодіють на всіх етапах організації надання соціальних послуг.

Стаття 8. Суб'єкти системи надання соціальних послуг

1. Суб'єктами системи надання соціальних послуг є:

- 1) уповноважені органи у сфері надання соціальних послуг;
- 2) отримувачі соціальних послуг;
- 3) надавачі соціальних послуг;
- 4) об'єднання працівників системи надання соціальних послуг;
- 5) об'єднання надавачів соціальних послуг;
- 6) об'єднання отримувачів соціальних послуг.

Стаття 11. Уповноважені органи системи надання соціальних послуг

1. До уповноважених органів системи надання соціальних послуг належать:

- 1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення;
- 2) Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації;
- 3) виконавчі органи міських рад міст обласного значення, рад об'єднаних територіальних громад.

Моніторинг надання соціальних послуг та оцінка їх якості здійснюються у [порядку](#), визначеному Кабінетом Міністрів України, за методикою, затвердженою центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Розділ III

КЛАСИФІКАЦІЯ, ТИПИ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ ТА ПОРЯДОК ЇХ НАДАННЯ

Стаття 16. Класифікація соціальних послуг

1. Соціальні послуги поділяються на послуги, спрямовані на:

- 1) соціальну профілактику - запобігання виникненню складних життєвих обставин та/або потраплянню особи/сім'ї в такі обставини;
- 2) соціальну підтримку - сприяння подоланню особою/сім'єю складних життєвих обставин;
- 3) соціальне обслуговування - мінімізацію для особи/сім'ї негативних наслідків складних життєвих обставин, підтримку їх життєдіяльності, соціального статусу та включення у громаду.

2. Соціальні послуги за типами поділяються на:

- 1) прості соціальні послуги, що не передбачають надання постійної або систематичної комплексної допомоги (інформування, консультування, посередництво, надання притулку, представництво інтересів тощо);

2) комплексні соціальні послуги, що передбачають узгоджені дії фахівців з надання постійної або систематичної комплексної допомоги (догляд, виховання, спільне проживання, соціальний супровід, кризове втручання, підтримане проживання, соціальна адаптація, соціальна інтеграція та реінтеграція тощо);

3) комплексні спеціалізовані соціальні послуги, що надаються певній категорії отримувачів соціальних послуг (ВІЛ-інфікованим особам, особам із залежністю від психотропних речовин, особам, які постраждали від торгівлі людьми, біженцям, особам із психічними розладами та іншим);

4) допоміжні соціальні послуги, що надаються у вигляді натуральної допомоги (продукти харчування, предмети і засоби особистої гігієни, санітарно-гігієнічні засоби для прибирання, засоби догляду, одяг, взуття та інші предмети першої необхідності, організація харчування, забезпечення паливом тощо) та технічних послуг (транспортні послуги, переклад жестовою мовою тощо).

3. Соціальні послуги залежно від місця надання поділяються на послуги, що надаються:

1) за місцем проживання/перебування отримувача соціальних послуг (вдома);

2) у приміщенні надавача соціальних послуг;

3) за місцем перебування отримувача соціальних послуг поза межами місця проживання та приміщення надавача соціальних послуг, у тому числі на вулиці.

4. Соціальні послуги залежно від строку надання поділяються на послуги, що надаються:

1) екстрено (кризово) - невідкладно (протягом доби) у зв'язку з обставинами, що загрожують життю та/або здоров'ю отримувача соціальних послуг;

2) постійно - не менше одного разу на місяць протягом більше одного року;

3) тимчасово - не менше одного разу на місяць протягом до одного року;

4) одноразово.

5. Перелік соціальних послуг, що надаються відповідно до цього Закону, визначається класифікатором соціальних послуг, який затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

6. Базовими є такі соціальні послуги:

1) догляд вдома, денний догляд;

2) підтримане проживання;

3) соціальна адаптація;

4) соціальна інтеграція та реінтеграція;

5) надання притулку;

6) екстрене (кризове) втручання;

7) консультування;

8) соціальний супровід;

9) представництво інтересів;

10) посередництво;

11) соціальна профілактика;

12) натуральна допомога;

- 13) фізичний супровід осіб з інвалідністю, які мають порушення опорно-рухового апарату та пересуваються на кріслах колісних, порушення зору;
- 14) переклад жестовою мовою;
- 15) догляд та виховання дітей в умовах, наближених до сімейних;
- 16) супровід під час інклюзивного навчання;
- 17) інформування;
- 18) медіація.

Стаття 17. Державний стандарт соціальних послуг

1. Соціальні послуги надаються надавачами соціальних послуг державного, комунального, недержавного секторів незалежно від джерел фінансування відповідно до державних стандартів соціальних послуг.

Стаття 20. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах

1. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюється шляхом аналізу документів, фактів та інформації, зібраних під час спілкування з особою/сім'єю та їхнім найближчим оточенням, а також отриманих від юридичних та фізичних осіб у встановленому порядку.

2. Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюють фахівець із соціальної роботи, соціальний працівник, соціальний менеджер. У разі необхідності до оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах залучаються медичні, педагогічні працівники, психологи, реабілітологи, ерготерапевти та інші фахівці.

Оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах здійснюється протягом п'яти робочих днів з дня одержання заяви, звернення, повідомлення про надання соціальних послуг.

3. Порядок оцінювання потреб особи/сім'ї у соціальних послугах затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Розділ IV

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФІНАНСУВАННЯ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ

Стаття 25. Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах

1. Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах здійснюється щороку шляхом збирання, узагальнення та аналізу інформації, у тому числі з урахуванням статі, віку, місця проживання відповідних категорій осіб/сімей.

2. Визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах здійснюється на підставі, але не виключно:

- 1) соціально-демографічних даних про вразливі групи населення та осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- 2) результатів оцінювання потреб особи/ сім'ї у соціальних послугах;
- 3) інформації про надавачів соціальних послуг та їхні можливості.

3. Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/територіальної громади у соціальних послугах затверджується центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 26. Соціальне замовлення

1. Надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення здійснюється за рахунок бюджетних коштів.

2. Соціальні послуги надаються шляхом соціального замовлення відповідно до державного стандарту соціальних послуг.

3. Залучення надавачів соціальних послуг до надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення здійснюється через оголошення уповноваженими органами системи надання соціальних послуг, визначеними пунктами 2 і 3 частини першої статті 11 цього Закону, конкурсу на надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів.

Рішення про проведення конкурсу на надання соціальних послуг за рахунок бюджетних коштів приймається не пізніше 1 березня відповідного бюджетного періоду або не пізніше 30 календарних днів після внесення змін до відповідного бюджету.

4. Забезпечення надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення здійснюється шляхом компенсації надавачам соціальних послуг вартості наданих ними соціальних послуг.

5. Порядок надання соціальних послуг шляхом соціального замовлення та компенсації надавачам вартості соціальних послуг затверджується Кабінетом Міністрів України. Форми відповідних документів та інструкція з їх заповнення затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері соціального захисту населення.

Стаття 27. Фінансування надання соціальних послуг

1. Фінансування надання соціальних послуг здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ та організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги (пожертвувань) та інших джерел, не заборонених законом.

ДОДАТОК 3

ВІДПОВІДІ НА ЗАПИТАННЯ ТЕСТІВ

ТЕСТ до РОЗДІЛУ 1

Номер завдання	Тестове завдання	Правильні варіанти відповіді
1.	Оберіть правильні визначення терміну «Громада»:	А, Б, В.
2.	Основними характеристиками громади є такі як:	А, Б, В
3.	Оберіть визначення терміну «територіальна громада» згідно із Законом України „Про місцеве самоврядування в Україні” (1997 р.):	А
4.	Оберіть формальні характеристики громад:	А
5.	Оберіть основні складові громади як інституту первинної соціалізації особистості:	А, В, З
6.	Оберіть чинники, що впливають на формування особистості у територіальній громаді:	Б, Г, Д, Є, Ж
7.	На Вашу думку, громада є:	С
8.	З якого року в Україні здійснюється реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади відповідно до положень Європейської Хартії місцевого самоврядування, що спрямована на децентралізацію державного управління, передачу владних повноважень місцевим органам виконавчої влади?	Б
9.	Оберіть визначення терміну «Самодостатня територіальна громада»:	В
10.	Оберіть визначення терміну «Спроможні територіальні громади»:	Д

ТЕСТ до РОЗДІЛУ 2

Номер завдання	Тестове завдання	Правильні варіанти відповіді
1.	Яке з тлумачень терміну «Соціальна робота» є вірним?	А, Б, В
2.	Оберіть визначення терміну «Соціальне забезпечення»:	В
3.	Оберіть варіанти відповідності рівня реалізації соціальної роботи та змісту соціальної роботи:	А – В; Б – Г; В – А; Г – Б
4.	Оберіть визначення терміну «Соціальна робота в громаді»:	В
5.	У практиці соціальної роботи за кордоном існують два підходи до розв'язання соціальних питань у громаді. Оберіть характеристику підходу на основі розвитку громади:	А
6.	У практиці соціальної роботи за кордоном існують два підходи до розв'язання соціальних питань у громаді. Оберіть характеристику підходу на основі розвитку громади:	Б
7.	Оберіть напрями комплексного підходу у організації соціальної роботи в громаді:	А, Б, В
8.	Діяльність яких фахівців соціальної роботи в громаді обґрунтовано у Законі України «Про соціальні послуги» (2019)?	В, Г, Д
9.	Реалізація соціальної роботи на місцевому рівні, у територіальній громаді має ряд специфічних особливостей, які враховують конкретні потреби та характеристики даної громади. Позначте всі ці особливості:	А, Б, В, Г, Д, Є
10.	Якими є внутрішні ресурси громади?	Б

ТЕСТ до РОЗДІЛУ 3

Номер завдання	Тестове завдання	Правильні варіанти відповіді
1.	Хто є об'єктом соціальної роботи?	Б
2.	Оберіть значення терміну «Отримувачі соціальних послуг»:	А
3.	Оберіть значення терміну «Клієнт соціальної роботи»:	Б
4.	Оберіть варіанти відповідності категорій клієнтів соціальної роботи та Законів України, що регулюють соціальну роботу з відповідною категорією:	А – А; Б – Б; В – А; Г – Д; Д – Г; Є – Є
5.	Продовжити речення «Складні життєві обставини – це»:	А
6.	Визначити суб'єктів соціальної роботи:	А, Б, В, Г
7.	Які механізмами залучення суб'єктів недержавного сектору до надання соціальних послуг та соціальної допомоги вразливим категоріям населення?	А, Б, В, Г
8.	Оберіть визначення терміну «Фахівець із соціальної роботи»:	А
9.	Оберіть визначення терміну «Соціальний менеджер»:	Б
10.	Оберіть визначення терміну «Соціальний працівник»:	В

ТЕСТ до РОЗДІЛУ 4

Номер завдання	Тестове завдання	Правильні варіанти відповіді
1.	Яким Законом України визначено організаційні засади впровадження соціальної роботи в Україні, суб'єкти та об'єкти соціальної роботи, сфери та принципи впровадження соціальної роботи?	А
2.	Яким Законом України визначено власні та делеговані повноваження органів виконавчої влади та місцевого самоврядування у соціальній сфері?	В
3.	Яким Закон України визначено, що уповноваженими органами системи надання соціальних послуг на рівні територіальних громад є місцеві органи виконавчої влади та місцевого самоврядування?	Б
4.	Нормативно-правовий документ «Порядок визначення потреб населення адміністративно-територіальної одиниці/ територіальної громади у соціальних послугах» (2023) визначає:	А, В
5.	Якими нормативно-правовими документами регулюється організація надання соціальних послуг та повноваження посадових осіб щодо прийняття рішень з надання соціальних послуг?	А, Г
6.	Надання яких соціальних послуг жителям територіальної громади в обов'язковому порядку мають забезпечувати органи місцевої влади та місцевого самоврядування?	Б
7.	Який нормативно-правовий документ містить роз'яснення щодо діяльності органів виконавчої влади/ місцевого самоврядування з виконання власних і делегованих повноважень у соціальній сфері?	Б
8.	Які основні етапи організації та реалізації соціальної роботи/ надання соціальних послуг на рівні територіальної громади	Б, Г

	визначено Методичними рекомендаціями щодо організації та забезпечення діяльності територіальної громади у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей (2023)?	
9.	Якими нормативно-правовими документами визначено основні завдання моніторингу надання та оцінки якості соціальних послуг?	Б, Г
10.	Який Закон України регулює надання соціальних послуг недержавними суб'єктами соціальної роботи?	А

ТЕСТ до РОЗДІЛУ 5

Номер завдання	Тестове завдання	Правильні варіанти відповіді
1.	Оберіть визначення терміну « <i>комплексний підхід</i> » в організації соціальної роботи в громаді:	Б
2.	Які складові комплексного підходу у організації соціальної роботи у територіальні громаді?	А, Б, В, Г, Д, Є
3.	Представники яких трьох секторів суспільства залучаються до міжсекторального партнерства на рівні територіальної громади?	А, Б, Г
4.	Оберіть визначення терміну « <i>міждисциплінарна взаємодія</i> »	Б
5.	Які основні групи моделей соціальної роботи в громаді?	А, В, Д
6.	Які моделі відносяться до <i>класичних (базових) моделей</i> соціальної роботи?	А
7.	Які моделі відносяться до <i>комплексних моделей</i> соціальної роботи в громаді?	В
8.	Які моделі відносяться до <i>міждисциплінарних моделей</i> соціальної роботи в громаді?	Б
9.	Оберіть визначення <i>Моделі соціальної дії</i> :	В
10.	Оберіть визначення <i>Моделі місцевого розвитку</i> :	А

Пєша Ірина Василівна,
Сопівник Ірина Віталіївна,
Вакуленко Олена Василівна,
Овдій Наталія Миколаївна

Соціальна робота у територіальній громад

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Підписано до друку 29.10.24 Формат 60x84\16
Ум. друк. арк. 17,8 Наклад 100 прим. Зам. № 240648

Видавець і виготовлювач Національний університет біоресурсів
і природокористування України,
вул. Героїв Оборони, 15, м. Київ, 03041.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4097 від 17.06.2011